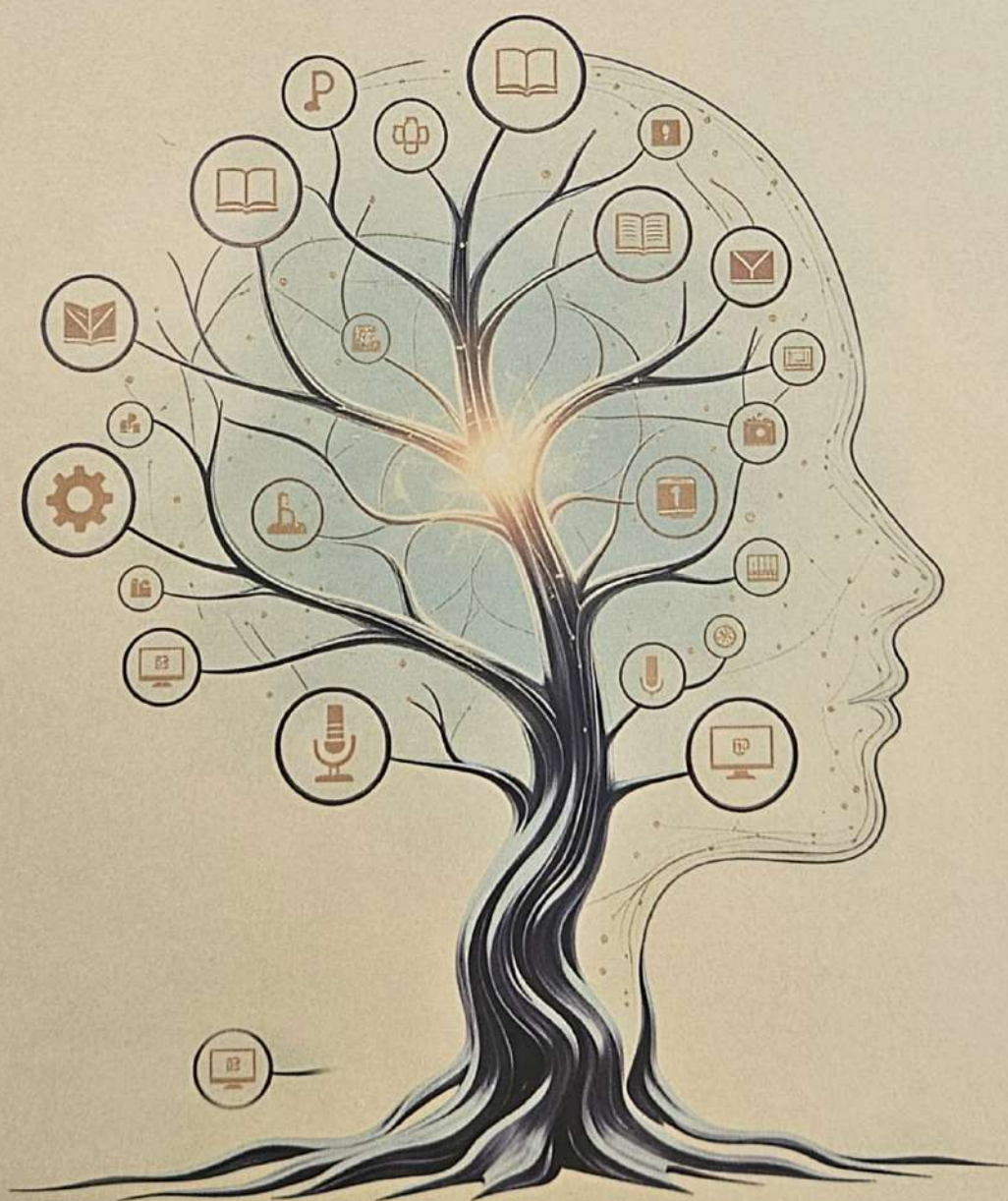

Ореста Карпенко, Марія Чепіль

Професійна ідентичність
майбутніх педагогів в умовах війни:
досвід України

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

Ореста Карпенко, Марія Чепіль

**ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ
МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ
В УМОВАХ ВІЙНИ:
ДОСВІД УКРАЇНИ**

Монографія

Дрогобич
Посвіт
2026

УДК 378.011.3-051:159.923.2](477)
К 26

*Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного
педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 3 від 26 лютого 2026 р.)*

Рецензенти:

Невмержицька О.В. – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Стинська В.В. – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика Карпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Янкович О.І. – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Карпенко О., Чепіль М. Професійна ідентичність майбутніх педагогів в умовах війни: досвід України: монографія. Дрогобич: Посвіт, 2026. 276 с.

ISBN 978-617-8736-42-2

У монографії представлено комплексне дослідження трансформації професійної ідентичності майбутніх педагогів в умовах війни. Проаналізовано вплив екстремальних чинників на ціннісні орієнтири, стресостійкість та мотивацію здобувачів освіти. Розкрито психологічні детермінанти професійного становлення: від адаптивності й самоорганізації до впливу перфекціонізму та самоактуалізації. Особливу увагу приділено аналізу стилів самоактуалізації, що відіграють вирішальну роль у професійному становленні, а також взаємозв'язку професійної ідентичності з системою цінностей, процесами самовизначення та подоланням стереотипів у педагогічній діяльності. На основі емпіричних даних, кореляційного та факторного аналізів обґрунтовано внутрішні ресурси особистості, що забезпечують готовність до фахового зростання.

Для науковців, студентів, вихователів, психологів, усім, хто цікавиться проблемами підготовки майбутніх педагогів.

УДК 378.011.3-051:159.923.2](477)

ISBN 978-617-8736-42-2

© Карпенко О., 2026
© Чепіль М., 2026
© Посвіт, 2026

ЗМІСТ

Вступ	5
-------------	---

Розділ 1. Війна і професійна ідентичність: виклики для майбутніх педагогів

1.1. Вплив війни на вищу освіту і професійну кар'єру	11
1.2. Цінності педагогічної професії під час війни як умова розвитку професійної ідентичності.....	38
1.3. Можливості та ресурси розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів	52

Розділ 2. Теоретичні основи професійної ідентичності майбутніх педагогів

2.1. Сутність і структура професійної ідентичності	67
2.2. Методологічні підходи до формування професійної ідентичності	85
2.3. Психологічні аспекти розвитку професійної ідентичності.....	99

Розділ 3. Методологічна основа дослідження

3.1. Предмет, мета і завдання дослідження	119
3.2. Дослідницькі проблеми і гіпотеза	121
3.3. Методи дослідження	122
3.4. Організація дослідження та характеристика вибірки.....	129

Розділ 4. Професійна ідентичність: трансформація особистості майбутнього педагога

4.1. Особистісні детермінанти професійної ідентичності	135
4.2. Життєві цінності та суб'єктивне благополуччя майбутніх педагогів	140
4.3. Адаптивність та стресостійкість як ресурс для розвитку професійної ідентичності.....	144

4.4. Перфекціонізм та його вплив на розвиток професійної ідентичності	147
---	-----

**Розділ 5. Розвиток професійної ідентичності майбутнього педагога:
мотивація та самореалізація**

5.1. Мотивація до педагогічної професії	163
5.2. Стилі самоактуалізації майбутніх педагогів	169
5.3. Рівень професійної спрямованості майбутніх педагогів	172
5.4. Професійна самоефективність майбутніх педагогів	174

**Розділ 6. Внутрішні ресурси як фундамент
професійної ідентичності майбутнього педагога**

6.1. Комунікативні та організаторські схильності	177
6.2. Готовність до професійного зростання	181
6.3. Самоорганізація як фактор професійного успіху	185
6.4. Кореляційний та факторний аналіз дослідження	192

Висновки	227
-----------------------	-----

Список використаної літератури	233
---	-----

Додатки	257
----------------------	-----

Summary	272
----------------------	-----

ВСТУП

Кожне слово вихователя повинно нести в собі добро, справедливість, красу – в цьому суть наших повчань. У цій справі немає дрібниць. Одне ваше слово може зруйнувати в дитини віру у вас як вихователя, збентежити дитячу душу.

Василь Сухомлинський

Пріоритетним завданням держави є підготовка висококваліфікованих фахівців – професіоналів, які поєднують ґрунтовні знання з практичним досвідом та високою культурою. Сьогодні інтерес до феномену професійної ідентичності зростає, адже вона є фундаментальною складовою розвитку особистості. Сформована на засадах європейської освіти та демократичних цінностей, професійна ідентичність стає рушієм соціально-економічного та духовного оновлення України. «Європейські цінності, культурна дипломатія, війна – це тріада, кожна із цих трьох складових потребує окремого обговорення й дослідження, але сьогодні є логічна структура, що об'єднує ці три напрями» (Костенкова, 2022). У контексті освітнього процесу ця структура реалізується через формування гармонійної та цілісної особистості педагога. Такий фахівець володіє унікальним професійним образом та компетенціями, що дозволяють йому вибудовувати індивідуальну траєкторію розвитку як під час навчання, так і у майбутній професійній діяльності.

Професійна ідентичність є основним чинником розвитку особистості, що стимулює самопізнання, самовдосконалення та творчу самореалізацію. Вона дозволяє фахівцеві не лише розкрити власний потенціал, а й усвідомити приналежність до професійної спільноти через розвиток специфічних якостей. Цей процес передбачає глибоку інтеграцію особистісних цінностей із професійними

обов'язками та формування чіткої самоконцепції в межах обраної професії. У системі освіти професійна ідентичність педагогів є визначальним показником якості освітнього процесу. Якщо у мирний час цей розвиток базується на класичних психолого-педагогічних принципах, то в умовах війни він зазнає трансформацій через гострі соціально-економічні та психологічні виклики. Сьогоднішні реалії України потребують розробки інноваційних підходів до формування ідентичності майбутніх педагогів, здатних працювати в умовах постійного стресу та невизначеності.

Питання професійної ідентичності майбутніх педагогів є комплексним і багатогранним феноменом, що охоплює не лише фахову компетентність, а й систему особистісних цінностей, внутрішню мотивацію та здатність до адаптації в динамічному середовищі. В умовах війни цей процес набуває особливої гостроти, адже екстремальні обставини змушують педагогів докорінно переосмислювати власні професійні ролі, відповідальність і підходи до роботи з дітьми. Для студентів, які лише розпочинають свій шлях і ще не володіють достатнім практичним досвідом, такі виклики стають серйозним випробуванням на стійкість.

Одним із головних аспектів, що визначає розвиток ідентичності в цей період, є психологічний стан особистості: постійний стрес, страх та переживання травматичного досвіду суттєво деформують емоційне тло майбутнього педагога. Саме тому пріоритетним завданням стає забезпечення системної психологічної підтримки та навчання студентів методам саморегуляції й стрес-менеджменту, що є важливою умовою не лише їхнього професійного виживання, а й подальшої ефективності. Паралельно з цим виникає нагальна потреба в адаптації освітніх програм до реалій воєнного часу, оскільки сучасний педагог має бути готовим до роботи в умовах невизначеності з дітьми, які зазнали травми, втрат. Це вимагає від педагога надвисокого рівня емпатії, комунікативної гнучкості та володіння специфічними психолого-педагогічними методиками. Унікальний досвід України, здобутий у таких екстремальних умовах, є безцінним джерелом знань для світової спільноти, адже його концептуалізація дозволяє виробити дієві стратегії підтримки освітян, що в кінцевому підсумку гарантує підвищення якості

дошкільної та початкової освіти, збереження емоційного благополуччя дітей навіть у найскладніші часи.

Професійна ідентичність постає не лише як усвідомлення людиною своєї приналежності до певної галузі, а як глибоке осмислення власної ролі, ціннісних орієнтирів та суспільної місії. В умовах війни, що супроводжується травматичним досвідом, тотальною невизначеністю та екзистенційними загрозами, перед майбутніми педагогами постають принципово нові виклики, які вимагають розширення спектра професійних компетенцій. У процесі навчання фахівці не просто опановують теоретичні знання, засвоюють засади етики, а й вчаться приймати відповідальні рішення в інтересах дитини та активно вибудовують власну ідентичність, трансформуючи особистісні переконання у фахову позицію. Ключовим аспектом цього становлення є сприйняття педагогічної діяльності як покликання, що дозволяє педагогу здійснювати вагомий внесок у розвиток майбутнього покоління та допомагати дітям розкривати свій потенціал навіть у дестабілізаційних умовах. Саме тому дослідження динаміки професійної ідентичності майбутніх педагогів в умовах війни є актуальним кроком на шляху до створення дієвої системи їхньої професійної підтримки.

Монографія присвячена комплексному аналізу цього процесу, фокусуючись на тому, як війна впливає на трансформацію та зміцнення професійного «Я» майбутніх педагогів. У роботі детально розглядаються індивідуальні, соціальні та інституційні чинники, що детермінують цей розвиток, а також аналізуються стилі самоактуалізації, які відіграють вирішальну роль у професійному становленні. Прагнучи знайти відповіді на питання, які нові сенси та значення знаходять майбутні педагоги у своїй діяльності під час екзистенційної кризи, це дослідження розгортається на перетині педагогіки, психології та соціальних наук, пропонує цілісний погляд на підготовку педагога нового часу.

Монографія складається зі вступу, шести розділів, висновків і літератури. Перші два розділи мають теоретичний характер, є основою для концептуалізації емпіричного дослідження. Наступні розділи містять методологічну базу дослідження та аналіз отриманих результатів.

У першому розділі «Війна і професійна ідентичність: виклики для майбутніх педагогів» досліджено зміни, які відбуваються у системі вищої освіти в умовах війни, та їхній вплив на процес підготовки майбутніх педагогів. Аналізуються такі аспекти, як перехід на онлайн-навчання та його вплив на якість освітнього процесу; психологічні наслідки війни для студентів та викладачів; зміни в професійній підготовці майбутніх педагогів; цінності вибору педагогічної професії під час війни; роль практичної підготовки у формуванні професійних компетенцій; можливості розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів у сучасних умовах.

Другий розділ «Теоретичні основи професійної ідентичності майбутніх педагогів» присвячений всебічному аналізу теоретичних засад, що лежать в основі професійної ідентичності майбутніх педагогів. Розкрито зміст та компоненти професійної ідентичності, методологічні підходи (системний, акмеологічний, особистісно зорієнтований, праксеологічний, компетентнісний, аксіологічний, культурологічний, креативний, антропологічний та соціологічний), спрямовані на формування комплексу знань та навичок, які допоможуть майбутнім педагогам успішно працювати в команді, бути зацікавленими у пошуку нових педагогічних підходів та технологій, здатні впроваджувати інновації в освітній процес, аналізувати інформацію, оцінювати її достовірність та приймати обґрунтовані рішення. Висвітлено психологічні аспекти розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів, такі як особистісні риси, соціальне оточення, особистісна саморегуляція, професійна самоідентифікація тощо.

Методологічну основу дослідження представлено у третьому розділі. Визначено предмет, мету і завдання дослідження, сформульовано дослідницькі проблеми і гіпотези. У дослідженні використано теоретичні та емпіричні методи дослідження, методи математичної статистики (методи описової статистики, кореляційний аналіз, факторний аналіз). Представлено організацію та характеристику вибірки дослідження. Збір дослідницького матеріалу здійснено за допомогою стандартизованих методик, які схарактеризовано у цьому розділі. Участь у дослідженні взяли студенти університетів двох областей України (Львівської та

Івано-Франківської), які навчаються на педагогічних спеціальностях. Опитування відбувалося у формі онлайн-опитування (SAWI), створеного у Google-формі.

У четвертому розділі «Професійна ідентичність: трансформація особистості майбутнього педагога» досліджено особистісні риси професійної ідентичності, життєві цінності та суб'єктивне благополуччя, які впливають на формування професійного «Я». Крім того, проаналізовано роль таких якостей, як адаптивність і стресостійкість у розвитку професійної ідентичності. Особливу увагу приділено перфекціонізму та його впливу на професійний розвиток майбутніх педагогів. Отримані результати підкреслюють важливість як індивідуальних, так і загальних факторів, що впливають на здатність студентів справлятися зі стресом, адаптуватися до нових умов, досягати поставлених цілей.

П'ятий розділ «Розвиток професійної ідентичності майбутнього педагога: мотивація та самореалізація» презентує результати дослідження мотиваційної сфери та рівні професійної готовності майбутніх педагогів. У ньому аналізуються такі аспекти: мотивація до обраної професії, стилі самоактуалізації, рівень професійної спрямованості, стабільність професійних намірів, готовність до відповідальності та самостійності, зацікавленість у професійному зростанні та професійна самоефективність. Отримані результати дозволяють оцінити, наскільки майбутні педагоги готові до професійної діяльності, які фактори впливають на формування їхньої професійної ідентичності, наскільки студенти впевнені у своїх силах, здатні виконувати професійні обов'язки та досягати поставлених цілей.

У шостому розділі «Внутрішні ресурси як фундамент професійної ідентичності майбутнього педагога» проаналізовано рівень розвиненості комунікативних навичок та організаторських здібностей майбутніх педагогів, а також їхній вплив на формування професійної ідентичності; рівень мотивації до постійного самовдосконалення, набуття нових знань та умінь, а також готовність адаптуватися до змінних умов професійної діяльності; стратегії самоорганізації, які використовують майбутні педагоги для ефективного виконання своїх завдань, а також їхній вплив на якість професійної діяльності. За допомогою статистичних методів дослі-

джено взаємозв'язки між різними внутрішніми ресурсами та їхній загальний вплив на формування професійної ідентичності.

Досвід України розглядаємо як унікальний кейс, що може бути цінним та повчальним для інших країн, які стикаються з подібними викликами чи готуються до них. Результати дослідження розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів дозволить розробити ефективні стратегії підтримки для них, що сприятиме збереженню їхньої професійної ідентичності та забезпеченню якісної освіти для молодого покоління. Це дозволить краще розуміти потреби та виклики, з якими вони зіштовхуються, а також сприятиме розробці ефективних стратегій підтримки. Це дослідження є важливим кроком у напрямку розуміння та підтримки професійної ідентичності майбутніх педагогів в умовах війни, забезпечуючи їм необхідні інструменти та ресурси для ефективної роботи з дітьми та сприяючи їхньому психологічному благополуччю.

Висловлюємо глибоку вдячність рецензентам цієї монографії – Олені Невмержицькій, докторці педагогічних наук, професорці кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Вікторії Стинській, докторці педагогічних наук, професорці кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, Олександрі Янкович, докторці педагогічних наук, професорці кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Щиро вдячні студентам, які у складний період брали участь у дослідженні, усім, хто на різних етапах роботи надавав допомогу і сприяв виходу цієї праці у світ.

Монографія адресована широкому колу читачів – науковцям, викладачам, студентам педагогічних спеціальностей, вихователям, психологам, соціальним працівникам, а також усім, хто цікавиться проблемами підготовки майбутніх педагогів в умовах війни. Сподіваємося, що монографія стане вагомим внеском у розвиток педагогічної науки та практики, а також сприятиме підтримці та розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів у кризових умовах, які є відповідальними за формування майбутнього покоління.

Розділ 1

ВІЙНА І ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ВИКЛИКИ ДЛЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

1.1. Вплив війни на вищу освіту і професійну кар'єру

Війна як глобальна суспільна детермінанта неминуче екстраполює негативний вплив на всі сфери людського буття, а освітня галузь не становить винятку в цьому контексті. Російсько-українська війна, постає загрозою національній безпеці, територіальній цілісності, а також безпрецедентним випробуванням для всієї інституційної системи освіти. Заклади вищої освіти (ЗВО) зазнали і продовжують зазнавати суттєвих інфраструктурних та функціональних збитків. Воєнні дії спричинили дестабілізацію освітнього процесу в масштабах усієї країни: навчання було вимушено призупинено, заклади освіти піддаються постійним руйнуванням, а суб'єкти освітнього процесу опинилися у вкрай складних умовах. Серед основних детермінант слід виокремити: вимушене переміщення (масштабна релокація студентів, професорсько-викладацького складу та їхніх родин у межах України або за кордон), перебування в умовах окупації (функціонування окремих закладів та їхніх співробітників на тимчасово окупованих територіях, що генерує додаткові екзистенційні та професійні ризики), а також пролонгований психологічний вплив (глибинний стрес та психотравми, що безпосередньо корелюють із когнітивною здатністю до навчання та ефективністю викладання). Зазначені виклики актуалізують необхідність імплементації комплексних стратегій для підтримки безперервності освітнього процесу, забезпечення

соціального захисту його учасників і відновлення пошкодженої інфраструктури.

Україну послідовно підтримують провідні суб'єкти світової політики, зокрема країни Європейського Союзу, які визнають як стратегічну роль держави у системі міжнародних відносин, так і фундаментальну значущість захисту демократичних принципів та прав людини. Україна здійснює легітимну та справедливую боротьбу, відстоюючи не тільки власний суверенітет, а й виступаючи щитом для європейських демократичних, глобальних та гуманістичних цінностей, що є основою сучасного світового порядку. Перспективи успішності українського спротиву суттєво підкріплюються консолідованою міжнародною підтримкою та інтенсифікацією зв'язків із демократичною спільнотою. Не лише етична правомірність боротьби, а й демократичний фундамент суспільного устрою виступають потужними факторами, що детермінують майбутню перемогу. Україна трансформувалася у символ мужності та вольової інтенції у відстоюванні ідеалів, солідарних для всього глобального простору, орієнтованого на свободу та верховенство права. Така солідарність з боку світових лідерів та громадськості свідчить, що український супротив матиме безумовний успіх і слугуватиме вагомим прецедентом для інших націй, які здійснюють захист аналогічних ціннісних орієнтирів.

У середньостроковій перспективі Україна, за прогнозами експертів, буде змушена концентрувати ресурси в освітній сфері на таких пріоритетних векторах: відновлення та подолання наслідків воєнних руйнувань, концептуальне переосмислення та розбудова нової парадигми системи освіти, трансформація мережі освітніх установ, системне підвищення якості освітніх послуг, формування інноваційного навчально-дослідницького середовища та інтенсифікація взаємодії зі стейкхолдерами. Реалізація цих пріоритетів спрямована на генерування сучасної, високоєфективної освітньої системи, здатної забезпечити якісну підготовку фахівців, конкурентоспроможних на глобальному ринку праці, та сприяти стратегічному сталому розвитку держави (*Rebuilding...*, 2022, с. 358).

Війна росії проти України постає як безпрецедентне випробування національної волі та духу, водночас виступаючи потуж-

ним каталізатором системних трансформацій. Трагічний досвід війни зумовив перегляд застарілих парадигм, акцентувавши на пріоритетності нематеріальних активів, зокрема освіти та науки. У цьому контексті освіта інтерпретується не лише як сукупність знань і навичок, а як фундаментальна система цінностей, що детермінує світогляд та стратегічне майбутнє нації. Переорієнтація українських університетів на підготовку національної еліти з високим рівнем професійної та громадянської компетентності є важливим кроком для забезпечення сталого розвитку держави та зміцнення її авторитету на міжнародній арені. Сучасна вища освіта в Україні має бути релевантною актуальним викликам і суспільним запитам, проактивно формуючи майбутнє через надання випускникам компетенцій, необхідних для успішної професійної самореалізації.

Експертне середовище пропонує комплексний підхід до відновлення системи вищої освіти, що передбачає впровадження таких стратегічних кроків:

- зміщення пріоритетів від кількісних показників до якісних параметрів (фокусування на підвищенні академічних стандартів, а не на збільшенні контингенту здобувачів чи мережі закладів);

- перехід від реактивних рішень до послідовної державної політики (розробка довгострокової стратегії розвитку вищої школи замість фрагментарних, несистемних заходів);

- формування цілісної екосистеми вищої освіти (інтеграція ЗВО під єдиним вектором управління, що гарантуватиме узгодженість та ефективність менеджменту) (Відбудова..., 2022, 382–383).

Зазначені кроки спрямовані на розбудову резильєнтної та ефективної системи вищої освіти, здатної забезпечити високу якість підготовки фахівців і стимулювати загальнонаціональний розвиток. Відтак, нагальною потребою є відновлення зруйнованої освітньої інфраструктури, сприяння соціальній згуртованості та консолідації суспільства, надання фахової психологічної підтримки постраждалим від воєнних дій, а також забезпечення інклюзивного доступу до якісної освіти для молоді (Зруйновані..., 2024).

Повномасштабна війна спричинила негативні наслідки для українського соціуму та освітньої галузі зокрема. Її руйнівний вплив експонується в усіх сферах життєдіяльності, зумовлюючи як короткострокові, так і пролонговані детермінанти. Зокрема, вплив війни на суспільство виявляється у:

- зростанні рівнів перцептивного стресу, тривожності та депресивних станів. Перманентні обстріли, втрата близьких, руйнування житла та екзистенційна невизначеність призвели до суттєвої деградації психоемоційного стану населення;

- трансформації соціальної структури. Мільйони громадян були змушені змінити місце проживання, набувши статусу внутрішньо переміщених осіб або біженців, що спровокувало зростання соціальної напруги та ризиків виникнення міжособистісних і групових конфліктів;

- дестабілізації економічного базису. Військові дії зумовили руйнацію інфраструктурних об'єктів та зростання рівня безробіття. Це негативно позначилося на добробуті населення та спроможності громадян задовольняти базові потреби.

Перед державою постають комплексні виклики: оптимізація та модернізація мережі освітніх закладів з урахуванням актуальних соціально-економічних потреб; забезпечення інклюзивного та рівного доступу до якісних освітніх послуг; відновлення пошкодженої інфраструктури та гарантування безпеки всіх учасників освітнього процесу. Пріоритетними завданнями також є розробка стратегії розвитку освіти, релевантної глобальним трендам, впровадження інноваційних методик навчання, безперервне підвищення кваліфікації педагогічного складу та оновлення змісту освітніх програм. Особлива увага приділяється підтримці наукових досліджень, стимулюванню трансферу технологій та створенню сприятливого середовища для творчої самореалізації студентів і викладачів. Досягнення позитивних результатів можливе лише за умови активної залученості всіх стейкхолдерів: органів державної влади, бізнес-спільноти, громадського сектору та безпосередньо учасників освітнього процесу (*Rebuilding...*, 2022, с. 358).

Негативний вплив війни на систему вищої освіти став очевидним із перших днів повномасштабного вторгнення росії в Україну.

Це виявилось у масштабній руйнації матеріально-технічної бази та вимушеному переході на дистанційний формат навчання (Жила, 2023; Коробко, 2022; Крамаренко, Корнішева & Сілютіна, 2022; Локшина та ін., 2022). Внаслідок систематичних обстрілів значних пошкоджень зазнали об'єкти критичної освітньої інфраструктури, зокрема корпуси економічного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського, Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, а також будівлі Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Міністерства освіти і науки України (Найбільший..., 2024). Відновлення цих об'єктів потребуватиме залучення суттєвих фінансових та матеріальних ресурсів.

Ризики небезпеки зумовили вимушену перерву в освітньому процесі для мільйонів здобувачів. Станом на кінець вересня 2022 року близько 4,18 млн громадян України зареєструвалися в європейських країнах для отримання тимчасового захисту, а понад 8 млн осіб набули статусу внутрішньо переміщених осіб. Масштабні міграційні процеси докорінно змінили ландшафт надання освітніх послуг. За статистичними даними, територію України покинули приблизно 665 тисяч здобувачів освіти (16% від загальної кількості) та 25 тисяч науково-педагогічних працівників (6% від загального складу) (*Education...*, 2022).

Результати онлайн-опитувань серед академічної спільноти свідчать про погіршення психоемоційного стану: 97,8% респондентів зафіксували симптоми депресії (84,3%), виснаження (86,7%), соціальної ізоляції (51,8%), підвищеної нервозності (84,4%) та гніву (76,9%). Встановлено, що студенти частіше за викладачів повідомляли про відчуття виснаження та самотності, тоді як у жінок спостерігалися вищі показники депресивних станів порівняно з чоловіками. Респонденти з вираженим погіршенням психоемоційного фону демонструють високий рівень страху, професійного вигорання та низьку психологічну резильєнтність (Kurapov et al., 2022).

Аналогічні тенденції простежуються в локальних дослідженнях: понад 50% співробітників Національного технічного універ-

ситету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» ідентифікували депресію як ключовий детермінант, що перешкоджає професійній діяльності. У перші місяці воєнного стану пріоритетними стратегіями для 53% опитаних стали фізичне виживання та безпека, для 29% – взаємопідтримка колег і студентів, і лише для 10% – збереження ментального здоров'я (Lavrysh et al., 2022).

Результати емпіричного дослідження, проведеного серед академічної спільноти Херсонського державного університету наприкінці весни 2022 року, виявили специфічну детермінанту: науково-педагогічні працівники оцінювали власний стан здоров'я більш оптимістично, ніж здобувачі вищої освіти. Проте, попри суб'єктивні оцінки, умови життєдіяльності щонайменше половини респондентів характеризувалися як некомфортні або небезпечні. Перешкодою для організації дистанційного освітнього процесу стала відсутність стабільного інтернет-зв'язку. Дослідження також зафіксувало диференціацію труднощів, з якими стикалися суб'єкти освітнього процесу під час перебування за кордоном. Якщо для викладачів домінуючими викликами були мовні бар'єри, фінансові обмеження, труднощі з доступом до медичних послуг та пошуком житла, то студенти, окрім зазначеного, акцентували на психоемоційній нестабільності, проблемах із працевлаштуванням та технічних складнощах у забезпеченні безперервності навчання (Шемелинець, Ніколаєв & Рій, 2023, с. 3–5). Ці емпіричні дані актуалізують необхідність розробки програм цільової підтримки для українських освітян та студентів, які перебувають за межами країни, з урахуванням їхніх специфічних потреб.

Динаміка руйнувань освітньої інфраструктури демонструє загрозливі тенденції: станом на початок липня 2023 року пошкоджено 184 заклади, що у 1,6 рази перевищує показники аналогічного періоду попереднього року (зростання на 37,5%). Зокрема, уражень зазнали 125 закладів фахової передвищої освіти (ЗФПО) (зростання у 1,81 рази, або на 44,8%) та 69 ЗВО (зростання у 1,5 рази, або на 33,3%). Частка пошкоджених ЗФПО та ЗВО у загальній структурі постраждалих об'єктів освіти становить 5,3%. Регіональний аналіз свідчить, що пошкоджень зазнала інфра-

структура у 16 регіонах України, проте найбільша їх концентрація зафіксована у п'яти областях: Харківській (29 ЗФПО та 23 ЗВО), Донецькій (29 та 9), Дніпропетровській (14 та 3), Запорізькій (11 та 5) і Миколаївській (10 та 5). У цих регіонах зосереджено 71,1% усіх пошкоджених установ (*Освіта..*, 2023, с. 38). Крім того, на цей період було здійснено релокацію 29 ЗВО (включно з 2 інститутами післядипломної освіти) та 64 відокремлених структурних підрозділів (ВСП) різної форми власності (*Освіта..*, 2023, с. 39).

У регіонах, віддалених від зони ведення активних бойових дій, заклади освіти вимушено перейшли на дистанційний формат. Це актуалізувало низку викликів, пов'язаних із цифровим розривом та нерівномірністю володіння ІКТ-компетентностями. Існує обґрунтований ризик зниження якості людського капіталу через перерви в навчанні та обмежену ефективність дистанційного навчання порівняно з офлайн-форматом (Донченко, Пшенічна & Семеняко, 2022; Карпенко & Прокопів, 2023; Хоменко-Семенова, Алпатова & Прохоренко, 2020; Удалова, Дзюбинська & Ревка, 2022). Погіршення результатів навчання корелює з масовим відтоком кваліфікованих науково-педагогічних кадрів, що спричиняє втрати кадрового потенціалу галузі.

Станом на 1 липня 2023 року диференціація ЗВО за формами організації освітнього процесу виглядає наступним чином: 38 закладів (10,1%) повністю відновили очне навчання; 200 (53,4%) функціонують виключно дистанційно; 132 (35,2%) впровадили змішаний формат; 5 закладів (1,3%) тимчасово не відновили діяльність (*Освіта..*, 2023, с. 41). Слід зазначити, що територіальний розподіл ЗФПО та ЗВО за формами організації навчання суттєво варіюється залежно від безпекової ситуації в конкретному регіоні.

Як зауважує О. Шаров, стратегічне планування в освітній галузі має базуватися на довгостроковій перспективі (+5, 10, 25 років). Попри екстремальні умови, українська система освіти продемонструвала високий рівень адаптивності. Досвід пандемії COVID-19 сприяв оперативному впровадженню технологій дистанційного навчання, а досвід 2014 року дозволив розробити ефективні алгоритми релокації ЗВО та механізми забезпечення

соціальних виплат. Важливим досягненням поточного періоду стала успішна евакуація закладів фахової передвищої освіти (ЗФПО), які у 2014 році були переважно втрачені на окупованих територіях. Крім того, інституції у тилкових регіонах активно долучилися до програм внутрішньої академічної мобільності, створюючи умови для безперервного навчання студентів із зон активних бойових дій (*Вплив...*, 2022).

У сучасному науковому дискурсі система освіти позиціонується як невід’ємна детермінанта національної безпеки, спрямована на збереження та розвиток української державності та інститутів громадянського суспільства. Дослідники виокремлюють низку основних аспектів: світоглядні та теоретико-методологічні засади безпеки; аксіологічний вектор як квінтесенцію національних цінностей (Каріх, 2021; Paolicchi, 2023; Parra-Luna, 2023); стратегічні завдання освіти у забезпеченні національної стійкості (Живко & Кухарська, 2011; Панфілов та Савченко, 2021); роль модернізації вищої школи у зміцненні безпекового потенціалу (Лісовий, 2023; Баранівський, 2013; Лузік & Хоменко, 2017); а також виклики, що постають перед освітою в умовах повномасштабної російсько-української війни (Галів & Свйонтник, 2023).

Аналіз нормативно-правової бази свідчить про гетерогенну інтенсивність відображення цього питання. У «Концепції розвитку сектору національної безпеки та оборони України» (2016) акцент зміщено на прикладні аспекти: розбудову системи військово-патріотичного виховання та імплементацію програм цивільного захисту в закладах загальної середньої та професійно-технічної освіти (*Про рішення...*, 2016). Тобто йдеться переважно про функціональну підготовку фахівців безпекового сектору. У Законі України «Про освіту» (2017) зазначено, що освіта є «основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об’єднаного спільними цінностями і культурою, та держави». Мета освіти охоплює «всебічний розвиток людини», «формування цінностей і компетентностей», «виховання відповідальних громадян», «збагачення культурного потенціалу Українського народу», «забезпечення

сталого розвитку України» (ЗУ «Про освіту», 2017). Однак не згадано про роль освіти у формуванні національної безпеки України. Недостатньою також є увага до освітніх реформ, необхідних для вдосконалення системи освіти та її відповідності потребам сучасного світу і національним викликам.

Українськими експертами було представлено аналітичну доповідь «Безпекові виміри освітньої політики: світовий досвід та українські реалії» (Безпекові., 2017), що експлікує широкий діапазон проблем, детермінованих функціонуванням освітньої системи в контексті її взаємозв'язку з національною безпекою. Освіта постає не лише інструментом суспільної трансформації, а й фундаментальним елементом національної безпеки, оскільки безпосередньо впливає на генезу громадянського суспільства, підготовку кваліфікованих кадрів для економіки та консолідацію державності. Аналізуючи релевантний світовий досвід, дослідники наголошують на імперативності перегляду парадигм освітньої політики в Україні з урахуванням сучасних викликів та об'єктивних суспільних потреб. Пріоритетного значення набуває інтеграція освіти та науки, що сприятиме деривації наукових здобутків для розв'язання стратегічних завдань держави та зміцнення її безпекового потенціалу. Доповідь актуалізує дискурс щодо спроможності освітньої системи виступати інструментом гарантування національної безпеки, висвітлюючи потенціал галузі у формуванні громадянської свідомості, патріотичного виховання та розвитку критичного мислення. Такий підхід забезпечить не лише ефективне функціонування соціуму, а й стабільність і поступальний розвиток України в умовах інтенсифікації геополітичних викликів та загроз.

Визначальна роль освітньої системи для національної безпеки держави представлена у «Стратегії національної безпеки України» (2020) та «Стратегії людського розвитку» (2021). У Законі України «Про основи національної безпеки України», що був чинним у період 2003–2018 рр., регламентувалися питання запобігання та нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам у сфері освіти. Водночас у чинному Законі України «Про національну безпеку України» (2018) термінологічна

дефініція «освіта» безпосередньо відсутня. «Стратегія людського розвитку» (2021) містить окремий структурний розділ «Освіта і наука». Сучасний ринок праці динамічно трансформується, висуваючи запит на нові компетенції, адаптивність та креативність, які часто не повною мірою формуються в межах поточної освітньої системи України. Процеси трансформації в галузі відбуваються інертно, що спричиняє певне дистанціювання від актуальних потреб суспільства та економіки. Попри наявність значного потенціалу високоосвіченої робочої сили, питома вага людського капіталу в структурі загального національного багатства залишається недостатньою. Це свідчить про недооцінку стратегічної значущості освіти як ресурсу розвитку держави. Зокрема, лише 34% національного багатства України припадає на людський капітал, тоді як у країнах Європи та Центральної Азії цей показник сягає 62% (Про рішення., 2021; 2020). Окреслені проблеми в освітній сфері не лише уповільнюють суспільний прогрес, а й створюють бар'єри для забезпечення міжнародної конкурентоспроможності країни. Розв'язання зазначених суперечностей потребує оперативного та ефективного реформування системи освіти задля її повної відповідності викликам сучасності.

У «Стратегії людського розвитку» (2021) концептуалізовано ключові проблеми дошкільної, загальної середньої, професійної та вищої освіти. Серед дискусійних моментів у секторі вищої освіти акцентовано на таких аспектах:

- чинна система державного фінансування детермінує орієнтацію ЗВО на екстенсивне нарощування контингенту здобувачів, що нівелює пріоритетність підвищення якості освітніх послуг;
- обмеженість фінансової автономії ЗВО;
- дефіцит бюджетних асигнувань на потреби вищої школи;
- високий рівень зношеності та застарілість матеріально-технічної бази університетів;
- недостатня імплементація вимог ринку праці та запитів роботодавців у зміст освітніх програм (Про рішення., 2021; План., 2021).

В умовах воєнного стану імперативом стає гарантування безпеки суб'єктів освітнього процесу, передусім студентів та науково-педагогічних працівників. Це потребує не лише цільового

фінансування для облаштування захисних споруд та укриттів, а й модернізації технічної бази та забезпечення стабільного доступу до мережі Інтернет для безперервної участі всіх сторін в освітньому процесі. Попри те, що зазначені заходи є необхідними та невідкладними з огляду на виклики воєнного стану, стратегічною метою залишається трансформація освітньої системи в один із фундаментальних базисів української державності, національної безпеки та сталого розвитку. Релевантним у цьому контексті є досвід Ізраїлю, який упродовж понад 70 років перебуває у стані перманентного збройного конфлікту із сусідніми державами та терористичними формуваннями. Попри складні безпекові умови, країна спромоглася розбудувати вискоєфективну освітню модель, яка не лише гарантує фізичний захист учасників навчання, а й системно готує молодь до викликів сьогодення та майбутнього (Бондарчук & Карамушка, 2023).

Експерти громадської організації «Обсерваторія демократії» обґрунтовують доцільність імплементації низки інноваційних підходів, базуючись на ізраїльському досвіді інтеграції освіти в систему національної та державної безпеки. Зазначена парадигма передбачає не лише врахування соціокультурних та громадянських вимірів, а й активне залучення освітнього потенціалу для зміцнення національної ідентичності та трансляції фундаментальних цінностей. Для вітчизняної системи освіти це зумовлює необхідність посилення громадянського та національно-патріотичного векторів виховання. Пріоритетним є розвиток у здобувачів освіти глибокого розуміння історичного ретроспективу, культурного коду та актуальних геополітичних викликів України, а також формування почуття національної приналежності й відповідальності за майбутнє держави. Як слушно зазначають О. Панфілов та О. Савченко: «Необхідно зрозуміти, що національна безпека не може бути забезпечена лише засобами освіти, але не може гарантуватися й поза освітнім простором» (Panfilov & Savchenko, 2021, с. 148).

Для модернізації системи вищої освіти України експерти громадської організації «Обсерваторія демократії» рекомендують імплементацію низки інноваційних підходів, екстрапольованих з ізраїльського досвіду. Першочерговим кроком вбачається

інтеграція в процедуру вступу до ЗВО оцінювання громадянських компетентностей, що базуються на знаннях історії України та правовій грамотності. Такий підхід дозволить перевірити не лише когнітивний рівень підготовки здобувачів у зазначених дисциплінах, а й їхні соціально-громадянські якості, оскільки формування майбутньої національної еліти потребує високого рівня громадянської відповідальності. Обґрунтованою є необхідність удосконалення освітніх програм шляхом включення до них навчальних дисциплін та методик, спрямованих на розвиток громадянської та національної свідомості (історія української державності, українська культура, сучасні міжнародні відносини, правова система України та ЄС). Цей сегмент освітнього контенту має бути нормативно закріплений МОН України з визначенням відповідного кредитного обсягу. Зазначена ініціатива сприятиме зміцненню національної безпеки та детермінуватиме формування національної еліти з високими стандартами громадянської свідомості. Крім того, важливим є активне залучення студентства до громадських та патріотичних ініціатив, що стимулюватиме розвиток проактивної громадянської позиції. Адаптація ізраїльського досвіду, де освіта є органічним елементом архітектури національної безпеки, дозволить Україні досягти якісно нових результатів у формуванні національної ідентичності та зміцненні державного суверенітету (*Освіта, що..*, 2023).

Досвід Ізраїлю у трансформації освіти як детермінанти національної безпеки свідчить, що зміцнення освітньої системи створює синергетичний ефект для інших безпекових інституцій – збройних сил, поліції, розвідувальних та контррозвідувальних органів – завдяки підготовці фахівців із відповідним набором компетентностей та ціннісних орієнтирів. У цьому контексті доцільним є запровадження загальнонаціональної програми військової підготовки для учнів старших класів та студентів професійної і фахової передвищої освіти. Важливим елементом залишається верифікація та подальший розвиток соціально-громадянських компетентностей абітурієнтів під час навчання у ЗВО. Перенесення акценту з вузькоспеціалізованих технічних навичок на розвиток широкого спектру м'яких навичок (soft skills), включаючи громадянську сві-

домість, лідерський потенціал та критичне мислення, відіграє фундаментальну роль у формуванні національної еліти. Така переорієнтація дозволить українським університетам трансформуватися у центри не лише академічних знань, а й ціннісного виховання, що сприятиме становленню відповідального громадянина. Виховання в душі патріотизму та готовності до активної участі у суспільно-політичному житті забезпечить стабільний розвиток України в умовах глобальних викликів.

Повномасштабна війна в Україні вже сьогодні визначає траєкторію майбутнього розвитку держави, що потребує негайного вжиття заходів для подолання негативних наслідків та підтримки освітньої галузі. Зокрема, пріоритетними напрямками є:

- надання комплексної психологічної допомоги та психосоціальної реабілітації особам, постраждалим внаслідок воєнних дій, для подолання травматичного стресу та соціальної реінтеграції;

- забезпечення інклюзивності та рівного доступу до якісної освіти для всіх категорій дітей та молоді шляхом відновлення зруйнованої освітньої інфраструктури та системної підтримки суб'єктів освітнього процесу;

- комплексна реформа системи освіти з метою підвищення її резистентності до кризових ситуацій та адаптивності до нових викликів. Реформування галузі потребує системного підходу та узгодженості на рівні законодавчих ініціатив, державної політики та практичної імплементації, оскільки освіта має розглядатися як стратегічний фактор забезпечення національної безпеки України.

Реформування освітньої галузі відповідно до загальноєвропейських тенденцій становить стратегічний пріоритет для української інтелектуальної еліти (Єрмоленко, 2021; Костенко, 2022; Ничкало & Гордієнко, 2022; Лучанінова, 2022). Підготовка патріотично налаштованих та висококваліфікованих фахівців потребує системної співпраці між українськими ЗВО та міжнародними партнерами. Саме завдяки консолідації зусиль стає можливим досягнення високих стандартів якості та успішна інтеграцію української системи освіти у глобальний освітній простір. Забезпечення якості освітньої діяльності є безпосередньою інституційною відповідальністю закладу. Відтак, на сучасному

етапі модернізації вищої школи України важливо гарантувати підготовку фахівців на рівні міжнародних вимог. Враховуючи європейський вектор едукативної, актуалізується потреба у реалізації таких завдань, як зміцнення почуття європейської ідентичності, формування толерантності, солідарності та неухильного дотримання прав людини. Це зумовлює трансформацію ролі педагога та освітньої установи у суспільстві, що має знайти відображення в оновлених навчальних планах. Важливим аспектом є також забезпечення варіативності дисциплін, які репрезентують регіональні та етнокультурні особливості, за умови фінансової стабільності закладів та за активної підтримки громадського сектору (Османова & Співак, 2022).

Сучасна українська вища освіта перебуває у стані інтенсивної трансформації, детермінованої глобальними суспільними змінами та технологічним прогресом (Єременко, 2018; Цар, 2022). Протягом останніх років спостерігається фокусування на інноваційних педагогічних стратегіях, активізація міжнародного партнерства та поглиблення цифрової трансформації освітнього процесу (Доповідь..., 2023; Освіта..., 2022). Модернізація програм та методик викладання спрямована на підготовку педагогів нового покоління, здатних ефективно функціонувати в межах сучасної освітньої парадигми. Особливий акцент робиться на розвитку критичного мислення, креативності та інтерактивності як засадничих компетентностей сучасного педагога. Освітні інституції впроваджують передові методики, використовуючи онлайн-платформи, технології віртуальної реальності та інші цифрові інструменти для підвищення залученості здобувачів (Косьмій, 2023; Литвинчук та ін., 2023). Крім того, інтенсифікація академічної мобільності студентів і викладачів сприяє продуктивному обміну досвідом та інтелектуальному збагаченню. Така комплексна трансформація вищої педагогічної освіти сприяє розбудові конкурентоспроможної та відповідальної системи, що релевантна вимогам постмодерного світу.

Міжнародне співробітництво українських ЗВО виступає фундаментальним фактором розвитку освітньої екосистеми. Основними векторами цієї взаємодії є:

- реалізація програм академічного обміну;
- проведення спільних наукових досліджень та організація міжнародних симпозіумів;
- участь у грантових освітніх програмах та спільна видавнича діяльність;
- надання освітніх послуг для іноземних громадян.

Інтегруючись у європейський освітній простір, Україна засвідчує свою прихильність фундаментальним цінностям світової культури (Карпенко, 2017; Клепак, 2023; Лузік та Хоменко, 2017). Це передбачає не лише імплементацію європейських норм і стандартів у науково-освітню сферу, а й поширення власних культурних та науково-технічних здобутків у межах Європейського Союзу. Україна підтримує парламентаризм, права людини, права національних меншин, свободу пересування та свободу здобуття освіти будь-якого рівня як невід’ємні атрибути громадянського демократичного суспільства. Ці принципи сприяють формуванню європейської культурної ідентичності в Україні та інтеграції країни до загальноєвропейського інтелектуально-освітнього та науково-технічного простору.

У контексті міжнародного співробітництва результати конкурсного відбору Міністерства освіти і науки України (наказ №1159 від 22.12.2022) засвідчили високу зацікавленість наукової спільноти в участі у міжнародних проектах. Зокрема, 19 наукових та науково-технічних розробок ЗВО отримали грантову підтримку за рахунок зовнішньої допомоги ЄС, що становить 48% від загальної кількості поданих заявок із сукупним бюджетом понад 50 млн грн. Динаміка міжкурядового науково-технічного співробітництва також демонструє стале зростання: якщо у 2022 році було успішно реалізовано 79 проектів із 8 країнами-партнерами, то у 2023 році масштаб взаємодії розширився до 114 проектів із загальним обсягом фінансування 22,6 млн грн (*Освіта...*, 2023, с. 46).

Сучасні імперативи розвитку вищої школи нерозривно корелюють із глобальними викликами. Інтеграція України в європейський освітній простір потребує не лише формальної адаптації, а й глибокої модернізації всіх структурних компонентів української вищої освіти (Коробко, 2022). Провідними детермінантами

змін у системі освіти дедалі частіше виступають не стільки внутрішні інституційні проблеми, скільки екзогенні чинники: пріоритети та вимоги постіндустріального світу до процесів навчання і виховання. Сучасна реальність, маркована стрімкою технологічною конвергенцією, глобалізацією та розвитком цифрової економіки, вимагає від освітньої системи високої адаптивності та інноваційної гнучкості. У цьому ракурсі важливо, щоб українська вища школа не лише релевантно реагувала на наявні запити, а й дотримувалася випереджальної стратегії, розробляючи та імплементуючи провідні педагогічні технології. Це передбачає розбудову програм, орієнтованих на прикладні навички (hard skills) та інновації, створення стимулюючого середовища для наукового пошуку, а також підтримку парадигми навчання впродовж життя (lifelong learning).

До початку повномасштабного вторгнення українська система вищої освіти характеризувалася недостатнім рівнем інтеграції у світовий освітній простір. Показник інтернаціоналізації, що визначається часткою іноземних здобувачів, був суттєво нижчим за нормативний індикатор у 10%. Крім того, залучення іноземних студентів часто базувалося на недосконалих бізнес-моделях. Водночас вимушена втрата іноземного контингенту внаслідок війни створює можливості для системного реформування та формування ефективної державної політики у сфері надання освітніх послуг. Україна володіє потужним потенціалом для залучення абітурієнтів із демографічно активних регіонів Африки, Латинської Америки та Азії за умови утвердження статусу надійного провайдера якісної вищої освіти (Вища ..., 2023, с. 49).

Для досягнення зазначених цілей необхідна імплементація комплексних заходів, спрямованих на: підвищення якості освітнього процесу та його верифікацію на відповідність міжнародним стандартам; створення сприятливої екосистеми для іноземних студентів (оптимізація візового режиму, розбудова кампусної інфраструктури, лінгвістична адаптація програм); проактивний маркетинг українських освітніх брендів на світовому ринку; розвиток стратегічного партнерства з провідними іноземними університетами та науковими центрами. Реалізація цих кроків

дозволить Україні не лише відновити докризові показники, а й якісно наростити частку іноземних здобувачів, що стане потужним стимулом для економічного зростання та зміцнення міжнародного іміджу держави.

Однією з фундаментальних стратегій розвитку сучасної вищої школи є комплексна інтеграція європейських стандартів та забезпечення конкурентоспроможної підготовки фахівців (Продан, 2023; Стріха, 2023). Релевантність освітніх послуг запитам динамічного ринку праці та актуальним суспільним потребам вимагає створення цілісної екосистеми формування змісту педагогічної освіти. Зазначена система має функціонувати в межах парадигми неперервної освіти (lifelong learning), де процес навчання виходить за межі отримання диплома і трансформується у постійну адаптацію фахівця до нових професійних викликів. Досягнення цих цілей детермінує впровадження інноваційних підходів до створення освітньо-професійних програм та навчальних планів. Використання передових технологій в освітньому процесі виступає каталізатором підвищення якості викладання та ефективності засвоєння знань.

Вагомим інструментом зовнішнього оцінювання спроможності ЗВО надавати якісні послуги, верифіковані професійною спільнотою, є система добровільної сертифікації. Цей інститут базується на принципах професіоналізму, незалежності та об'єктивності. Зокрема, процедури акредитації освітніх програм та сертифікації систем менеджменту ЗВО передбачають залучення експертів із високим рівнем предметної компетентності та досвідом проведення зовнішнього аудиту. Такий підхід забезпечує дотримання високих стандартів академічної якості та покращує рівень довіри до ЗВО з боку стейкхолдерів: студентів, роботодавців та громадськості (Максименко, 2015).

Відповідно до ЗУ «Про вищу освіту», забезпечення якості освіти має дві складові, які розділяються згідно з їх суттєвим значенням та формою реалізації. Перша складова відноситься до наповнення освітніх програм, що означає важливість змісту та якості освіти, яку отримують студенти. Друга складова стосується організації та забезпечення освітнього процесу, включаючи

методи навчання, організаційні аспекти та управління закладом. Згідно з вищезазначеним, друга складова проявляється також через систему управління ЗВО.

Академічна програма вищої педагогічної освіти має не лише корелювати із сучасними стандартами, а й враховувати перспективні тренди ринку праці. Проектування освітніх програм повинно ґрунтуватися на результатах новітніх наукових досліджень та апробованих передових практиках (Освіта., 2023). Пріоритетним чинником залишається якість професійної діяльності викладачів, чия кваліфікація та педагогічна майстерність мають поєднуватися з готовністю до імплементації інноваційних методик та здатністю до фасилітації освітньої траєкторії студентів. Інфраструктура також має значення для забезпечення якості освіти. Сучасний університет має забезпечувати доступ до високотехнологічних лабораторій, цифрових бібліотечних фондів та науково-інформаційних ресурсів для проведення досліджень. Окремої уваги заслуговує система студентської підтримки, яка має стимулювати суб'єктність здобувачів, їхню самореалізацію та забезпечувати супровід у вирішенні академічних і соціально-психологічних проблем.

Загальна якість вищої педагогічної освіти детермінується комплексною оцінкою сукупності зазначених чинників. Лише за умови забезпечення високих освітніх стандартів стає можливою ефективна підготовка майбутніх педагогів, що виступає запорукою прогресивного суспільного розвитку. Попри суттєву інтенсифікацію реформування галузі, зберігається низка системних викликів, що перешкоджають досягненню цільових показників якості. Серед них – потреба в адаптивній модернізації освітніх програм та методик викладання відповідно до динамічних запитів ринку праці та актуальних потреб здобувачів. Фундаментальним аспектом є підтримка високого рівня професійної кваліфікації науково-педагогічних працівників, що потребує забезпечення безперервного доступу до програм підвищення кваліфікації та фасилітації впровадження інноваційних технологій у освітній процес. Додатковим чинником виступає різний загальноосвітній рівень абітурієнтів: дефіцит базової підготовки вступників сут-

тево ускладнює подальшу професійну підготовку, що актуалізує проблему наступності та якості освіти на всіх ієрархічних рівнях.

Оцінка якості вищої освіти включає в себе різноманітні аспекти. По-перше, це академічні досягнення студентів, які можна виміряти через оцінки, екзамени та наукові дослідження. Далі, це розвиток навичок, які здобувають студенти під час навчання, таких як аналітичне мислення, комунікаційні навички та здатність до колективної роботи. Якість вищої освіти також визначається якістю викладання, яка включає в себе кваліфікації викладачів, їхню педагогічну майстерність та здатність до стимулювання освітнього процесу (Шевчук, 2023). Доступність освіти, яка оцінюється через наявність фінансових ресурсів та можливості для різних категорій студентів, також є важливим аспектом. Не менш вагомим показником є рівень успішності випускників на ринку праці та їхня кар'єрна траєкторія. Це передбачає системне сприяння професійному стажуванню, посилення практичного складника навчання та розбудову сталих зв'язків із потенційними роботодавцями. Показники працевлаштування за спеціальністю, темпи кар'єрного зростання та рівень професійної задоволеності випускників слугують найбільш релевантними свідченнями ефективності освітньої системи.

Взаємозалежність вищої школи та ринку праці являє собою складну динамічну систему, яку доцільно аналізувати з різних ракурсів (Устименко & Джабраїлов, 2023). На макрорівні ефективність освітніх інвестицій проявляється через призму професійно-кваліфікаційного потенціалу молодих фахівців та їхньої здатності до самореалізації. Проте важливою проблемою залишається структурна невідповідність між попитом і пропозицією на ринку праці. Зазначена диспропорція не лише ускладнює аналіз окупності освітніх послуг за конкретними спеціальностями, а й створює стратегічні виклики як для випускників у контексті їхньої адаптації, так і для роботодавців. Для оцінки ефективності вищої освіти та її впливу на ринок праці традиційно використовують кореляцію між видатками на навчання та обсягом доходів, отримуваних фахівцем після здобуття кваліфікації у відповідній професійній діяльності. Цей індикатор виступає корисним ін-

струментом для верифікації того, наскільки капіталовкладення в освітній процес відповідають очікуваним результатам і реальним запитам ринку праці. Водночас слід зауважити, що такий підхід не дозволяє повною мірою врахувати інтегральну ефективність освіти, зокрема такі аспекти, як особистісний розвиток, громадянська активність та інші соціокультурні виміри.

Як засвідчують результати досліджень О. Андронік (2019), кон'юнктура ринку праці в низці країн характеризується подібними тенденціями. Наприклад, у Данії особи без вищої освіти зазвичай отримують значно меншу заробітну плату, ніж середній показник по країні. Це свідчить про те, що в деяких країнах знання та кваліфікація виступають як основні фактори для визначення рівня доходу. На противагу цьому, у таких країнах, як Угорщина, Канада та Ірландія, особи з вищою освітою стабільно демонструють значно вищий рівень доходів порівняно з середнім рівнем. Подібна диференціація доходів слугує потужним стимулом для інвестування в освітній капітал, оскільки висока кваліфікація безпосередньо сприяє інтенсифікації продуктивності праці. Проте в Україні спостерігається специфічна ситуація. На відміну від західних країн, тут практично відсутній прямий детермінований зв'язок між рівнем освітньої підготовки та обсягом реального доходу. Це означає, що наявність диплома про вищу освіту не завжди гарантує суттєву економічну перевагу порівняно з особами без відповідного рівня підготовки. Такий стан справ може негативно позначатися на академічній мотивації здобувачів освіти, оскільки вища школа може сприйматися як менш рентабельна інвестиція в майбутнє через відсутність гарантій підвищення соціально-економічного статусу за допомогою освітніх досягнень.

В економіці України простежується тенденція, згідно з якою мінімальний рівень оплати праці зосереджений переважно у сегментах, що залучають персонал із низьким рівнем кваліфікації. Зазначена диспропорція може бути детермінована недостатньою інституціоналізацією системи оплати праці та низьким рівнем конкурентоспроможності відповідних категорій працівників на ринку праці. Окрім того, в Україні спостерігається відсутність цілісності у системі «освіта – професія – дохід», що означає, що

кваліфікована та фахова праця не завжди належним чином визнана і оплачується. Це може бути результатом недоліків у системі освіти, неефективного використання ресурсів та недостатньої уваги до розвитку професійних компетенцій. Другий аспект взаємозв'язку між вищою освітою та ринком праці виявляється на загальнодержавному рівні. Збільшення рівня доходів надає можливість населенню здобувати освіту, що сприяє підвищенню якості життя та розвитку економічного потенціалу країни. Це може призвести до зростання середнього класу, який є двигуном економічного розвитку, а також відтворення робочої сили, що необхідно для забезпечення сталого функціонування економіки (Куліков, 2018, с. 90–93).

Розвиток освітньої галузі стимулює ускладнення видів трудової діяльності та поглиблення суспільного поділу праці. Це створює сталий попит на кадри в інноваційних сегментах економіки та ініціює створення нових робочих місць. Стратегічне фінансування освіти виступає каталізатором підвищення продуктивності праці та ефективним інструментом вирішення проблем зайнятості. Варто також відзначити наявність мультиплікативного ефекту вищої освіти: покоління, яке успішно реалізувало свій професійний потенціал завдяки вищій кваліфікації, створює сприятливі умови та ресурсну базу для здобуття освіти наступними поколіннями.

У відповідь на актуальні суспільні запити та динамічні вимоги ринку праці сучасна освітня парадигма зазнає суттєвих трансформацій (Устименко & Джабраїлов, 2023). Протягом останніх років спостерігається позитивна динаміка розвитку освітньої екосистеми загалом, включаючи вищу та професійно-технічну ланки. Міністерство освіти і науки України впроваджує комплекс заходів, спрямованих на верифікацію якості підготовки фахівців, модернізацію освітнього процесу та наближення змісту навчання з реальними потребами ринку праці. Це забезпечує оптимальні умови для формування кадрів, здатних відповідати сучасним вимогам економіки.

У контексті модернізації вищої школи доцільно виокремити такі стратегічні вектори розвитку (Антонюк, 2019):

– імплементація Національної рамки кваліфікацій, що покликана забезпечити синергію між запитами ринку праці та освітніми траєкторіями. Сформовано склад Національного агентства кваліфікацій (НАК), діяльність якого спрямована на розробку механізмів верифікації результатів неформальної та інформальної освіти, сертифікацію часткових професійних кваліфікацій, а також гармонізацію процедур взаємного визнання професійних компетенцій між Україною, країнами ЄС та іншими міжнародними партнерами;

– інституціоналізація в університетах центрів колективного користування науковою інфраструктурою та інформаційними ресурсами для проведення міждисциплінарних досліджень;

– розробка нормативно-правової бази для впровадження дуальної форми здобуття освіти в закладах професійної та вищої освіти, що передбачає інтеграцію теоретичного навчання в аудиторіях із практичною підготовкою безпосередньо на виробництві або на базі підприємств;

– створення сприятливих умов для інтенсифікації наукової діяльності в межах ЗВО;

– удосконалення законодавчої бази у сфері вищої освіти, орієнтоване на підвищення якості освітніх послуг та посилення конкурентоспроможності ЗВО;

– формування правового підґрунтя для реалізації концепції «освіта впродовж життя» (lifelong learning), що має чітко регламентувати умови визнання результатів неформального та інформального навчання, враховуючи принципи дуальної освіти та забезпечуючи прозору архітектуру безперервного освітнього процесу;

– створення сприятливого середовища для розвитку громадянських компетентностей особистості, що сприятиме глибшому розумінню та ефективній реалізації суб'єктами своїх прав, свобод і обов'язків.

Під час навчання студенти вкладають чимало зусиль у вивчення теоретичного матеріалу та отримують необхідні базові знання у своїй галузі. Проте після завершення навчання виникає нагальна потреба в демонстрації готовності до розв'язання прикладних завдань та складних професійних кейсів. На сучасному

ринку праці пріоритет надається фахівцям, здатним до адаптації в умовах невизначеності, оперативного реагування на виклики та виявлення ініціативи в пошуку оптимізаційних рішень. Важливого значення набувають *soft skills*, зокрема комунікативна компетентність і навички роботи в команді, оскільки більшість професійних ролей передбачає командну взаємодію та активну комунікацію з партнерами. Крім того, здатність до постійного самовдосконалення стає основним чинником у світі де технології та інновації змінюються з кожним днем. Фахівці, які вміють постійно навчатись й адаптуватись до нових реалій, здатні протистояти викликам сучасного ринку праці та забезпечувати свою конкурентоспроможність. Тому важливо, щоб освітні програми не лише надавали студентам теоретичні знання, а й сприяли розвитку практичних навичок, критичного мислення, творчості та самостійності. Тільки така комплексна підготовка забезпечить молодим спеціалістам успішну кар'єру у сучасному світі.

На сучасному ринку праці спостерігається зростання вимог до фахівців із вищою освітою, що актуалізує питання модернізації процесів перепідготовки кадрів. Зазначена тенденція охоплює як інституційне освітнє середовище, так і безпосередньо виробничу сферу. Пріоритетним напрямом стає імплементація новітніх методик викладання та навчання, що відповідають вимогам сучасності та технологічного прогресу. Застосування прогресивних підходів в освітньому процесі сприяє детермінації стимулюючого середовища для ефективного засвоєння знань та розвитку професійних компетенцій. Зокрема, важливого значення набуває впровадження інтерактивних методів, проблемно-орієнтованого навчання (*Problem-Based Learning*) та проектно-орієнтованих курсів, які сприяють активній участі студентів й стимулюють розвиток творчого мислення.

Паралельно з цим, роботодавці акцентують увагу на розвитку креативного типу мислення персоналу. Здатність до генерації інноваційних ідей, пошуку нестандартних рішень та їх успішної аплікації в практичну діяльність виступає ключовим чинником конкурентоспроможності в сучасному бізнес-середовищі. Відтак, процес перепідготовки кадрів має бути спрямований не лише на

отримання нових знань, а й на розкриття інноваційного потенціалу працівників. Враховуючи швидкі зміни у сучасному світі, важливо, щоб освітні та виробничі системи були гнучкими та адаптивними до нових викликів, забезпечуючи випускників та працівників не лише актуальними знаннями, а й необхідними навичками для успішної кар'єри в майбутньому.

Усвідомлення необхідності співпраці між ЗВО та ринком праці стимулює стейкхолдерів до пошуку оптимальних форм інтеграції. Як зазначає О. Максименко (2015, с. 68), інституційні форми співпраці, такі як комунікаційні платформи між науково-педагогічною спільнотою та експертами-практиками, мають бути відкритими та гнучкими, здатними до швидкого реагування на зміни потреб ринку праці. До найбільш ефективних форм такої взаємодії належать:

1. Експертні ради при університетах – інституційні структури, що виступають обов'язковим елементом синергії між вищою школою, промисловими підприємствами, науково-дослідними центрами, профільними асоціаціями та органами державної влади. Вони забезпечують обмін інформацією, стратегічне планування спільних проєктів та розробку освітніх програм відповідно до реальних запитів економіки.

2. Галузеві (міжгалузеві) ради з розробки професійних стандартів та кваліфікацій, які формують вимоги до фахівця певної професії через розробку професійних стандартів та кваліфікацій. Залучення до цього процесу представників професійних об'єднань, роботодавців та академічних експертів дозволяє синхронізувати зміст освіти із сучасними кваліфікаційними вимогами.

3. Система «дуальної освіти», що передбачає активну участь ЗВО та підприємств у освітньому процесі. Організація навчання як в академічному середовищі, так і безпосередньо на робочих місцях дозволяє студентам здобувати практичний досвід у реальних виробничих умовах, забезпечуючи високий рівень професійної готовності.

Ці форми співпраці сприяють ефективнішому зв'язку між освітою та ринком праці, а також сприяють підготовці кваліфікованих кадрів, які відповідають потребам сьогодення.

Кожна людина у своїй діяльності ставить мету, планує своє майбутнє і професійну кар'єру (Гуляс, 2020; Skowrońska, 2009; Титаренко, 2009; 2012). Професійна кар'єра – це «процес просування працівника ланками службової ієрархії чи послідовна зміна занять як у рамках окремої організації, так і впродовж усього життя, а також сприйняття людиною цих етапів. Професійна кар'єра зазвичай супроводжується особистісним професійним розвитком людини, а також самореалізацією. Її сучасне розуміння включає успіх не тільки в професійному розвитку, а й в усій життєдіяльності. На різних етапах кар'єри людина задовольняє різні потреби. Попередній етап – підготовка до трудової діяльності та професійного самовизначення – включає здобуття відповідної освіти і триває до 25 років. На етапі становлення (від 25 до 30 років) відбуваються опанування працівником обраної професії, набуття необхідних професійних навичок, формування його кваліфікації» (Сігаєва, 2008, с. 722).

Професійна кар'єра є результатом цілеспрямованої діяльності індивіда у професійному середовищі, що включає підвищення кваліфікації та соціального статусу. Успішна кар'єра формується завдяки особистісним якостям, таким як ініціативність, самостійність та здатність до саморозвитку. Важливу роль відіграє також соціальний капітал та професійний досвід фахівця. Кар'єрний розвиток можна розглядати як процес соціальної селекції, де найбільш підготовлені та досвідчені фахівці отримують переваги. Професійна кар'єра – це не просто робота, а усвідомлений шлях, який людина обирає в сфері трудової діяльності. Цей шлях характеризується чітким баченням цілей, спрямованістю на посадовий та професійний ріст, а також активною позицією, що ґрунтується на самодостатності та творчому підході (Титаренко & Ларіна, 2009). Формування кар'єри це прерогатива особистості, здатної конкурувати на ринку праці, самостійно проектувати професійний ріст, реалізовувати життєві плани (Bańka, 2007; Bera, 2012; Czepil & Sarzyńska-Mazurek, 2024; Timoszyk-Tomczak, 2003; Sarzyńska-Mazurek, 2013). Успішна кар'єра не лише дає фінансову стабільність, але й відкриває можливості для самореалізації, втілення в життя амбіцій та прагнень (Wierzejska & Karpenko, 2015,

с. 244–246). Кар’єрному росту майбутнього педагога сприяють розвинені комунікативні здібності, вміння налагоджувати контакти, співпрацювати з людьми. Світ постійно змінюється, і для того, щоб залишатися конкурентоспроможним, важливо постійно вчитися, освоювати нові знання та навички.

Кар’єрні траєкторії здобувачів вищої освіти характеризуються високим ступенем диверсифікації, що детермінується їхніми індивідуальними інтересами, сформованими компетенціями та обраним напрямом фахової підготовки (Wierzejska, 2014). Певна частина студентів орієнтована продовжити навчання в магістратурі або аспірантурі з метою набуття статусу експерта у вузькоспеціалізованій галузі. Інші можуть шукати стажування або робочі пропозиції, щоб отримати практичний досвід і розвинути свої професійні навички, або зайнятися підприємництвом і розпочати власний бізнес або створити стартап, або вибрати кар’єру в галузі науки, технологій, інженерії, мистецтва, освіти, медицини або інших сферах. Адже професійна кар’єра – це результат свідомого вибору, наполегливої праці та постійного саморозвитку студента. Володіючи необхідними знаннями, навичками та особистими якостями, кожна людина може побудувати успішну кар’єру, яка буде джерелом не лише фінансового благополуччя, але й емоційного задоволення та самореалізації.

Важливим для студентів є релевантна оцінка власних ресурсів, врахування особистих цілей із потенційними можливостями та пріоритезація тих кар’єрних стратегій, що відповідають їхньому внутрішньому потенціалу. Водночас актуальною залишається концепція *lifelong learning* як передумова підтримки професійної конкурентоспроможності. Планування життєвих стратегій в умовах війни та високого рівня невизначеності набуває специфічних рис і потребує комплексного аналізу різних факторів (Климчук, 2016; Вірна, Чижик & Іванашко, 2021; Чепурна & Саргош, 2022). Першочерговим завданням для студентів виступає забезпечення особистої безпеки та збереження психофізичного здоров’я, що передбачає мінімізацію ризиків при проектуванні професійних дій та дотримання безпекових протоколів. За можливості доцільним є розгляд варіантів навчання в академічних осередках,

розташованих у безпечних регіонах або за кордоном, що гарантує безперервність освітнього процесу та доступ до стабільних кар'єрних можливостей. Попри вплив воєнних дій, проактивна позиція та обачність у прийнятті стратегічних рішень дозволяють здобувачам успішно реалізовувати освітні та професійні цілі навіть у складних умовах.

Процес формування індивідуальної візії професійної кар'єри є багатоаспектним завданням, що спонукає молодих фахівців до системного аналізу кон'юнктури ринку праці та звернення до досвіду більш досвідчених людей (батьків, родичів або професійних консультантів). Сучасний теоретичний базис для кар'єрного консультування ґрунтується на теоріях професійного вибору, де центральною категорією постає «професійний розвиток». М. Piorunek та Е. Kasperek (1991, с. 101) трактують його як сукупність прогресивних змін на різних рівнях функціонування особистості, що дозволяють суб'єкту моделювати власний професійний шлях, ідентифікувати своє місце на ринку праці та забезпечити там стабільну позицію. Своєю чергою, Е. Szelejewska (2010) розглядає професійний розвиток як соціально детермінований процес, що ініціює трансформації у свідомості фахівця, спонукаючи його до самовдосконалення та оптимізації професійного середовища. Z. Wołk (2005) акцентує увагу на тому, що професійний розвиток полягає в постійному набутті нових компетенцій, які дозволяють розв'язувати складніші проблеми в процесі діяльності. З іншого боку, кар'єра визначається як отримання вищих посад у професійній діяльності. Вищезазначені міркування показують, що між професійним розвитком та кар'єрою існують дуже тісні взаємозв'язки. Однак вони настільки різноманітні, що ці два поняття не слід використовувати як взаємозамінні.

В умовах воєнного стану студентам важливо здійснювати ретельний аудит власних кар'єрних можливостей. Раціональним кроком є взаємодія з кар'єрними коучами та використання спеціалізованих цифрових платформ для пошуку вакансій, які відповідають їхнім інтересам і навичкам. Вагомим ресурсом підтримки виступають грантові програми, стипендіальні фонди та цільові проекти допомоги студентам, які перебувають у складних

обставинах. Особливої значущості набуває залучення соціальної підтримки з боку родини, академічної спільноти та експертів у галузі освіти.

1.2. Цінності педагогічної професії під час війни як умова розвитку професійної ідентичності

Професія педагога за своєю сутністю є творчою та вимагає високого рівня відповідальності. Відтак, пріоритетна мета вищої освіти полягає у тому, щоб допомогти студентам зрозуміти специфіку цієї професії, сформувати цілісне бачення її потенційних можливостей та викликів (Закон України «Про вищу освіту»). Гуманістична парадигма освіти, акмеологічний підхід та індивідуалізація навчання, що враховують соціально-психологічний контекст професійної діяльності, виступають детермінантами гармонійного розвитку особистості майбутнього педагога. Водночас, надмірна формалізація освіти, ігнорування соціальних аспектів професійної діяльності та наявність кризових ситуацій, професійних деформацій та маргіналізаційних процесів можуть стати серйозними перешкодами на цьому шляху (Гаврилюк, 2020, с. 18). Ці негативні чинники потребують системного моніторингу та розробки ефективних стратегій психолого-педагогічної підтримки студентів у процесі їхньої фахової підготовки.

Студентська молодь, як найбільш вразлива верства населення, відчула на собі всю складність війни. Однак, саме вони, з їхнім бажанням будувати нове майбутнє, стали рушійною силою змін. Війна, хоча й принесла страждання, стала каталізатором для переосмислення цінностей та створення суспільства, де пануватимуть мир, справедливість та взаєморозуміння. У період формування особистості та професійного становлення, молоді люди зіткнулися з жакливими випробуваннями: активні бойові дії, тотальна невизначеність, страх за близьких та тривога за майбутнє. Студенти змушені адаптуватися до нової, жорстокої реальності, що нерідко призводить до стресу, депресії, агресії та інших негативних психологічних проявів. Для ефективної підтримки молоді

вкрай важливо розуміти, які саме фактори впливають на інтенсивність та тривалість цих складних емоційних станів, а також на ймовірність розвитку посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Серед факторів можна виділити такі: безпека і загроза, втрата близьких і розлука, травми і стрес, нестабільність та переривання навчання, невизначеність щодо майбутнього, фінансові проблеми, втрата роботи, обмежений доступ до ресурсів, соціальна ізоляція, територіальне розміщення, невизначеність щодо майбутнього, втрата надії та планів, та ін. (Хараджи & Труніна, 2023, с. 797–799).

У контексті війни професія педагога стає особливою, оскільки він (педагог) відіграє вагомий роль у формуванні світогляду та менталітету дітей. Крім того, війна може впливати на погляди та цінності педагогів, спонукати їх до переосмислення своїх цінностей та перегляду своєї ролі в суспільстві. Педагоги, які пережили або працюють у зоні конфлікту, можуть переоцінити значення миру, толерантності та взаєморозуміння. Вони можуть стати активними учасниками миротворчих ініціатив або робити акцент на вихованні молоді в дусі мирного співжиття та взаєморозуміння. Однак, для деяких педагогів війна може призвести до зміни поглядів та вектору виховної роботи. У цих умовах важливо розглядати, як саме війна впливає на професійну ідентичність майбутніх педагогів, їхні цінності, погляди та психологічний стан.

Під час освітнього процесу актуальність цінностей пояснюється наявністю взаємодії педагога і вихованця. Це співвідношення визначає екосистему виховного процесу, в якій формуються цінності, переконання та життєві погляди майбутнього покоління. Важливою виявляється не лише передача певних цінностей, але й створення розвивального середовища. Однак, цінності в освітньому процесі не є статичними. Вони піддаються впливу соціокультурного контексту, трансформуються від суспільних та технологічних змін. Сучасна освіта повинна враховувати цю динаміку, сприяючи розвитку мислення дітей, їхньому вмінню адаптуватися до змін у соціокультурному середовищі. Сприяючи формуванню глибокого розуміння цінностей та підтримці їхнього розвитку, освіта стає основним інструментом для підготовки

майбутніх громадян, здатних активно сприймати та впливати на зміни у світі.

Війна змінила уявлення студентів про педагогічну професію. Вони розуміють, що роль педагога у сучасному світі стає все більш важливою. Педагог сьогодні – це не просто людина, яка дає знання, а й наставник, який допомагає дітям формувати свої цінності, світогляд, особисті якості. Майбутні педагоги готові докласти зусиль для того, щоб стати кваліфікованими фахівцями, які зможуть виховати нове покоління українців, готове до викликів сучасного життя. Вибір професії педагога може бути обумовлений різноманітними мотивами, які відображають індивідуальні цінності, інтереси та характер особистості. Найпоширенішими мотивами вибору цієї професії є любов до дітей, бажання впливати на майбутнє, професійний розвиток, соціальне призначення. Багато людей обирають професію педагога через свою любов і бажання працювати з дітьми. Вони відчують радість і задоволення від взаємодії з дітьми, від допомоги їм у розвитку та формуванні. Педагоги сприяють формуванню особистості дитини, прищеплюють цінності, які їй допоможуть у подальшому житті. Дехто обирає професію педагога, оскільки хоче працювати з дітьми з особливими освітніми потребами або з іншими виховними потребами. Це може бути додатковим стимулом для того, щоб допомагати дітям здобувати навички та досягати успіху.

Педагогічна професія характеризується значним потенціалом для професійного розвитку та кар'єрного зростання (Йокоб, 2022; Слюсарук-Літвін, 2019; Федорович, 2022). Фахівці цієї галузі мають можливість поглиблювати свої компетенції у сфері взаємодії з дітьми, здобувати новітні психолого-педагогічні знання, а також підвищувати свою кваліфікацію (Вакун, 2022, с. 39–40; Кондратюк & Бутенко, 2018). Вибір педагогічної професії часто зумовлений поєднанням альтруїстичних мотивів та прагненням до самореалізації. Значна частина фахівців обирає цей шлях, керуючись усвідомленням соціальної значущості своєї діяльності та бажанням сприяти розвитку підростаючого покоління. Робота з дітьми розглядається ними як важливий компонент соціальної підтримки та допомоги. Слід зазначити, що мотиваційні чинники

можуть варіюватися у кожного індивіда, проте саме поєднання прагнення до професійного розвитку та усвідомлення соціальної місії виступає рушієм у виборі педагогічної професії.

Формування ціннісних установок у майбутніх вихователів ґрунтується на їхніх світоглядних конструктах, уявленнях про майбутню професійну діяльність та зміст професійної підготовки (Галаян, 2023, с. 20). Цей процес сприяє становленню професійної ідентичності та орієнтованості на самореалізацію у вибраній професії. Свідоме усвідомлення ієрархії цінностей дозволяє використовувати рефлексивний підхід у прийнятті рішень та уникнути формалізації в системі цінностей. Це допомагає вибирати пріоритетні ціннісні орієнтації у різних педагогічних ситуаціях. Власний досвід особистості впливає на формування чутливості до ціннісного вибору. У процесі формування професійно-орієнтованих ціннісних настанов важливе значення має порівняння уявлень студентів про себе як реальну особистість та як професіонала – «Я-реальне» та «Я-професіонал». Осмислення цінностей-цілей та цінностей-засобів допомагає здобувачам освіти досягати бажаного результату у своїй професійній діяльності.

Основними педагогічними цінностями сучасного педагога є: «людські: дитина як головна педагогічна цінність і педагог, здатний до її розвитку, співпраці з нею, соціального захисту її особи, допомоги і підтримки її індивідуальності, творчого потенціалу; духовні: сукупний педагогічний досвід людства, відображений у педагогічних теоріях і способах педагогічного мислення, спрямований на формування особистості дитини; практичні: способи практичної педагогічної діяльності, перевірені практикою освітньої системи, педагогічні технології; особистісні педагогічні здібності, індивідуальні особливості особи педагога як суб'єкта педагогічної культури, педагогічного процесу і власної життєтворчості, які сприяють створенню особистісно-гуманної взаємодії» (Зажарська, 2023, с. 19).

Війна може також вплинути на зміну професійної діяльності студентами у майбутньому. Деякі з них можуть вирішити присвятити своє життя захисту України, ставши військовими, рятувальниками або іншими представниками силових структур. Інші

можуть захотіти працювати в гуманітарній сфері, допомагаючи людям, які постраждали від війни. Але більшість з них, ймовірно, все ж таки збережуть своє бажання стати педагогами, адже саме вони будуть виховувати нове покоління українців, яке зможе побудувати міцне суспільство. Для майбутніх педагогів важливим є розуміння ціннісного контексту, адже саме система цінностей визначає їхню педагогічну ідентичність, впливаючи на взаємодію з дітьми та встановлюючи пріоритети на гуманістичних засадах. Вивчення факторів і умов формування ціннісної сфери майбутніх педагогів є важливою теоретико-прикладною задачею. Розв'язання цієї задачі сприятиме створенню освітнього середовища, в якому, крім необхідності формування професійних навичок, виникає потреба у професіоналізації особистості студентів, формуванні їх внутрішнього світогляду і, відповідно, особистісно-професійному зростанні (Передерій & Крамаренко, 2020). Зосередження на цих аспектах сприятиме не лише розвитку компетентностей майбутніх педагогів, а й сприятиме їхньому глибшому розумінню та відчуттю відповідальності за власну роль у вихованні молодого покоління.

Цінності виступають стрижнем освітньої парадигми, формуючи її цільові орієнтири та визначаючи пріоритети педагогічної діяльності. Вони не лише визначають спрямованість освітнього процесу, а й впливають на особистісний розвиток студентів, формуючи їхні погляди, прагнення та життєві цінності. На думку М. Лобоцького, пріоритетність орієнтації на цінності для педагога обумовлена кількома факторами. По-перше, це усвідомлення тривалості та складності процесу формування цінностей дітьми. Педагоги розуміють, що формування ціннісних установок учнів є довготривалим процесом, який вимагає терпіння, толерантності та вміння допомагати дітям знаходити себе у розмаїтті цінностей. Другим важливим аспектом є розуміння необхідності пояснення змісту та значущості різних видів цінностей. Педагоги мають здатність викладати матеріальні, моральні, когнітивні та інші цінності, допомагаючи дітям розуміти їх значення у житті. Третім фактором є постійна потреба демонструвати роль моральних цінностей у спілкуванні з дітьми і дорослими. Педагоги виступають не лише

як вчителі, вихователі, а й як приклади моральності та етики, що допомагає дітям усвідомлювати важливість цінностей у власному житті. По-четверте, педагоги активно працюють над актуалізацією потенціалу особистості, допомагаючи дітям розрізняти потребу «бути» й «мати». Це допомагає їм зосередитися на внутрішньому розвитку, а не лише на матеріальних цілях. По-п'яте, для педагогів також важливо подолати явища, які заважають формуванню цінностей, такі як нігілізм, «екзистенційний вакуум», моральний хаос. Це вимагає від них ціннісного самовизначення та здатності вести дітей у майбутнє. По-шосте, педагоги можуть адекватно оцінювати ідеї, думки та поведінку свого оточення, керуючись власним сумлінням. Це сприяє побудові морально зрілої та етично свідомої спільноти, яка ґрунтується на взаєморозумінні та повазі до кожної особистості (Łobocki, 2009, с. 90).

Уявлення про цінності може варіюватися від індивідуальних переконань до загальноприйнятих норм та стандартів, і важливо забезпечити баланс між ними, сприяючи розвитку критичного мислення та самосвідомості дітей. Педагогічна аксіологія вивчає роль цінностей у процесі навчання та виховання, а також їхній вплив на формування особистості та соціальну адаптацію. Розглядаючи цінності як основу освіти, необхідно враховувати різноманітність культурних, соціальних та індивідуальних контекстів, в яких формується освітня діяльність. Збагачення освітнього середовища різноманітними цінностями сприяє толерантності, взаєморозумінню та відкритості до нових ідей та поглядів.

Отже, розуміння та врахування цінностей у педагогічній практиці допомагає створити збалансовану та ефективну систему освіти, спрямовану на гармонійний розвиток особистості дитини і формування активного громадянина суспільства.

У сучасних умовах війна змусила багатьох молодих людей, які готуються стати педагогами, переосмислити свої цінності та пріоритети. Насамперед це:

1. Виховання патріотизму, миру та безпеки, людяності та співчуття, свободи та демократії, відповідальності.

В умовах війни освіта має відповідати суспільним потребам і піднімати освітній процес на новий, вищий рівень якості. Це

означає, що освіта повинна стати невід'ємною складовою виховання патріотизму, почуття обов'язку, відповідальності та дисципліни, які є важливими ресурсами в захисті своєї країни. У наш час система патріотичного виховання включає формування та розвиток важливих соціальних цінностей, таких як громадянськість та патріотизм (Ашиток, 2023; Лучанінова, 2022; Опачко & Дешко, 2023). Це охоплює широкомасштабну патріотичну діяльність, яка проводиться державними установами, громадськими організаціями та рухами. Також важливу роль в цьому процесі відіграють засоби масової інформації, наукові та творчі організації, які спрямовані на висвітлення проблем патріотичного виховання. Почуття патріотизму та любові до України значно посилюються серед майбутніх педагогів. Вони усвідомлюють важливість єднання та згуртованості суспільства, готові докласти зусиль для відбудови та розвитку країни після війни. Вони пишаються своєю країною, її героїчною історією та мужнім народом. Цінність миру та безпеки стала ще більш очевидною для майбутніх педагогів. Вони прагнуть жити в мирному суспільстві, де немає місця війні та насильству.

Війна привернула увагу на важливість таких цінностей, як людяність, співчуття та взаємодопомога (Зликов & Лукомська, 2015; Іванчук, 2021; Поллої, Маркош & Фейнеш, 2023). Майбутні педагоги прагнуть виховувати дітей, які будуть чутливими до проблем інших людей, вміти співпереживати та надавати допомогу тим, хто її потребує. Цінність свободи та демократії стала ще більш актуальною для майбутніх педагогів. Вони прагнуть жити в державі, де панують демократичні принципи, де кожна людина має право на свободу слова, думки та самовираження. Війна продемонструвала важливість особистої відповідальності кожного за долю країни. Майбутні педагоги усвідомлюють свою відповідальність за виховання нового покоління українців, які будуть свідомими громадянами, готовими докласти зусиль для кращого майбутнього України. Вони розуміють, що їхнє завдання виховання нового покоління українців, яке буде жити в мирному та процвітаючому суспільстві. Вони готові докласти зусиль для того, щоб виховати дітей, які цінують мир,

поважають права та свободи інших людей, готові до активної участі у суспільному житті.

2. Зростання прагнення до справедливості, захист прав людини, встановлення верховенства права.

Війна загострила відчуття несправедливості та прагнення до справедливого суспільства серед студентів. Вони прагнуть жити в країні, де панує закон і порядок, де немає місця корупції та зловживанню владою. Майбутні педагоги готові боротися за захист прав людини, проти дискримінації та нерівності. Вони вірять у те, що всі люди повинні бути рівними перед законом, а закони повинні справедливо й неупереджено застосовуватися до всіх.

3. Прагнення до миру та порозуміння, зокрема, толерантність, миролюбне вирішення конфліктів, міжкультурний діалог.

Війна не лише змусила студентів цінувати мир, але й підкреслила важливість порозуміння та діалогу між людьми (Амплеєва & Таранюк, 2023; Коробко, 2022). Вони прагнуть жити в толерантному суспільстві, де люди з різними поглядами, релігією та етнічною приналежністю можуть поважати одне одного. Майбутні педагоги готові виховувати дітей, які вміють вирішувати конфлікти мирним шляхом, через діалог та компроміс. Вони вірять у те, що важливо розуміти культуру та історію інших народів, вміти знаходити спільну мову та співпрацювати з людьми з різних країн, прагнуть до миру та спокою в Україні. Вони розуміють, що війна – це трагедія, яка несе людські жертви, руйнування та страждання.

4. Виховання цінностей нового покоління.

Студентська молодь розуміє, що їм доручено відповідальну місію – виховати нове покоління українців, яке буде не лише знати про цінності, але й жити ними, втілюючи їх у своїх вчинках (Лучанінова, 2022; Ляховець, 2023). Для цього їм необхідно виховувати патріотів України, миролюбних людей, відповідальних громадян, толерантних людей, критично мислячих творчих особистостей. Духовні цінності стали пріоритетними у професійній підготовці вчителів та вихователів (Колосова & Сирова, 2020; Кравець, Потапчук & Пукас, 2021). За Н. Ткачовою (2004, с. 18-21).

Моральне виховання студентів у ЗВО є пріоритетом української освіти, передбачає ознайомлення майбутніх педагогів з цінностями педагогічної професії, засвоєння цих цінностей у професійній діяльності, а також стимулювання до постійного професійного та особистісного самовдосконалення. Майбутні педагоги повинні виховувати дітей, які:

- люблять свою країну, знають її історію та культуру, готові докласти зусиль для її розвитку та процвітання;
- цінують мир, вміють вирішувати конфлікти мирним шляхом, поважають права та свободи інших людей;
- усвідомлюють свою відповідальність за долю країни, готові до активної участі у суспільному житті;
- поважають людей з різними поглядами, релігією та етнічною приналежністю, вміють знаходити спільну мову та співпрацювати з іншими;
- вміють критично мислити, аналізувати інформацію, самостійно робити висновки;
- прагнуть до саморозвитку, самовдосконалення, творчо підходять до вирішення проблем.

5. Підтримка з боку держави та суспільства.

Для того, щоб майбутні педагоги могли успішно реалізувати завдання щодо виховання нового покоління українців, їм потрібна всебічна підтримка з боку держави та суспільства. Це може включати:

- створення сприятливих умов для навчання та розвитку майбутніх педагогів (забезпечення доступу до якісної освіти, надання стипендій, пільг, можливостей для стажування та самовдосконалення);
- підтримка психологічного здоров'я майбутніх педагогів (надання психологічних консультацій, тренінгів з подолання стресу та травм, створення груп підтримки);
- забезпечення гідних умов праці та життя майбутніх педагогів (гідна заробітна плата, доступ до соціальних пільг);
- підвищення статусу професії педагога (підвищення авторитету професії педагога в суспільстві, визнання важливості їхньої ролі у вихованні нового покоління українців).

Виховання нового покоління українців – це завдання, яке потребує спільних зусиль держави, суспільства та самих педагогів. Важливо пам'ятати, що ціннісні орієнтації – це не просто слова, а те, що люди живуть та роблять. Саме від того, якими цінностями будуть жити майбутні педагоги, залежить майбутнє України.

Війна в Україні суттєво вплинула на світогляд майбутніх педагогів. Цей вплив відчувається у різних аспектах їхнього життя та мислення, формуючи нове бачення світу та цінностей (Атрощенко & Коврей, 2023; Граб, 2023). Війна змусила майбутніх педагогів переосмислити свої цінності та пріоритети. Вони стали більш цінувати такі речі, як мир, безпека, людське життя, сім'я, друзі. Багато з них зрозуміли, що найважливіше в житті – це не матеріальні речі, а щирі людські стосунки, взаємодопомога та підтримка. Важливо зазначити, що не всі студенти однаково реагують на війну. Їхні емоції, думки та почуття можуть відрізнятися залежно від їхнього особистого досвіду, сімейних обставин, віку та інших факторів.

Серед ціннісних орієнтирів духовної культури майбутнього педагога як складової його професійного іміджу. С. Колосова та Ю. Сирова (2020, с. 163) виокремлюють «гуманістичні цінності (толерантність, емпатія, альтруїзм, перцепція); моральні цінності (совість, гідність, чесність, повага, правдивість, справедливість); професійні цінності (працелюбність, відповідальність, професійні знання та навички, педагогічний такт, професійна етика); самоосвітні цінності (рефлексія, прагнення до пізнання світу, себе, сенсу та призначення свого життя)». Для ефективної роботи варто поєднувати традиційні форми (бесіди, виховні години, екскурсії) з інтерактивними методами, такими як години відвертих розмов, ігри, тренінги, робота в мікрогрупах, колективні творчі конкурси та фестивалі. Також важливо залучати студентів до акцій доброчинності, що сприятиме їхньому соціальному розвитку.

Війна, як фактор, має значний психологічний та соціальний вплив на студентів, що відчувається на всіх рівнях їхньої діяльності (Мотозюк, Блохіна & Москаленко, 2023; Чепурна & Саргош, 2022). Їхні звичні соціальні умови життя зазнали суттєвих змін, що потребує глибокого аналізу та всебічної підтримки з боку

держави та суспільства. Це торкається місця проживання та побуту, зміни місця навчання. Велика кількість студентів змушені були покинути свої домівки через бойові дії та стати внутрішньо переміщеними особами. Це спричинило значні складнощі з навчанням, проживанням та адаптацією до нових умов життя. Деякі університети та коледжі були змушені тимчасово призупинити очне навчання та перейти на дистанційний формат. Це не завжди є оптимальним рішенням, адже не всі студенти мають доступ до необхідних ресурсів для ефективного навчання онлайн. Війна призвела до руйнування житлової інфраструктури та дефіциту багатьох побутових послуг. Це негативно вплинуло на комфорт та безпеку життя майбутніх педагогів.

У контексті війни, важливо розглядати як психологічні, так і соціальні аспекти, оскільки вони взаємопов'язані та впливають на розвиток професійної ідентичності студентської молоді (Коструба & Поліщук, 2022; Курова, 2023; Кресан, Смольянінова & Кресан, 2023, Мотозюк, Блохіна & Москаленко, 2023). Психологічні аспекти війни створюють напружене середовище для студентів, які, навчаючись в умовах війни, постійно знаходяться під впливом стресу та тривоги. Небезпека, яка супроводжує війну, та постійний стан напруги можуть призвести до емоційного виснаження, зниження самооцінки та втрати віри в власні можливості. Це може суттєво підрвати моральний дух майбутніх педагогів і вплинути на їхню здатність ефективно виконувати свої професійні обов'язки під час проходження педагогічної практики у закладах освіти.

Соціальні аспекти війни також не можна недооцінювати. Війна часто супроводжується руйнуванням соціальних структур та переосмисленням менталітету суспільства (Белова, 2023; Заушнікова, Тонкопей & Петухова, 2023). Педагоги можуть стикатися з втратами, які включають втрату колег, членів власної сім'ї. Це може створити значні виклики для їхньої професійної діяльності, особливо коли вони намагаються підтримувати емоційну стабільність та надійність для своїх вихованців. Розуміння цих аспектів дозволить зробити ефективні підходи до підтримки педагогів, що працюють у важких умовах війни, та забезпечити якісну освіту для дітей та молоді, які є найбільш вразливими у цих умовах.

Війна вплинула на матеріальне становище студентів. Через бойові дії та економічну кризу багато сімей втратили роботу та джерела доходу. Це призвело до зростання бідності та ускладнило можливість оплачувати навчання та проживання. Війна спричинила значне зростання цін на продукти харчування, одяг, транспорт та інші необхідні товари. Це додатково погіршило матеріальне становище студентів та їхніх сімей. До того ж війна також потребує додаткових витрат на одяг, їжу, медикаменти та інші речі першої необхідності, що лягає додатковим тягарем на бюджет майбутніх педагогів.

Помітним явищем є вплив війни на психоемоційний стан студентів (Хараджи & Труніна, 2023; Шестопад, Ткаченко & Сайко, 2022). Постійна загроза життю, страх за близьких, невизначеність щодо майбутнього – все це негативно впливає на психоемоційний стан майбутніх педагогів. Багато студентів стали свідками жахливих подій війни, що може призвести до розвитку посттравматичного стресового розладу та інших психологічних проблем. Постійне перебування в умовах стресу та невизначеності може призвести до емоційного виснаження та апатії, депресії, втрати інтересу до навчання та інших проблем з психічним здоров'ям. Через складнощі в житті та навчанні, а також емоційне виснаження, у деяких майбутніх педагогів може знизитися мотивація до навчання та професійного розвитку.

Війна, як ситуація екстремального стресу та загрози, має серйозний психологічний вплив на особистість кожної людини, зокрема на майбутніх педагогів. Стрес, тривога, постійний стан побоювання за власну та безпеку дітей та родини – все це негативно впливає на психічний стан педагогічних працівників. Багато з них відчують емоційне виснаження, втому, безпорадність, що може призвести до зниження мотивації та ефективності їхньої роботи. Крім того, війна часто призводить до появи посттравматичного стресового розладу, який може серйозно підірвати професійну ідентичність педагогів.

Війна змусила багатьох молодих людей переосмислити свої цінності та пріоритети. Деякі з них вирішили змінити свої плани щодо майбутнього професійного шляху та не пов'язувати

своє життя з педагогічною діяльністю. Війна також призвела до зростання патріотичних почуттів та бажання зробити свій внесок у перемогу та відбудову країни. Це може мотивувати майбутніх педагогів до більш активної участі у суспільному житті та розвитку своєї професії. Більшість майбутніх педагогів щиро прагнуть до миру та спокою в Україні. Вони розуміють важливість виховання нового покоління в дусі толерантності, поваги до інших та мирного вирішення конфліктів. Враховуючи всі складнощі, з якими стикаються студенти під час війни, їм необхідна всебічна підтримка з боку держави та суспільства. Це може бути: матеріальна допомога (стипендії, пільги на оплату навчання та проживання, допомога з працевлаштуванням), психологічна допомога (психологічні консультації, тренінги з подолання стресу та травм), інформаційна підтримка (надання інформації про можливості навчання, працевлаштування та отримання додаткової кваліфікації).

Важливо зазначити, що не всі студенти однаково реагують на війну. Деякі з них демонструють стійкість та адаптивність, знаходячи в собі сили та ресурси для подолання труднощів. Іншим же потрібна психологічна допомога та підтримка, щоб впоратися з емоційними переживаннями та зберегти своє психічне здоров'я. Війна може призвести до широкого спектру порушень у психічному стані студентської молоді. Ці порушення, спричинені дистресом, можуть виявлятися на різних рівнях, від емоційних і сомато-вегетативних до когнітивних і поведінкових (Жара, 2023, с. 122). Умови війни створюють низку викликів для майбутніх педагогів, які можуть серйозно позначитися на їхній професійній ідентичності. По-перше, це психологічний стрес та постійний стан напруги, які впливають на емоційний стан особистості. Педагоги, які працюють в умовах війни, постійно стикаються зі стресом та тривогою, що може призвести до втрати віри у власні можливості та професійні компетенції. По-друге, війна породжує певні етичні дилеми для них. Наприклад, вони можуть зіштовхуватися з ситуаціями, коли потрібно обговорювати з дітьми складні теми, такі як насильство чи втрата близьких. Це може вимагати від педагогів здатності до емпатії та розуміння.

На емоційному рівні війна може призвести до розладу емоційного стану, роздратування, страху та тривоги (Бондарчук & Карамушка, 2023; Кічук, 2023; Хараджи & Труніна, 2023). Люди можуть відчувати постійний стрес та неспокій через небезпеку, що оточує їх, через пережиті травматичні події, а також нав'язливих думок про безперспективність майбутнього. Роздратованість та постійні тривожні думки стосовно різних ситуацій також є поширеними. Сомато-вегетативні порушення включають у себе проблеми зі сном, які можуть бути спричинені неможливістю заснути через нав'язливі думки про минуле або ще непрожите майбутнє. Також спостерігаються прояви вегетативного дисбалансу, відчуття хронічної втоми, зниження або збільшення апетиту, а також нав'язливі сновидіння, що відновлюють пережиті події.

На когнітивному рівні війна може призвести до порушень у сприйнятті світу, зниження концентрації та пам'яті, а також до відчуття безпорадності (Курова, 2023; Холостенко, Свіденська & Дацун, 2023). Когнітивні порушення включають у себе відчуття невпевненості у майбутньому, знецінювання себе, зниження продуктивності в навчанні та інших видах діяльності, переживання з приводу перенесених подій, а також постійні спогади про психотравматичні події. Поведінкові аспекти – неможливість приймати рішення та відсутність активності, ускладнене виконання повсякденних дій, уникнення спілкування з оточенням, навіть з близькими, суїцидальні думки та висловлювання, знижена самооцінка, уникнення розповідей про пережиті події, конфліктність в сім'ї та соціумі.

Під час війни підтримка психологічного здоров'я студентів є надзвичайно важливою (Шестопал, Ткаченко & Сайко, 2022). Це можна зробити за допомогою надання психологічних консультацій та терапії, проведення тренінгів з подолання стресу та травм, створення груп підтримки для майбутніх педагогів, забезпечення доступу до інформаційних ресурсів з питань психічного здоров'я, створення сприятливих умов для навчання та розвитку майбутніх педагогів. Це може включати забезпечення безпечного та комфортного освітнього середовища, надання можливості для відпочинку та самовідновлення, створення атмосфери підтрим-

ки та розуміння. Психологічне здоров'я майбутніх педагогів – це запорука їхнього професійного успіху та здатності виховати нове покоління українців, яке буде стійким до викликів та готовим до мирного життя.

Підтримка майбутніх педагогів – це інвестиція у майбутнє України. Саме вони будуть виховувати нове покоління українців, яке зможе подолати наслідки війни, побудувати державу, де пануватимуть цінності свободи, справедливості, взаємоповаги та любові до ближнього. Війна змусила майбутніх педагогів відчути на собі всі складнощі та виклики життя в екстремальних умовах. Вони стали більш стійкими до стресів, труднощів та небезпек. Вони навчилися долати перешкоди, знаходити вихід з складних ситуацій, зберігати оптимізм та віру в майбутнє. Війна навчила студентів емпатії, співчуття та розуміння до людей, які потрапили у біду. Вони знають, як це втратити домівку, пережити страх та розпач, і тому вони готові допомагати іншим, хто опинився у подібній ситуації. Молодь зрозуміла, що для того, щоб бути корисними суспільству та виховувати нове покоління українців, необхідно постійно саморозвиватися, вчитися новому, вдосконалювати свої знання та навички. Вони хочуть стати кращими людьми, кращими фахівцями, кращими педагогами. Важливо пам'ятати, що війна – це тимчасове явище, тоді як стратегічне майбутнє держави залежить від інтелектуального та етичного потенціалу молоді. Майбутні педагоги постають суб'єктами, які беруть на себе відповідальність за збереження національної ідентичності та відбудову країни, що потребує консолідованої підтримки, розуміння та довіри з боку академічної спільноти та інституцій влади.

1.3. Можливості та ресурси розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів

Професійна ідентичність в освітньому середовищі є основним аспектом розвитку молоді. Сьогодення вимагає від студентів та викладачів ЗВО максимальної зосередженості на навчанні. Розвиток професійних компетенцій та інноваційного

мислення – пріоритетні елементи освітньої стратегії. Проектна діяльність, проблемне навчання, кейс-технології допомагають студентам ефективно розвивати м'які навички, необхідні під час війни та для повоєнного відновлення України.

Адаптація освітнього процесу до умов війни передбачає необхідність перегляду освітніх програм та методик з урахуванням психологічних потреб дітей, які пережили травматичні події, розвиток у педагогів емпатії, комунікативних навичок та гнучкості у підходах до навчання, створення безпечного та підтримуючого середовища для дітей в умовах невизначеності та змін. Умови війни не лише впливають на зміст освітньої програми дисципліни, але й змінюють соціальний контекст окремих тем, які розглядаються. Війна може створювати виклики, які можуть вимагати переосмислення виховних підходів і акцентування на певних аспектах навчання. Війна змінює пріоритети в освітньому процесі, вимагаючи ЗВО переглядати свої підходи до навчання. Змінені умови можуть спонукати до перегляду освітніх програм та освітніх компонентів і надавати перевагу тим, що більш адаптовані до поточної ситуації війни (Кравченко, 2022).

Деякі елементи програми можуть потребувати перегляду або навіть переробки з метою акцентування на формуванні навичок виживання та безпеки (Чепіль, 2022). Це може означати включення спеціалізованих курсів з першої медичної допомоги, навчання тактичним навичкам або навіть вивчення основ безпеки в екстремальних ситуаціях. Крім того, важливо враховувати конкретний регіон, де знаходиться ЗВО, оскільки ситуація в областях України є різною. Наприклад, у ЗВО, що розташовані поруч зони бойових дій, може бути особливо важливою підготовка студентів до можливих небезпек і вміння діяти в екстремальних умовах. Такий підхід дозволить закладам не лише забезпечити безпеку своїх студентів, але й допоможе підготувати їх до реальних викликів, які їх можуть очікувати в майбутньому.

У процесі професійної підготовки важливо сформувати соціальну мобільність майбутніх педагогів, чинниками якої є мотивація особистості, професійна спрямованість, педагогічні здібності й самопізнання, адаптація та самореалізація, творчий

потенціал, педагогічна підтримка, професійна підготовка, професійна діяльність. Наприклад, запропонована Г. Бойко (2022) модель формування соціальної мобільності вихователів ЗДО в процесі професійної підготовки. Модель побудована на основі аналізу теоретико-методологічних засад і практичного досвіду, поєднує сукупність компонентів цілісного педагогічного процесу, орієнтована на особистість фахівця, який володіє професійними компетентностями й високим рівнем майстерності. Факторами, що сприяють розвитку соціальної мобільності вихователів у процесі їх професійної підготовки, є: модернізація змісту професійної підготовки (актуалізація освітніх програм відповідно до сучасних вимог та тенденцій у сфері освіти); оптимізація форм і методів навчання (використання різноманітних інтерактивних та практично орієнтованих підходів для ефективного засвоєння знань та навичок); розробка інноваційного навчально-методичного забезпечення (створення сучасних навчальних матеріалів, посібників та інструментів, що відповідають потребам сучасного вихователя) (Бойко, 2022, с. 270).

Формування професійної ідентичності майбутніх вихователів вимагає комплексного підходу з боку викладачів, що включає усвідомлення студентами цінностей педагогічної професії, створення умов для самопізнання та усвідомлення студентами власної відповідності вимогам педагогічної діяльності, організацію процесів самоконтролю та самооцінки професійної ідентичності, застосування педагогічних інновацій для розвитку практичних навичок та формування образу компетентного педагога, використання ситуативно-педагогічних вправ для виявлення потенціалу та напрямів саморозвитку майбутніх вихователів (Вакун, 2203; Романишина, Зданевич & Миськова, 2023; Теличко, 2022).

На формування професійної ідентичності майбутніх вихователів мають вплив форми навчання, на яких студенти отримують необхідні знання, навички та установки для успішної професійної діяльності (Зданевич, 2016; Зданевич & Попович, 2019; Шулигіна, 2023). Лекції надають теоретичну основу та знайомлять з основними поняттями професійної ідентичності. Семінарські заняття сприяють активному обговоренню та засвоєнню матеріалу,

розвитку критичного мислення. Дискусії стимулюють обмін думками та формування власної позиції щодо професійних питань. Спостереження за роботою вихователів під час практики дозволяють побачити теорію в дії та отримати практичний досвід. Самостійна робота з науковою літературою розширює кругозір та поглиблює знання у професійній сфері. Підготовка доповідей розвиває навички публічного виступу та вміння структурувати інформацію. Використання інтерактивних методів навчання (дискусії, групові проекти, практичні завдання) стимулює активну участь студентів у освітньому процесі, дозволяє сприймати матеріал більш глибоко та адаптувати його до своїх власних професійних цілей.

Війна внесла корективи у розуміння сутності та змісту педагогічних понять, зокрема, самостійної роботи студентів. Дослідження М. Рудіної (2023, с. 58) виявило недостатнє усвідомлення студентами важливості самостійної роботи для формування професійних компетентностей. Це підкреслює необхідність оновлення методик онлайн-навчання, осучаснення змісту лекцій та практичних занять, а також стимулювання мотивації та самостійності студентів. Самостійна робота відіграє важливу роль у цьому процесі, але вимагає активної співпраці всіх учасників освітнього процесу для розробки та впровадження ефективних форм навчання, що сприятимуть розвитку фахових компетентностей у ЗВО.

Практичні заняття з формування професійно-педагогічного світогляду майбутнього педагога передбачали використання різноманітних методів та прийомів роботи з педагогічними творчими завданнями. Найбільш ефективними виявилися такі: самостійний вибір та обґрунтування (студент пропонує власні варіанти вирішення завдання та аргументує свій вибір); вибір оптимального варіанту (студент аналізує запропоновані варіанти та обирає найкращий); критичний аналіз готового рішення (студент оцінює запропоноване викладачем рішення, знаходячи його переваги та недоліки); формулювання завдання (студент ставить себе на місце викладача та формулює власне творче завдання); класифікація та узагальнення (студенти групують педагогічні

завдання та виявляють закономірності їх вирішення) (Листопад & Мардарова, 2022б).

Впровадження діалогічних форм навчання сприяє ефективному засвоєнню студентами вимог освітнього стандарту та формуванню професійно-особистісних якостей на високому рівні (Притуляк, 2023, с. 47). Інтерактивна взаємодія дозволяє студентам розвивати критичне мислення, аргументацію, рефлексію та самостійно формулювати висновки, що сприяє їхньому професійному зростанню (Кирієнко & Вертутіна, 2023; Кошель & Кошель, 2021; Притуляк, 2020). Основними показниками особистісно-професійного розвитку майбутніх педагогів є теоретична підготовка (знання базових понять та їх розуміння), практичне застосування (вміння використовувати знання у конкретних ситуаціях та визначати причинно-наслідкові зв'язки), критичне мислення (здатність аналізувати інформацію та аргументовано відстоювати власну точку зору), саморефлексія (вміння об'єктивно оцінювати власні знання та навички).

Ще одним напрямом роботи студентів є волонтерська діяльність, що значно покращує якість фахової підготовки (Ваколя & Попадич, 2023; Поллої, Маркош & Фейнеш, 2023). Така діяльність є невичерпним позанавчальним додатковим ресурсом, який сприяє «розвитку професіоналізації особистості студента; поглибленню інтересу до обраної професії; формуванню почуття професійної відповідальності; набуттю власного практичного досвіду співпереживання, формування цінностей; свідомому якісному вибору щодо власної майбутньої сфери професійної діяльності, зважаючи на власну індивідуальність; розвитку комунікативних здібностей, умінню вести конструктивний діалог із різними за віком і соціальним статусом людьми тощо» (Литвиненко, 2013, с. 192). Дослідження волонтерської діяльності майбутніх педагогів показало її позитивний вплив на формування професійних та особистісних якостей студентів (Доманюк, 2021, с. 45). Волонтерство сприяло активізації освітнього процесу, підвищенню відповідальності за власну освіту та успішному застосуванню теоретичних знань у практичній діяльності. Учасники волонтерських заходів продемонстрували прагнення до саморозвитку, форму-

вання ціннісного ставлення до професії та розвиток таких важливих якостей, як доброзичливість, толерантність та гуманність.

У контексті нашого дослідження цінними є напрями формування професійної ідентичності майбутніх педагогів, запропоновані М. Солдатенко (2006, с. 78). Когнітивно-диспозиційний напрям базується на різноманітних формах навчання та самостійній навчально-пізнавальній діяльності. Цей напрям спрямований на формування образу професіонала та професійної поінформованості через вивчення національного і світового досвіду, розвиток навичок самоосвіти та підготовку до організації самостійної навчальної діяльності учнів. Орієнтаційно-рефлексивний напрям має на меті розвиток емоційної зрілості та здатності до емпатії у професійному контексті. Цей напрям включає рефлексивні тренінги, самоаналіз, обговорення з колегами. Його результатом є усвідомлення власного професійного образу та його відповідності ідеалу. Практико-орієнтований напрям передбачає формування практичних навичок та вмінь, необхідних для успішної професійної діяльності, використовуючи такі форми, як рольові ігри, моделювання ситуацій, професійні практикуми. Це допоможе сформувати впевненість у своїх силах, здатність застосовувати знання на практиці, розвиток комунікативних навичок.

Професійні цінності майбутнього педагога є фундаментом, на якому будується їхня професійна діяльність і які визначають характер їхніх взаємин з дітьми, колегами та іншими учасниками освітнього процесу (Листопад & Мардарова, 2022а; Притуляк, 2023). У розвитку особистості важливе значення має система цінностей, яка постійно еволюціонує на кожному етапі життя. Від дитинства до дорослості цінності впливають на усі сфери життя, включаючи освіту та професійну діяльність. На початковому етапі освітнього процесу, у ЗВО, цінності визначають не лише освітню програму, але й стосунки між студентами та викладачами, атмосферу в університеті та загальні пріоритети. Крім того, формування цінностей є невід'ємною частиною професійної ідентичності. Перші кроки у світі професійної діяльності, що робляться в освітньому середовищі, мають спиратися на внутрішні переконання та цінності. Здійснюючи професійну ідентифікацію,

студенти та молоді фахівці мають зрозуміти, що їхній вибір та дії впливають не лише на їхню кар'єру, але й на оточуючих людей і суспільство в цілому.

Особливо важливо для майбутніх педагогів є глибоке усвідомлення своєї професії, її важливості у суспільстві, а також розуміння та реалізація своєї ролі у формуванні особистості дитини. Педагог – це не просто фахівець, це наставник, друг, порадник та взірець для наслідування. Професійна підготовка є фундаментом професійної ідентичності (Романюк, 2017, с. 175). Саме під час навчання у ЗВО майбутні педагоги не лише опановують теоретичні знання, а й активно формують та розвивають практичні навички, необхідні для успішної роботи з дітьми. Студенти отримують глибокі знання з психології, педагогіки, методики виховання та навчання дітей різних вікових груп. Вони вчать розуміти вікові особливості дітей, їхні потреби та інтереси, а також ефективно використовувати різноманітні методи та прийоми роботи з ними. Практичні заняття, тренінги, майстер-класи та педагогічна практика допомагають майбутнім педагогам удосконалити свої професійні навички, такі як організація різних видів діяльності дітей, проведення занять, спілкування з батьками, вирішення конфліктних ситуацій тощо.

Педагог повинен вміти ефективно взаємодіяти не лише з дітьми, а й з їхніми батьками, колегами та іншими фахівцями. Тому під час навчання значна увага приділяється розвитку навичок ефективної комунікації, співпраці та роботи в команді (Вертугіна & Кирієнко, 2023; Зажарська, 2023). Педагог має бути чуйним, уважним та доброзичливим до кожної дитини, розуміти її почуття та емоції, підтримувати та надихати. Розвиток емпатії та толерантності є важливою складовою професійної підготовки майбутніх педагогів. Професійна підготовка в університеті повинна включати не лише технічні навички, але й етичні принципи та цінності (Березовська, 2023; Жадленко, 2016; Харькова & Павлущенко, 2019). Зрозуміння цінностей та їхнє впровадження в професійну практику допомагають студентам стати не лише кваліфікованими спеціалістами, але й морально відповідальними громадянами. Таким чином, цінності

в освітньому процесі і формування професійної ідентичності є взаємопов'язаними аспектами.

В умовах війни професійна підготовка майбутніх педагогів вимагає комплексного підходу та унікальних стратегій, щоб забезпечити їхню готовність до надзвичайних ситуацій та важких обставин. По-перше, професійна підготовка студентів має бути спрямована на формування навичок кризового менеджменту та психосоціальної підтримки, які є важливими складовими в їхній роботі. Кризовий менеджмент передбачає здатність ефективно реагувати на стрімкі зміни ситуації, приймати швидкі та обдумані рішення в умовах стресу та невизначеності. Студенти повинні бути підготовлені до швидкої мобілізації та координації дій у випадку екстрених ситуацій, таких як обстріли чи евакуації. Психосоціальна підтримка важлива для надання емоційної підтримки дітям, які пережили травматичні події чи втрати внаслідок війни (Блинова & Ільницька, 2019; Черушева, Плазова & Андрущенко, 2023). Студенти повинні мати знання про методи психологічної допомоги та вміти ефективно спілкуватися з дорослими і дітьми, які потребують підтримки. Важливо створювати безпечне та сприятливе середовище, де діти можуть відчувати підтримку та розуміння своїх почуттів. Крім того, професійна підготовка повинна включати навчання основам травматології та медичної допомоги, щоб майбутні педагоги могли надавати першу допомогу у разі потреби. Це може включати навички надання штучного дихання, зупинки кровотечі та надання допомоги постраждалим від травм.

Однією зі складових формування професійної ідентичності є коучинг, менторство та наставництво (Антонюк, 2022; Відлацька, 2018; Войцїх & Польовик, 2022; Єфімова & Жицька, 2017; Шаповалова, Бутенко & Бойченко, 2020). Ментор може стати прикладом для студента, допомагаючи йому розкрити його професійний потенціал та визначити кар'єрні цілі. Ця взаємодія може відбуватися як у формальному, так і у неформальному контексті, сприяючи формуванню позитивної професійної ідентичності. Навички комунікації та співпраці з іншими фахівцями також є важливим елементом професійної підготовки. Студенти повинні

бути здатні ефективно спілкуватися з медичними працівниками, психологами та іншими спеціалістами для забезпечення комплексної підтримки дітей та їхніх сімей. Такий комплексний підхід до професійної підготовки майбутніх педагогів в умовах війни дозволить їм ефективно впоратися з викликами, що стоять перед ними, та забезпечити найвищий рівень підтримки та захисту для дітей у найважчі часи.

Освітній коучинг «підвищує академічну стресостійкість, заохочує академічну та внутрішню мотивацію студентів, а відтак застосування його в освітньому процесі має позитивний ефект» (Антонюк, 2022, с. 50). Навіть у складних умовах війни освітній коучинг може стати потужним інструментом для розкриття потенціалу студентів та досягнення успіхів у навчанні. Коуч допоможе визначити навчальні цілі, розробити конкретний план дій та навчить студентів ефективно керувати своїм часом, навіть коли здається, що все навколо нестабільне. Завдяки коучингу студент зможе повірити у свої сили, побачити свої сильні сторони та розвинути впевненість, необхідну для подолання будь-яких перешкод. У складних ситуаціях коуч допоможе знайти власні ефективні рішення, розкрити свій потенціал та перетворити труднощі на можливості для зростання, навчить ефективно справлятися зі стресом, зберігати спокій та концентрацію, що особливо важливо в умовах війни, допоможе знайти внутрішні джерела мотивації, які будуть надихати студентів на навчання.

По-друге, важливо, щоб підготовка педагогів включала елементи безпеки та захисту (Жила, 2023; Чепіль, 2022). В умовах війни ці аспекти набувають особливого значення, оскільки студенти під час проходження практики часто перебувають у небезпеці разом з дітьми. Розуміння базових принципів безпеки та захисту допомагає зменшити ризик для себе та дітей, які перебувають під їхньою опікою. Елементи безпеки включають у себе знання про процедури евакуації в разі небезпеки, навички першої медичної допомоги, засоби захисту від потенційних загроз, а також методи захисту від небезпечних ситуацій (наприклад, швидке реагування на вибухи або обстріли). Підготовка студентів до захисту дітей також включає в себе навички організації та керівництва в

екстремальних ситуаціях, а також розуміння та практикування методів захисту в разі ворожого нападу чи надзвичайної ситуації. Тоді можуть бути потрібні додаткові заходи безпеки, такі як тренування на випадок хімічних або біологічних загроз, навчання користуванню спеціальними засобами захисту та зброєю. Отже, включення елементів безпеки та захисту в підготовку педагогів в умовах війни є важливим для забезпечення безпеки та захисту дітей у небезпечних ситуаціях.

По-третє, важливо навчити студентів сприймати культурні та етнічні відмінності серед дітей і працювати з ними, надаючи безперечну повагу та підтримку різним культурним та релігійним традиціям (Атрощенко, 2023; Кондратюк & Бутенко, 2021; Листопад & Мардарова, 20226). У військових умовах, коли діти можуть бути заздалегідь переселені або евакуйовані з різних регіонів, розуміння та повага до їхніх культурних особливостей стає ще важливішим. Майбутні педагоги повинні бути підготовлені до співпраці з дітьми з різних культурних та етнічних груп, щоб створити атмосферу взаємоповаги та відкритості. Це включає в себе знання про різноманітні культурні та релігійні обряди, свята, традиції та звичаї, які можуть бути важливими для дітей та їхніх сімей. Підготовка педагогів до виховної роботи з дітьми також має включати навички міжкультурної комунікації та вміння будувати діалог на основі поваги та відкритості. Важливо, щоб педагоги вміли ефективно спілкуватися з дітьми та їхніми сім'ями, розуміли їхні потреби та перспективи, і враховували їхні культурні особливості у своїй роботі. Навчання педагогів культурній компетентності також може включати практичні тренування та симуляції, що допомагають їм розуміти різноманітні перспективи та досвід різних культур. Це може включати в себе рольові ігри, інтерактивні вправи та дискусії, які сприяють розвитку емпатії та розумінню. Загалом, підготовка студентів до роботи з різноманітними культурними групами є важливим елементом їхньої професійної компетентності в умовах війни. Розуміння та повага до культурних та етнічних відмінностей допомагають побудувати позитивні взаємини з дітьми та їхніми сім'ями, забезпечуючи їм підтримку та захист у найважчі часи.

По-четверте, підготовка студентів до роботи з дітьми має включати практичні тренування та симуляції, які дозволять їм випробувати свої навички у реальних або симульованих військових ситуаціях. Ці тренування можуть включати в себе різноманітні сценарії евакуації, захисту від атак, та надання першої допомоги в умовах війни. Під час тренувань можуть бути створені ситуації, що імітують реальні загрози, такі як обстріли або вибухи, щоб вони могли навчитися швидко та ефективно реагувати на них. Симуляції дозволяють педагогам випробувати свої реакції та прийняття рішень в умовах стресу та підвищеної небезпеки, що може підвищити їхню готовність до реальних викликів. Крім того, практичні тренування можуть включати в себе навчання основам виживання та самозахисту в умовах війни. Студенти можуть навчатися, як будувати примітивні приtulки, як знаходити джерела води та їжі, та як захищати себе та дітей у разі небезпеки. Також важливо проводити симуляції евакуації, щоб здобувачі могли навчитися швидко та організовано евакуювати дітей у безпечне місце у випадку надзвичайних ситуацій. Ці тренування допомагають їм розвивати планування та лідерські навички, а також вчити їх працювати в команді в умовах стресу та підвищеної небезпеки.

Отримання практичного досвіду в процесі навчання відіграє важливу роль у формуванні професійної ідентичності (Ватаманюк, 2023; Вертугіна & Кирієнко, 2023; Машкіна, 2012; Мисик, 2014). Практичні заняття, стажування та інші форми взаємодії з реальними ситуаціями дозволяють студентам отримати уявлення про те, як функціонує їх обрана професія в реальному світі. Це допомагає їм збагатити свої знання та вміння, а також сформувати впевненість у власних можливостях. Проходження педагогічної практики у закладах освіти, яка виступає органічною частиною освітнього процесу, забезпечує поєднання теоретичної підготовки, психологічної готовності, формування професійної ідентичності у майбутніх педагогів.

Науковці (Матеюк, 2014; Мельничук, 2015) підкреслюють взаємозв'язок між професійною ідентичністю і успішною професійною діяльністю. Визначення професійної ідентичності полягає

у свідомому сприйнятті себе як фахівця і в оцінці професійного середовища, в якому особистість здійснює, аналізує та передбачає свою професійну діяльність. І. Мельничук (2015) підкреслює, що однією з умов професійної підготовки студентів є максимальне наближення їх до реальної професії. Якість набутих навичок визначається рівнем професійної ідентичності, а сформована ідентичність сприяє ефективнішому виконанню професійних завдань. На думку О. Матеюк (2014), чим більше розвинута професійна ідентичність, тим ефективніше протікає освітній процес. Кожна особистість розвивається власним темпом, що залежить від багатьох факторів, таких як особистісні характеристики, мотивація та психофізіологічна готовність до навчання, а також вплив соціального середовища. Однак першочерговою є роль мотивації у розвитку професійної ідентичності.

Педагогічна практика є обов'язковим компонентом процесу фахової підготовки майбутніх педагогів у системі дошкільної та початкової освіти, важливим етапом їхнього професійного зростання. Протягом чотирьох років професійного становлення майбутнього педагога передбачені різні види практик, у результаті яких студенти-бакалаври набувають відповідних спеціальних компетентностей (Доманюк, 2023; Telyczko, 2022). Професійно-практична підготовка педагога має поетапну та наскрізну структуру оволодіння професійними знаннями, вміннями та навичками. Завдання виробничої практики включають у себе поглиблення знань у майбутніх педагогів з психології та педагогіки, формування умінь самостійного планування та проведення різноманітних занять з дітьми з використанням різних методів, творче застосування теоретичних знань і практичних навичок у реальному освітньому процесі, визначення ефективності педагогічних впливів та проведення моніторингу розвитку дітей, формування навичок роботи з дитячим колективом та спілкування з батьками. Ця практика спрямована на стимулювання оптимістичної професійної позиції у студентів, їхнє бажання до самовдосконалення та активного впровадження найкращих практик у сфері освіти. Виробнича педагогічна практика, заснована на проєктувальних навичках студентів,

що передбачає їхню активну участь у плануванні та реалізації освітньої діяльності для дітей, включаючи розробку програм, планування занять та виховних заходів.

Практика допомагає студентам зрозуміти, як їхні теоретичні знання і навички застосовуються на практиці, сприяючи їхньому професійному зростанню та розвитку (Ватаманюк, 2023). Практичний досвід дозволяє майбутнім педагогам відчувати себе частиною професійного середовища, набути впевненості у своїх здібностях та здійснити перехід від теорії до практики. Крім того, під час практики студенти спостерігають за професійною діяльністю педагогів, вчаться від них і адаптують кращі практики для свого майбутнього професійного шляху. Такий досвід сприяє формуванню їхньої професійної ідентичності як педагогів.

Педагогічна практика забезпечує комплексне володіння системою психолого-педагогічних знань та організаційних умінь, є показником рівня засвоєння студентами теоретичних й практичних основ психології та педагогіки, сприяє перевірці рівня професійної готовності до педагогічної діяльності, стимулює особистісне самовдосконалення та активізацію професійної позиції. Практика дає можливість студентам побачити себе в ролі педагога, відчувати відповідальність за дітей та прагнути до самовдосконалення, формувати навички професійної комунікації (Вертугіна & Кириєнко, 2023, с. 83–88). Під час практики інтенсифікується процес професійного становлення майбутнього педагога, його самоосвіти та самовиховання, що сприяє перевірці рівня професійної готовності до педагогічної діяльності, особистісному самовдосконаленню та активізації професійної позиції. Студенти проходять практику в різних освітніх закладах.

Одним з основних аспектів практики є формування професійної компетентності в сфері педагогічного партнерства, що є складовою підготовки майбутніх педагогів до партнерської взаємодії в професійній діяльності (Анісімова, 2022; *Інструментарій...*, 2023). Важливою є здатність педагога до ефективної співпраці та комунікації у професійній діяльності, у тому числі з батьками та іншими зацікавленими особами на основі партнерства та взаємної відповідальності, активно залучати

їх до освітнього процесу, враховуючи їхні запити, очікування та потреби. Співпраця передбачає встановлення відкритого та довірливого взаємозв'язку з батьками, що ґрунтується на взаємному повазі та розумінні. Важливо враховувати погляди та переконання батьків, а також намагатися зрозуміти їхні сподівання щодо освіти їхніх дітей.

Педагогічне партнерство також передбачає активну участь батьків у спільних заходах та проектах, батьківських зборах, а також надання консультативної та інформаційної підтримки з боку педагогічного колективу. Важливо враховувати індивідуальні потреби та особливості кожної родини, а також виявляти гнучкість та готовність до співпраці на різних рівнях. Робота з батьками відіграє важливу роль у підтримці дітей та забезпеченні сприятливого середовища для їх розвитку (Ковтун, 2014). Тільки завдяки взаємодії, взаєморозумінню та взаємопідтримці між педагогами та батьками можна досягти успішного навчання та розвитку кожної дитини.

Важливо, щоб професійна підготовка педагогів під час війни враховувала важливість самостійності та відповідальності, оскільки ці якості є основними у забезпеченні безпеки та захисту дітей у небезпечних ситуаціях. Вони повинні бути готові до дії в умовах невизначеності та обмежених ресурсів, а також мати розуміння важливості співпраці з іншими фахівцями та військовими. Самостійність включає в себе здатність вирішувати проблеми та приймати рішення в умовах невизначеності та стресу. Студенти-практиканти повинні бути здатні діяти швидко та рішуче у випадку екстрених ситуацій, не чекаючи на команди чи директиви. Це може включати прийняття рішень про евакуацію, захист дітей від небезпеки та надання першої допомоги в разі потреби. Відповідальність передбачає усвідомлення наслідків своїх дій та прийняття відповідальності за дітей, які перебувають під їхнім наглядом. Вони (студенти-практиканти) повинні бути готові взяти на себе лідерську роль у випадку надзвичайних ситуацій та забезпечити безпеку та захист для кожної дитини.

Підготовка студентів до самостійності та відповідальності може включати в себе тренування у прийнятті рішень у стресових

ситуаціях, розвиток лідерських навичок та командної співпраці, а також навчання ефективній взаємодії з іншими фахівцями та військовими у випадку екстрених ситуацій. Розвиток самостійності та відповідальності у майбутніх педагогів в умовах війни є пріоритетним чинником забезпечення безпеки дітей. Ці якості допомагають їм долати кризові виклики та надавати вихованцям необхідну підтримку. Зазначені елементи мають стати основою освітнього процесу, щоб сформувати професійну ідентичність педагогів та їхню готовність до роботи у надзвичайних обставинах. У процесі формування професійної ідентичності важливо враховувати індивідуальні особливості кожного студента, його потреби, інтереси та цілі. Це може включати в себе розробку індивідуальних навчальних планів, надання персоналізованих консультацій та підтримки, спрямованої на розвиток конкретних навичок та здібностей.

Отже, формування професійної ідентичності в освітньому процесі – це складний процес, який вимагає уваги до численних аспектів. Відповідне врахування ролі менторства, практичного досвіду, використання інтерактивних методів навчання та індивідуальних особливостей студентів допомагає створити сприятливі умови для формування сильної та стійкої професійної ідентичності. Цей процес визначає не лише кар'єрний шлях студента, але й впливає на його загальний особистісний розвиток та самоствердження в суспільстві. Досягнення професійної ідентичності майбутнім педагогом пов'язане з прийняттям цінностей колективу педагогів та відображає взаємозв'язок особистісних характеристик, що дозволяють орієнтуватися у світі професій, прогнозувати наслідки вибору та реалізувати власний потенціал. Сучасний професіонал повинен володіти високим рівнем професійних якостей, чітко ідентифікувати себе з обраною професією та прагнути до постійного розвитку.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

2.1. Сутність і структура професійної ідентичності

Одним із пріоритетних напрямків щодо державної політики розвитку освіти є підготовка кваліфікованих кадрів, які відповідають наступним характеристикам: здатність до творчої праці (вміти мислити нестандартно, генерувати нові ідеї та вирішувати проблеми); професійний розвиток (освіта має сприяти постійному самовдосконаленню та адаптації до вимог ринку праці). Освіта має відповідати потребам роботодавців та фахівців, які успішно працюють. Важливим аспектом є формування професійної ідентичності майбутніх педагогів, яка займає центральне місце у професійному становленні.

Професійна підготовка майбутніх педагогів у ЗВО виходить за рамки простого освоєння фахових навичок і включає в себе формування «принципово нових одиниць (конструктів) освіти: компетентностей, компетенцій і метапрофесійних якостей» (Погрібна, 2008, с. 249). Сучасна освітня практика акцентує увагу на практично-орієнтованій та діяльнісній спрямованості вищої професійної освіти, метою якої є не лише передача теоретичних знань, але й активна практика, спрямована на забезпечення розвивального характеру навчання. Такий підхід сприяє формуванню професійної ідентичності студента ще на етапі навчання у ЗВО.

Розвиток професійної ідентичності під час навчання допомагає студентам усвідомити свої професійні цілі та мотиви, а та-

кож визначити напрямки подальшого саморозвитку в обраній сфері. Оптимізація цього процесу впродовж студентських років позитивно впливає на їхню подальшу кар'єру та дозволяє досягти більшої самореалізації у професійній сфері. Це зумовлює конкретизацію та наукове обґрунтування дефініції «професійна ідентичність», яка охоплює комплекс аспектів, що визначають особистість як професійного фахівця, включаючи його уявлення про свою професійну роль, цінності, погляди на професійну діяльність, віру в свої здібності та спроможність до досягнення успіху у своїй професії.

Для наукового обґрунтування феномену «професійна ідентичність» потрібно використовувати різноманітні підходи та методи, психологічні та педагогічні дослідження, аналіз досвіду практичної роботи, спостереження за професійною діяльністю тощо. Важливо враховувати контекст індивідуального та соціального розвитку особистості, а також вплив зовнішніх чинників, таких як освіта, професійне оточення, культурні та інституційні впливи. Розуміння та наукове обґрунтування професійної ідентичності важливі для розвитку освітніх програм, які спрямовані на підтримку та зміцнення професійного розвитку та самореалізації особистості в обраній професійній сфері.

За останні десятиріччя проблема формування професійної ідентичності майбутніх фахівців знайшла висвітлення у численних публікаціях. Науковці досліджують соціально-психологічні та організаційно-педагогічні засади професійної ідентичності фахівців різних галузей знань. У контексті нашого дослідження на увагу заслуговують наукові праці, в яких висвітлено такі аспекти:

- теоретичні основи професійної ідентичності особистості (Гаврилюк, 2020; Доманчук & Шапошникова, 2016; Дубінка, 2022; Калинюк, 2019; Лукомська & Чуйко, 2013; Макарова & Мілорадова, 2014; Наумова, 2015; Пріб & Бегеза, 2020 та ін.);

- світоглядні, психологічні аспекти формування професійної ідентичності студентів (Андрушко, 2013б; Антонова, 2009; Гнатик 2020; Доманчук Шапошникова, 2016; Кондратюк, 2022; Лукіяничук, 2010; Музичко, 2017; Романюк, 2017);

- формування професійної ідентичності майбутніх соціальних працівників (Мельничук, 2015; Погрібна 2008);

- розвиток професійної ідентичності майбутніх педагогів (Андрушко, 2021а; (Бигар, Прокоп & Піц, 2019; Гаркуша & Си-нець, 2016; Кочкурова, Федорова & Єрмак, 2019; Литвиненко & Ямницький, 2017; Лялюк, 2015, 2017; Наумова, 2015; Павлюк, 2009; Романишина, 2012, 2013; Созонюк 2019; Троян, 2018; Федотова, 2018; Шахрай, 2012; 2016);

- структура та особливості формування професійної ідентичності учителів початкової школи (Бигар, Піц & Шевчук, 2020; Мельник, 2018; 2019; Мельник & Заремба, 2021);

- особливості становлення професійної ідентичності вихователя закладу дошкільної освіти (Бадер, 2020; Галян 2023; Граб, 2023; Москальова, 2013; Хомутиннікова, 2015).

Розглянемо сутність основних понять – ідентифікація, ідентичність, професійна ідентичність. Дефініція «ідентифікація» (лат. *identifico* – ототожнюю) у загальному розумінні «відображає процес і результат емоційного й іншого самоототожнення індивіда з іншою людиною, групою, зразком чи ідеалом» (*Соціолого-педагогічний...*, 2015, с. 127). У психології пізнавальних процесів це поняття трактується як розпізнавання когось, чогось, встановлення тотожності певного об'єкта з іншим об'єктом; неусвідомлене ситуативне уподібнення себе значущому іншому як зразок на основі емоційного зв'язку з ним; ідентифікація групова – ототожнення себе з певною соціальною групою, прийняття її поглядів, цілей і цінностей та усвідомлення себе учасником цієї групи; у соціальній психології – механізм постановки суб'єктом себе на місце іншої людини для розуміння причин її поведінки (*Психолгічна...*, 2006, с. 149–150).

Ю. Орешета (2013) у своєму дослідженні пропонує розділити поняття, пов'язані з професійною ідентичністю, на дві групи. Перша група понять – ідентифікація та професійна ідентифікація – зосереджується на процесі ототожнення себе з певною професійною групою, усвідомлення своєї належності до неї та прийняття її цінностей. Друга група – професійна ідентичність – стосується вже сформованого образу себе як професіонала, що

включає не лише знання та навички, а й ціннісні орієнтації, норми поведінки та моральні принципи, характерні для конкретного професійного середовища. Такий поділ дозволяє більш детально проаналізувати процес формування професійної ідентичності, враховуючи як внутрішні (психологічні) фактори, так і зовнішні (соціальні) впливи.

М. Дубінка та К. Шамлян розглядають ідентичність як складний феномен, що формується під впливом різних факторів. К. Шамлян (2008) зосереджується на суб'єктивному переживанні ідентичності, яке описує як відчуття внутрішньої тотожності та цілісності. Це образ себе, який людина формує та приймає, враховуючи всі свої взаємозв'язки з соціальним оточенням. Дослідниця виокремлює два підходи у психологічних дослідженнях дефініції «професійна ідентичність» – особистісний та діяльнісний. М. Дубінка (2022, с. 115) підкреслює роль соціалізації у формуванні ідентичності, зазначаючи, що цей процес опосередковується соціокультурними та історичними обставинами життя, а також індивідуальним життєвим шляхом людини. Ідентифікація, на думку дослідника, виступає механізмом розвитку ідентичності, дозволяючи людині усвідомити свою належність до певних соціальних груп та прийняти їхні цінності. Обидва дослідники підкреслюють важливість соціального контексту та індивідуального досвіду у формуванні ідентичності, а також її суб'єктивний характер.

У психології виокремлюють соціальну ідентичність, яку визначають як «результат процесу соціальної ідентифікації, що полягає у встановленні всередині групи стійких деперсоналізованих стосунків, за яких індивідуальні властивості психологічно є менш важливими, ніж групові. Соціальна ідентичність характеризується зростанням психологічної привабливості групи і появою задоволення від перебування в ній. Спільна діяльність групи стає об'єктом інтересу і активності суб'єкта. Ототожнення себе із групою зумовлює поступову заміну в процесі спілкування на Ми. У діловому спілкуванні за межами групи суб'єкт виступає її представником, а не виразником власних інтересів, починає відчувати себе невіддільним від групи і власне благополуччя всієї групи» (Психологічна., 2006, с. 150).

О. Коропецька (2007; 2018) у своїх дослідженнях професійної ідентичності в контексті реформи вищої освіти в Україні розглядає її як складову особистісної ідентичності. Це робить професійну ідентичність ключовим фактором, що забезпечує успішний професійний розвиток індивіда. Професійна ідентичність ґрунтується на стійкому узгодженні основних елементів професійного процесу. Це узгодження можна порівняти з своєрідним регулятором, який виконує стабілізуючу (допомагає людині зберігати стійкість та орієнтири у мінливому світі професій) та перетворюючу (стимулює особистісний та професійний розвиток, допомагаючи людині адаптуватися до нових вимог та умов) функції. Таким чином, професійна ідентичність, згідно з теорією О. Коропецької, є динамічним конструктом, який відіграє важливу роль у житті кожної людини. Вона не лише допомагає людині визначити своє місце у професійному світі, але й сприяє її постійному зростанню та розвитку.

О. Романишина (2015б) визначає професійну ідентичність як сукупність процесів, пов'язаних з *професійним самовизначенням* (усвідомлений вибір людиною певної професії та формування уявлення про себе як фахівця у цій сфері), *персоналізацією* (адаптація професійних знань та навичок до власних особливостей та цінностей особистості), *самоорганізацією* (вміння людини самостійно планувати та організовувати свою професійну діяльність). Важливою складовою професійної ідентичності є усвідомлення себе як представника певної професії та професійного співтовариства. Це усвідомлення передбачає розуміння цінностей та норм професійної спільноти, відчуття приналежності до професійної групи, готовність до співпраці з колегами. Професійна ідентичність також характеризується певним рівнем ототожнення – диференціації себе з професійною діяльністю та колегами. Це означає, що людина бачить себе частиною професійної спільноти, відрізняє себе від інших людей, які не належать до цієї спільноти, має чітке уявлення про те, що відрізняє її професію від інших. Професійна ідентичність проявляється у думках, почуттях та поведінці людини, пов'язаних з її професійною діяльністю.

Професійна ідентичність – це прийняття основних професійних ролей, цінностей і норм, наявність мотиваційних структур, які стимулюють особистість до ефективної практичної діяльності. Вона включає співвіднесення себе з професією, створення ідеального образу професіонала, уявлення про себе як про професіонала, розробку стратегії досягнення цього ідеалу та прагнення до нього, що вважається основним компонентом професійної підготовки.

К. Lux (2010) досліджує професійну ідентичність як критерій професійного розвитку. На думку автора, вона характеризується якісними та кількісними особливостями, що стосуються того, як особистість сприймає:

- себе як професіонала: це те, ким людина себе бачить у рамках своєї професії, які у неї сильні та слабкі сторони, які цілі вона ставить перед собою.

- конкретну професійну діяльність: це те, як людина оцінює свою роботу, які вона бачить у ній сенси та можливості для самореалізації.

- сукупність ціннісних норм: це те, наскільки людина поділяє цінності та норми, характерні для певної професійної спільноти, наскільки вона готова їм слідувати.

Отже, професійна ідентичність є багатограним конструктом, який відображає рівень сформованості особистості як фахівця. Високий рівень професійної ідентичності свідчить про те, що людина чітко усвідомлює себе у своїй професії, має чіткі цілі та цінності, а також готова до постійного розвитку та самовдосконалення.

H. Slay & D. Smith (2011) підкреслюють важливість для особистості одержання специфічних знань, умінь та навичок у професії, тобто те, що людина повинна знати, вміти робити та якими навичками володіти, щоб успішно виконувати свою роботу, розвиток критичного мислення (уміння аналізувати інформацію, оцінювати різні точки зору та приймати обґрунтовані рішення), формування комунікативної культури (уміння чітко та лаконічно висловлювати свої думки, активно слухати інших та налагоджувати ефективну комунікацію), оволодіння комп'ютерни-

ми програмами, інтернет-ресурсами та іншими технологічними інструментами, необхідними для роботи в конкретній професії. На думку авторів, всі ці фактори є пріоритетними для того, щоб людина могла успішно адаптуватися до мінливих умов сучасного соціального середовища та реалізувати себе у своїй професії.

Ж. Кондратюк (2022б, с. 126) професійну ідентичність трактує як «узагальнююче поняття, що об'єднує структурні елементи особистісної та соціальної ідентичності, складову самосвідомості, результат професійного самовизначення, самоприйняття індивіда з точки зору ефективності його взаємодії із зовнішнім світом, що передбачає триразове ставлення: до себе як до професіонала; до набутої професії та до професійної спільноти. Професійна ідентичність пов'язана з особливостями самосвідомості особистості та виявляється в усвідомленості своєї приналежності до певної професії та професійної спільноти».

Дослідження А. Лукіянука (2010), Л. Долинської та О. Темрука (2005), І. Соколової (2012) підкреслюють важливість різних аспектів у формуванні професійної ідентичності майбутнього педагога. А. Лукіянука розглядає професійну ідентичність як динамічний процес, що формується протягом професійної освіти та розвитку компетентностей, впливаючи на ціннісно-смыслову сферу та професійну майстерність. Л. Долинська та О. Темрук (2005) акцентують увагу на професійно-педагогічній спрямованості особистості як показнику її зрілості, що є важливою умовою для успішного формування професійної ідентичності. І. Соколова підкреслює роль професійної ідентифікації у формуванні професійної ідентичності, тобто усвідомлення себе частиною професійної спільноти та прийняття її цінностей (2012, с. 43). Загалом, ці дослідження свідчать про те, що професійна ідентичність майбутнього педагога є складним та багатограним феноменом, який формується під впливом різних факторів: професійної освіти та розвитку компетентностей; особистісної зрілості та професійно-педагогічної спрямованості; професійної ідентифікації та прийняття цінностей професійної спільноти. Розуміння цих аспектів є важливим для створення ефективних програм підготовки майбутніх педагогів, які сприятимуть формуванню

їхньої професійної ідентичності та успішній реалізації у професійній діяльності.

І. Мельничук (2015, с. 92) пояснює професійну ідентичність через розуміння студентом свого ставлення до майбутньої професії, усвідомлення себе як компетентного фахівця, через адаптацію до професійної ролі, через опанування своїх професійних можливостей та проектування власної моделі професійної діяльності у віртуально-професійних ситуаціях. Ці аспекти автор групує як професійна адаптація, професійна самоідентифікація та професійне моделювання.

Професійна ідентичність педагога виконує таку функцію, як розвиток «професійного почуття», тобто емоційного прийняття себе як людини, яка, займається певною справою, усвідомлення певної ментальності, впевненість у своїй професійній приналежності, самостійності та ефективності, переживання своєї професійної цілісності та визначеності. Професійну ідентичність характеризує приєднання та накладання образу професії (зі всіма її закономірностями) на особливості конкретної особистості» (Шахрай, 2012, с. 116).

Професійна ідентичність має соціальний характер. У процесі формування професійної ідентичності людина черпає з професійної спільноти уявлення про себе як про професіонала, засвоює ці уявлення, роблячи їх частиною своєї особистості, отримує знання про те, що очікується від представників цієї професії, які завдання вони повинні виконувати, які вимоги до них висувуються, як можна здобути освіту за цією спеціальністю. Професійна спільнота відіграє важливу роль у формуванні та підтримці професійної ідентичності. Вона надає членам спільноти підтримку та розуміння (можуть поділитися своїм досвідом та знаннями з іншими, отримати поради та допомогу), відчуття приналежності (члени спільноти відчують себе частиною чогось більшого, ніж просто їхня професія), можливості для розвитку (спільнота може запропонувати членам можливості для розвитку своїх навичок та знань, а також для просування по кар'єрній драбині).

Професійна ідентичність у психології описується як система знань, умінь та навичок, набутих у рамках професійно-орієнтова-

них дисциплін (Андрушко, 2013б; Бурч, 2015; Кондратюк, 2022а; Лялюк, 2017). Вона також включає сприйняття цінностей, ідеалів та норм професійної групи. Ця система має складну структуру і формується у процесі професійного становлення особистості. Вона включає:

- знання, уміння та навички (теоретичні знання та практичні навички, необхідні для виконання професійних завдань);

- цінності, ідеали та норми (етичні принципи, переконання та стандарти поведінки, прийняті у професійній спільноті);

- когнітивний компонент (сприйняття, обробка та інтерпретація інформації, пов'язаної з професійною діяльністю);

- мотиваційний компонент (внутрішні спонукання, інтереси та цілі, що стимулюють професійний розвиток та досягнення успіху);

- особистісний компонент (індивідуальні особливості, цінності та переконання, які впливають на професійну поведінку та взаємодію з колегами);

- операційний компонент (практичне застосування знань, умінь, навичок, цінностей та переконань у реальних професійних ситуаціях).

Взаємодія цих компонентів дозволяє професіоналу усвідомити свою роль у професійній спільноті, визначити свої сильні та слабкі сторони, поставити цілі розвитку та ефективно реалізувати свій потенціал.

Професійна ідентичність важлива для самовизначення (допомагає вам зрозуміти, хто ви як професіонал і чого ви хочете досягти), розвитку (допомагає вам вчитися та розвиватися у своїй професії), успіху (допомагає вам бути більш ефективним та продуктивним у своїй роботі), задоволення (допомагає вам відчувати себе більш задоволеним своєю роботою). Вона постійно розвивається. Вона змінюється протягом вашої кар'єри, коли ви вчитеся новому та набуваєте досвіду. Вона також може змінюватися під впливом факторів, таких як зміни у вашій професії, особисті зміни та зміни у вашому оточенні. Важливо усвідомлювати свою професійну ідентичність та активно працювати над її

розвитком. Це допоможе стати більш успішним та задоволеним у своїй професії.

Професійна ідентичність передбачає врахування тенденцій становлення професійного шляху суб'єкта та головних показників його професійного розвитку (Кондратюк, 2022б, с. 125). Вона охоплює емоційний стан, що виникає на основі ставлення до професійної діяльності, процесу професіоналізації і до себе як професіонала, а також професійний шлях, що реалізується у формі функціональної системи. Професійну ідентичність можна розглядати як цілеспрямовану і значущу для особистості діяльність, у процесі якої відбувається особистісна самодетермінація та засвоєння системи цінностей групи. Формування ідентичності відбувається через розвиток професійної активності, задоволеність майбутньою фаховою діяльністю, формування професійної компетентності та оптимізацію міжособистісної інтеграції.

Професійна ідентичність є елементом професіоналізму та визначає успішність розвитку особистості у вибраній сфері (Колосович, 2016; Павлюк, 2009; Панченко, 2013; Савчук, 2016). Вона відображає не лише рівень фахових знань та навичок, а й ціннісні орієнтації, мотивацію та ступінь самоідентифікації з професійною спільнотою. Дослідницька діяльність відіграє важливу роль у формуванні професійної ідентичності, оскільки сприяє:

- поглибленню фахових знань (активний пошук та аналіз інформації дозволяє розширити розуміння своєї професійної сфери та бути в курсі останніх досягнень);

- розвитку дослідницьких якостей (критичне мислення, аналітичні здібності, вміння працювати з інформацією та формулювати висновки є важливими для професійного зростання);

- формуванню дослідницьких умінь (планування та проведення досліджень, аналіз даних, написання наукових робіт – це практичні навички, які підвищують професійну компетентність);

- особистісно-професійному розвитку (дослідницька діяльність сприяє самопізнанню, розкриттю потенціалу та розвитку творчих здібностей);

– саморозвитку постійне навчання та самовдосконалення є невід’ємною частиною професійної ідентичності та забезпечують конкурентоспроможність на ринку праці).

Таким чином, дослідницька діяльність є не лише засобом здобуття нових знань, а й важливим інструментом формування професійної ідентичності, що сприяє успішній самореалізації та розвитку особистості у вибраній професійній сфері.

Професійна ідентичність особистості – це складне й багатогранне поняття, яке набуло значної уваги в сучасній психології, соціології та педагогіці. Її можна визначити як інтегративну якість особистості, що інкорпорує когнітивні, емоційні та поведінкові характеристики, які визначають ефективність професійного розвитку й самореалізації індивіда. *Когнітивний компонент* професійної ідентичності включає в себе знання, уявлення та переконання особистості про свою професію, її цінності, норми та етику. Сюди також належить самооцінка професійних здібностей та досягнень. *Емоційний компонент* пов’язаний з почуттями та емоціями, які індивід відчуває щодо своєї професії. Це може бути задоволення, гордість, ентузіазм, або ж розчарування, тривога, вигорання. *Поведінковий компонент* проявляється в діях та вчинках особистості, які відповідають її професійній ролі. Це може бути дотримання етичних норм, прагнення до саморозвитку, активна участь у професійному співтоваристві.

Ж. Вірна визначає такі форми професійної ідентичності:

1) контрастно-позитивна: повний збіг уявлень про себе та професійне «Я». Це означає, що людина має чітке розуміння своєї професії та своєї ролі в ній, що сприяє успішній діяльності;

2) контрастно-негативна: повна розбіжність між уявленнями про себе та професійне «Я». Це може свідчити про незадоволеність роботою, втрату сенсу професійної діяльності та, можливо, життєвих цілей;

3) перспективно-позитивна: ідеалізоване бачення себе як професіонала, яке не завжди відповідає реальності. Це може призвести до завищеної самооцінки та відсутності адекватного стимулювання до розвитку;

4) перспективно-негативна: неадекватна оцінка себе як професіонала, що призводить до спотвореного сприйняття власних можливостей та труднощів у професійній діяльності та житті;

5) проміжна: порушення ідеалізованого уявлення про себе та професійний образ через неадекватну самооцінку та розбіжності між цілями професійної діяльності та власними можливостями (Вірна, 2003, с. 204).

Ці форми професійної ідентичності відображають різні рівні узгодженості між уявленнями про себе та професійною роллю, що може впливати на задоволеність роботою, мотивацію та успішність у професійній діяльності.

Науковці пропонують різні підходи до структури професійної ідентичності майбутнього педагога. О. Романишина (2015б, с. 136) виділяє шість основних компонентів: когнітивний (знання, уявлення та переконання щодо професії, її цінностей та вимог), емоційно-вольовий (ставлення до професії, мотивація, емоційна стійкість та саморегуляція), комунікативний (уміння ефективно взаємодіяти з колегами, учнями та батьками, встановлювати довірчі стосунки), емпатійний (здатність розуміти та співпереживати іншим, враховувати їхні почуття та потреби, ціннісний (система цінностей, що відповідає етичним нормам та принципам педагогічної діяльності), поведінковий (дії та вчинки, що відповідають професійній ролі та етичним нормам. А. Лукіянчук (2010, с. 375) зосереджується на трьох компонентах, які складають ядро професійної ідентичності: комунікативний (здатність до ефективної взаємодії та встановлення контакту з іншими), емоційно-вольовий (здатність до саморегуляції, емоційної стійкості та управління власними емоціями), емпатійний (здатність розуміти та співпереживати іншим, ставити себе на їхнє місце. На її думку, формування основи професійної ідентичності відбувається через навчально-професійну діяльність, вивчення передового педагогічного досвіду та розвиток академічних компетенцій, які впливають на формування індивідуальних якостей особистості та особливості педагогічної діяльності. Таким чином, обидві дослідниці підкреслюють важливість комунікативних, емоційно-вольових та емпатійних компонентів у структурі професійної

ідентичності педагога. Однак, О. Романишина розширює це розуміння, включаючи когнітивний, ціннісний та поведінковий компоненти, що робить її модель більш комплексною та всебічною.

Аналіз наукової літератури виявляє три основні підходи до розуміння професійної ідентичності: через досягнення професійного самовизначення – усвідомлення своїх інтересів, здібностей та цінностей, а також їх відповідності вимогам обраної професії; через професійний розвиток – безперервний процес навчання, вдосконалення навичок та розширення компетенцій, що сприяє зростанню професіоналізму; у контексті професійної самосвідомості – розуміння себе як фахівця, своїх сильних та слабких сторін, а також місця та ролі у професійному середовищі. Різноманітні підходи до визначення професійної ідентичності не суперечать, а доповнюють один одного, створюючи цілісну картину цього складного феномену. Більшість дослідників сходяться на думці, що професійна ідентичність включає: усвідомлення себе як фахівця (розуміння своєї ролі, відповідальності та внеску у професійну спільноту), оцінку професійного середовища (аналіз умов праці, взаємодії з колегами, можливостей розвитку та кар'єрного зростання), прогнозування професійної діяльності (планування свого професійного шляху, визначення цілей та завдань, а також пошук шляхів їх досягнення). Таким чином, професійна ідентичність є динамічним процесом, що формується протягом усього професійного життя. Вона відображає ставлення людини до своєї професії, її цінностей та норм, а також впливає на її професійну поведінку, мотивацію та задоволеність роботою.

Формування професійної ідентичності майбутніх педагогів включає декілька важливих компонентів (Шахрай, 2012, с. 116–117). Отримання інформації про професію на позитивному емоційному фоні стимулює зацікавленість і сприяє позитивному сприйняттю майбутньої діяльності. Позитивний настрій сприяє кращому сприйняттю інформації та формуванню позитивного ставлення до професійної діяльності. Позитивне сприйняття себе у якості активного учасника в професійній сфері сприяє впевненості та мотивації. Важливо відчувати себе частиною

професійного колективу, що сприяє спільному розвитку та підтримці. Глибоке розуміння та прийняття норм та правил професійної діяльності є важливим етапом у формуванні професійної ідентичності. Готовність взяти на себе відповідальність за свою професійну діяльність є пріоритетним аспектом професійної ідентичності. Індивідуальні особливості та власне усвідомлення свого місця та ролі в професійній сфері впливають на формування професійної ідентичності. Активне бажання та мотивація до реалізації себе у вибраній професії є важливим фактором у формуванні професійної ідентичності.

Т. Шахрай (2012, с. 118) визначає формування професійної ідентичності майбутніх педагогів як результат усвідомлення тотожності з професійною діяльністю та спільнотою, відчуття належності до професійної групи та прийняття її цінностей; меж своєї компетенції, розуміння своїх сильних та слабких сторін, знань та навичок; впевненості у своїй ефективності, віра у власні здібності та можливість успішно виконувати професійні завдання; відчуття себе як професіонала, сприйняття себе як компетентного та відповідального фахівця, рівень професійної спрямованості, тобто інтерес та мотивація до обраної професії, є показником сформованості професійної ідентичності. Професійна ідентичність є важливим внутрішнім джерелом професійного розвитку та особистісного зростання, оскільки вона мотивує до постійного навчання, вдосконалення навичок та прагнення до досягнення високих результатів у своїй діяльності.

А. Лукіянчук (2010) виокремлює три етапи у формуванні у студентів педагогічного профілю професійної ідентичності. Перший етап – адаптаційний (1 курс). Це час, коли студент починає осмислювати свою професійну ідентичність, перебуваючи в новому соціальному та професійному середовищі. На цьому етапі зовнішня студентська ідентичність поступово переходить у внутрішню прийняту, усвідомлену та емоційно забарвлену характеристику. Однак цей період є нестабільним і пов'язаним з великими змінами та адаптацією до нового соціального статусу студента («Я-студент») та очікувань щодо майбутньої професійної ідентичності. Під час першого курсу студенти за-

знають значних змін у своєму житті та сприйнятті себе як майбутніх професіоналів. Вони зустрічаються з новими викликами навчання, відчують тиск з боку академічних та соціальних очікувань, а також шукають своє місце в академічному середовищі та професійній спільноті. Цей період вимагає від студентів адаптації до нового ритму життя, розвитку навичок самостійності та саморегуляції, а також пошуку власної професійної ідентичності. Попри всі виклики, перший курс є важливим етапом у формуванні професійної ідентичності. Це час, коли студенти починають розуміти свої цілі та мрії щодо майбутньої професійної кар'єри, а також активно займаються власним професійним розвитком. Хоча адаптація на першому курсі може бути складною, вона створює основу для подальшого успішного навчання та професійного зростання. Другий етап формування професійної ідентичності – стабілізуючий – відбувається на 2–3 курсах навчання. Під час цього періоду студенти, вже освоївши основи своєї професійної галузі, починають більш усвідомлено сприймати вимоги нової соціально-професійної ролі та оцінювати свої власні здібності та можливості. Студенти активно розвивають свої навички та знання, і усвідомлюють свої досягнення. Вони починають відчувати задоволення від того, що сприймають себе як активних учасників майбутньої професійної діяльності («Я-майбутній спеціаліст»). На даному етапі конструктивні схеми саморозвитку знаходяться в достатньо стабільному стані. Студенти починають відчувати впевненість у своїх можливостях та засвоєних знаннях, що сприяє їхньому дальшому професійному зростанню та розвитку. Третій етап формування професійної ідентичності – уточнюючий – припадає на 4-5 курси навчання. Під час цього періоду студенти, вже маючи досвід навчання та практичної діяльності, усвідомлюють спектр різних ролей, які вони засвоїли у процесі професіоналізації. На цьому етапі студенти активно формують нові цілі та перспективи у своїй професійній діяльності. Це період переосмислення та уточнення різних варіантів професійно-творчого саморозвитку, працевлаштування та розвитку професійної кар'єри («Я та моя професія і кар'єра»).

Отже, формування професійної ідентичності у студентів проходить кілька етапів, які взаємопов'язані і взаємообумовлені. Починаючи з адаптації на першому курсі, студенти прогресують до стабілізації на другому та третьому, а на останніх курсах уточнюють свої професійні цілі. Однак, становлення професійної ідентичності може бути нерівномірним, що призводить до можливих професійних криз. Важливо підтримувати студентів у їхньому саморозвитку, допомагаючи подолати труднощі та досягнути успіху у своїй професійній сфері.

Професійну ідентичність вихователя Н. Хомутиннікова (2015, с. 443) визначає як «інтегративне поняття, що об'єднує в собі компоненти особистісної та соціальної ідентичності, багаторівнева динамічна структура, що містить усвідомлені і не усвідомлені компоненти, складова самосвідомості, результат професійного самовизначення, характеристика особистості з погляду її професійної взаємодії з навколишнім світом, що передбачає ставлення до себе як до професіонала, ставлення до професії, ставлення до членів професійної спільноти». Професійна ідентичність є важливим аспектом особистості, що виникає у процесі професійної діяльності. Її елементами виступають потреби, інтереси, установки та інші характеристики особистості, що реалізуються під час професійного розвитку, а засобами – відповідні знання і навички, які допомагають у реалізації активності, спрямованої на досягнення визначеної професійної ідентичності.

Н. Хомутиннікова (2015, с. 444) виокремлює п'ять компонентів професійної ідентичності вихователя ЗДО:

- когнітивний (включає професійно спрямований стиль мислення та здатність до навчання та учіння);

- ціннісно-мотиваційний (включає в себе мотивацію, що визначає вибір та опанування професії, мотивацію для виконання трудової діяльності, професійні цінності особистості);

- соціальний (включає у себе особисте відчуття приналежності до професійної спільноти, здатність адаптуватися до колективу, вміння конкурувати та співпрацювати, чутливість до соціальної оцінки, а також формування іміджу);

- операційно-дієвий (проявляється у рівні володіння практичними навичками та вміннями, готовності до професійних випробувань та самої професійної діяльності);

- афективно-оцінковий (включає в себе позитивні емоції, пов'язані з обраною професією, внутрішню самооцінку, уявлення про себе та сприйняття інших у комунікативному взаємодії).

Формування професійної ідентичності майбутніх педагогів є одним з найважливіших аспектів підготовки фахівців у галузі дошкільної та початкової освіти. Цей процес включає в себе усвідомлення особистістю себе як частини педагогічної спільноти, розуміння меж своєї компетенції, впевненість у своїх силах та відчуття відповідальності за свою діяльність. Характерними ознаками сформованої професійної ідентичності майбутніх педагогів є:

- усвідомлення тотожності з професійною діяльністю, чітке розуміння своєї ролі та місця в професійній спільноті, відчуття себе її частиною, розуміння цінностей та норм цієї спільноти;

- знання меж своєї компетенції та впевненість у своїй ефективності, володіння глибокими знаннями та навичками, необхідними для виконання своїх професійних обов'язків, впевненість у своїх силах та можливостях, готовність до вирішення складних педагогічних завдань;

- відчуття себе як професіонала, чітке уявлення про свою професію, про те, що відрізняє їх від інших професій, гордість за вибір професії та відчуття відповідальності за свою роботу;

- рівень професійної спрямованості майбутніх педагогів є одним з показників сформованості професійної ідентичності. Він відображає стійкий інтерес до професії, прагнення до саморозвитку та вдосконалення своїх педагогічних знань та навичок, готовність до постійного навчання та самовдосконалення.

На основі аналізу наукових досліджень можемо стверджувати, що професійна ідентичність – це складне поняття, яке описує те, як людина сприймає себе у контексті своєї професії. Вона включає в себе знання, уміння, цінності та переконання, які людина пов'язує зі своєю професією. Професійна ідентичність – це відчуття самоідентифікації людини зі своєю професією, рольови-

ми обов'язками та значенням її професійної діяльності. Це включає в себе не лише те, як людина визначає себе в контексті своєї професії, а й які цінності, навички, ідеали та цілі вона пов'язує з цим самовизначенням. Професійна ідентичність може включати такі аспекти, як відчуття власної компетентності, прив'язаність до професійних цінностей, а також готовність до педагогічної діяльності, розвитку та адаптації до змін у професійному середовищі. Професійна ідентичність майбутнього педагога – це специфічне самоусвідомлення та відношення до своєї професії, яке визначається його афіліацією з педагогічною діяльністю, відповідальністю за виховання та навчання дітей, а також віру в значущість своєї ролі в їхньому житті та розвитку. Для педагога це означає визнання і прийняття своєї ролі як особливого представника професійної групи, яка має вплив на розвиток та навчання дітей.

У сучасних реаліях структуру професійної ідентичності майбутнього педагога доцільно розглядати через такі основні аспекти:

- усвідомлення соціальної місії професії (глибоке розуміння значущості педагогічної діяльності та її впливу на формування особистості дитини);
- комунікативна компетентність та взаємодія (володіння навичками ефективної комунікації, емпатія, здатність розуміти потреби дітей та сприяти їхньому гармонійному розвитку);
- фахова компетентність (наявність системи знань, умінь і навичок, необхідних для якісного виконання професійних обов'язків);
- рефлексивність та саморозвиток (відкритість до самовдосконалення, здатність аналізувати власну діяльність та імплементувати нові підходи);
- приналежність до професійної спільноти (усвідомлення себе частиною педагогічної спільноти, готовність до обміну досвідом та колегіального вирішення фахових завдань).

Зазначені аспекти у своїй сукупності формують цілісну структуру професійної ідентичності, яка виступає внутрішнім стрижнем фахівця. Це не просто набір компетенцій, а динамічна

система, що дозволяє майбутньому педагогу не лише адаптуватися до мінливих освітніх стандартів, а й зберігати психологічну стійкість та високу мотивацію у складних професійних ситуаціях. Зрештою, розвинена професійна ідентичність стає тим внутрішнім вектором, який спрямовує педагога до постійного самовдосконалення, надихаючи його ставати не лише транслятором знань, а й справжнім ментором, здатним підтримувати гармонійний розвиток особистості дитини на найвищому рівні.

2.2. Методологічні підходи до формування професійної ідентичності

Формування нової методології освіти є реакцією на потік інтеграції, глобалізації та різноманітності форм вищої освіти, які визначаються у сучасному світі. Одним із основних факторів у цьому процесі є підвищення ролі вищої педагогічної освіти в суспільстві (Гончаренко, 2008; Дем'яненко, 2006; Зязюн, 2005; Кремень, 2006). Стратегія розвитку освіти на сьогоднішній день повинна враховувати сучасні виклики, щоб забезпечити майбутнім педагогам можливість ефективно пристосовуватися до постійно мінливого світу. Ця стратегія передбачає не тільки формування професійних навичок, але і акцентує увагу на розвитку креативності, критичного мислення та здатності до командної роботи (Дмитренко, 2022; 2006; Ніколаєнко, 2006; Карпенко, 2017).

Важливим для розвитку сучасної педагогічної освіти є гуманітарна педагогічна парадигма як сукупність теоретичних та методологічних підходів. Ця парадигма відповідає вимогам не лише сучасної освіти, а й суспільства загалом, яке стає все більш динамічним та неупередженим до змін (Гуманітарна..., 2007). У філософських колах парадигму визначають як вихідну концептуальну схему чи модель постановки проблем та їхнього розв'язування у сукупності підходів, методологій і принципів. Розгляд концепції педагогічної парадигми як сукупності теоретичних і методологічних підходів, що формують систему освіти на конкретному історичному етапі, свідчить про необхідність глибокого розумін-

ня та аналізу основних понять, що визначають зміст освітнього процесу. Парадигма є своєрідною моделлю освітньої системи, а розв'язання проблем формування професійної ідентичності педагогів необхідно шукати у змісті гуманітарної педагогічної парадигми. Виокремлення її вказує на важливість гуманістичних цінностей у процесі навчання та виховання. У гуманітарній педагогічній парадигмі велике значення приділяється формуванню не лише знань і вмінь, але й самоосвіті та самовираженню людини як суб'єкта самопізнання і самотворення. Це підтверджує пріоритетність педагогіки в інтеграції людинознавчих наук та необхідність її викладання у різних типах ЗВО.

В аналізі вимог до особистості XXI століття та відповідних завдань освіти визначається необхідність кардинальної переорієнтації змісту дисциплін у вищій школі. Формування «інноваційної людини» вимагає впровадження специфічної структури навчальних дисциплін, що сприяють розвитку творчого мислення, самостійності та інноваційної активності.

Методологічні підходи до організації освітнього процесу відображені у нормативних документах, що свідчить про системний підхід до розробки освітніх стратегій. Визначення концептуальних стратегій для розвитку та удосконалення педагогічної освіти передбачає глибокий вибір ціннісних орієнтацій, які супроводжуватимуть кожну людину в її пошуках прогресу, гармонії, самовизначення та реалізації в житті. Ці цінності визначаються не лише індивідуальними прагненнями, але й враховують потреби держави та вимоги сучасного суспільства.

Дослідники системи цінностей (Баранівський, 2013; Беленька та Волинець, 2019; Винничук, 2019) підкреслюють, що духовні цінності відіграють визначальну роль у формуванні поведінки людини. Повернення до духовних коренів нації та наголос на принципах гуманізму ставлять у центр уваги порядність особистості, її моральні чесноти, а також принципи доброти та милосердя. Вони визначають не лише наші вчинки, але і наш спосіб мислення, сприйняття світу і взаємодії з іншими людьми. У такому контексті важливо розглядати освіту не лише як передачу знань, але і як формування цінностей, які

сприяють вихованню гармонійної особистості. Розвиток педагогічної освіти має базуватися на принципах взаєморозуміння, етичності та відповідальності перед суспільством. Цей підхід сприяє створенню освітнього середовища, де кожен студент може розвивати не лише свої інтелектуальні здібності, але й формувати особистісні риси, спрямовані на користь суспільства та загального благополуччя.

Педагогічна освіта, як складова системи вищої освіти, є складним процесом, який ґрунтується на різних підходах та методологіях. У сучасному освітньому середовищі важливе значення надається системному підходу (Борин, 2022). Цей підхід дозволяє розглядати педагогічну освіту як комплексну систему, де кожен її елемент взаємодіє з іншими для досягнення загальної мети – формування якісних та компетентних педагогів. Ідеї системності та цілісності, закладені в освітній парадигмі, є базовими для розвитку сучасної педагогічної практики (Танько & Тарарак, 2020). Розуміння цих принципів допомагає у створенні гармонійного освітнього середовища, де кожен елемент програми, методики чи педагогічної стратегії має своє місце і внесок у загальну картину навчання та виховання.

Проблему професійної ідентичності досліджують й акцентують увагу на її системності Я. Андрушко (2013а), Ж. Вірна (2003), О. Романишина (20156) та ін. Системний підхід дає змогу аналізувати взаємозв'язки між різними аспектами освітнього процесу, розглядати їх у комплексі та розвивати збалансовані підходи до навчання та виховання. Це передбачає врахування потреб дітей, їх індивідуальних особливостей, соціального контексту та сучасних вимог до освіти. Таким чином, системний підхід у педагогічній освіті є не лише методологічним орієнтиром для визначення стратегій побудови її змісту, але й основним аспектом розвитку сучасної освітньої системи в цілому, підготовки майбутніх вихователів до організації творчої діяльності з дітьми зокрема (Борин, 2022).

Аксіологічний підхід є однією зі стратегій удосконалення змісту педагогічної освіти в університетах України, підготовки педагогів та формування у них професійної ідентичності. Аксіологія,

що вивчає природу цінностей та їх взаємозв'язок із історичними умовами, розкриває нові можливості для осмислення ціннісної сфери особистості (Базалук, Кравченко & Харченко, 2019; Вихрущ, 2019; Weimer, 2024), формування ціннісного ставлення студентів до навколишнього середовища (Беленька & Волинець, 2019; Калюжна, 2012; Радчук, 2014; Halstead & Taylor, 2000; Veugelaers, Groot & Stolk, 2017). Це не лише сприяє внутрішньому розвитку особистості, але й допомагає студентам усвідомити важливість власних цінностей у контексті їх майбутньої професійної діяльності.

Аксіологічний підхід впливає на формування ціннісних орієнтацій у майбутніх педагогів (Бадер, 2020; Колосова та Сирова, 2020). Зростання рівня свідомості стосовно важливості та цінності освіти спонукає студентів до глибшого розуміння сутності освітнього процесу та підвищує їхню мотивацію до засвоєння різноманітних дисциплін. Це може відбутися через усвідомлення важливості освіти як інструменту для особистісного зростання та реалізації потенціалу. Упровадження аксіологічного підходу у педагогічну освіту стає не лише інструментом для формування цінностей, але й елементом у формуванні професійної ідентичності педагогів, готових до викликів сучасного суспільства та здатних до аналізу, критичного мислення та конструктивної діяльності.

Аксіологічно зорієнтована педагогічна освіта ставить перед собою не просто завдання формування технічно компетентних фахівців, але й розвиток особистості кожного студента, розкриття його унікального професійно-особистісного потенціалу (Винничук, 2019; Вихрущ, 2019). Це означає визнання того, що освіта не повинна обмежуватися передачею фактів та вмінь, а має бути засобом виховання цілісної, глибоко гуманної особистості. Замість традиційного уявлення про освіту як процес навчання та виховання як окремих сфер, аксіологічно зорієнтована педагогічна освіта прагне об'єднати ці аспекти, розглядаючи їх як невід'ємні складові єдиного процесу. Вона підкреслює важливість розвитку у студентів не лише когнітивних здібностей, а й їхньої моральної свідомості та етичної чутливості (Винничук & Крав-

ченко, 2019; Євдотюк, 2014; Левківська, 2017; Калюжна, 2012; Ткачова, 2012).

Такий підхід до педагогічної освіти дозволяє відмовитися від механічного запам'ятовування і перенесення інформації, а замість цього акцентує увагу на критичному мисленні, творчому потенціалі та розвитку особистісних цінностей. Він сприяє формуванню у студентів глибокого розуміння не лише предметної області, але й суспільних та гуманістичних цінностей. Цей підхід також підкреслює важливість адаптивності та гнучкості у навчанні, адже сучасний світ постійно змінюється, і для успішного втілення в життя здобутих знань і навичок студентам необхідно бути готовими до постійного самовдосконалення.

Отже, аксіологічно зорієнтована педагогічна освіта допомагає студентам не лише освоїти актуальні знання та вміння, але й розвинути в собі глибокі гуманістичні цінності, які стануть основою їхньої професійної діяльності та життєвого шляху. Впровадження аксіологічного підходу в освітній процес педагогічних ЗВО є основним елементом формування професійно-особистісних якостей майбутніх педагогів, які повинні виступати не лише як носії знань, але й як приклади цінностей, які вони бажають передати дітям.

Акмеологічний підхід у сфері вищої освіти зосереджується на розвитку потенціалу кожної особистості з метою досягнення її вищого рівня майстерності та професійного вирішення завдань (Бондаренко & Савін, 2010; Ватаманюк 2023; Карпенко & Чепіль, 2023; Чепіль, 2023). Цей підхід акцентує увагу на індивідуальних можливостях, унікальних талантах та здібностях кожного учня. Він спрямований на стимулювання саморозвитку та самореалізації, сприяючи розвитку особистості як суб'єкта власного навчання. Акмеологічний підхід підкреслює значення постійного самовдосконалення, виявлення і розвитку внутрішніх резервів кожного учасника освітнього процесу. Він покликаний не лише передавати знання, але й виробляти в учнів навички самостійного мислення, критичного аналізу та креативного розв'язання завдань.

Акмеологічний підхід сприяє формуванню високоосвічених, гнучких у мисленні та готових до викликів сучасного світу фахівців, здатний забезпечити студентам високий рівень професійного зростання та компетентності, що відповідає вимогам сучасності та майбутнього, є не лише ефективною стратегією, а й цілком новим поглядом на процес навчання (Романишина, Зданевич & Миськова, 2023, с. 41-42). Він не тільки сприяє розвитку певних знань, а й формує у студентів якості характеру, що є невід'ємною частиною їхньої професійної діяльності. Цей підхід взаємодіє з діяльнісним і технологічними методами, виключаючи будь-яке втручання учасників освітнього процесу через нав'язування стандартних методик. Це надає студентам можливість розвивати власну творчість та самостійність, сприяючи активній співпраці між ними та викладачами. Акцент на активній діяльності, демократичній взаємодії та використанні передових технологій в навчанні стає основними складовими акмеологічного підходу. Це відкриває можливості для розвитку індивідуальних особливостей студентів та підвищення їхнього творчого потенціалу, формування професійної ідентичності. Це новаторське поєднання підходів дозволяє студентам здобувати знання та вміння, що максимально відповідають вимогам сучасної ринкової економіки та потребам суспільства.

Особистісно орієнтований підхід у підготовці студентів сконцентрований на формуванні професійної ідентичності майбутніх педагогів (Єфімова & Жицька, 2017). Цей підхід базується на визнанні важливості розвитку особистості як центральної мети освіти, а також на індивідуалізації освітнього процесу з урахуванням потреб та можливостей кожного студента. У контексті підготовки педагогів, особистісно орієнтований підхід стає важливою складовою, яка сприяє формуванню висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно працювати з дітьми. Однією з основних характеристик особистісно орієнтованого підходу є індивідуалізація навчання (Піменова та Гапончук, 2023; Романішина, 2013). Це означає, що навчальний процес спрямований на розвиток унікальних здібностей, інтересів та потреб кожного майбутнього педагога. Замість того, щоб застосовувати загальні

методи навчання для всіх студентів, особистісно орієнтований підхід враховує індивідуальні особливості кожного.

Окрім того, важливим аспектом цього підходу є врахування потреб студентів у розвитку особистісних якостей, таких як емпатія, толерантність, комунікабельність тощо. Особистісно орієнтований підхід у підготовці педагогів також передбачає активну взаємодію між викладачами та студентами. Вона базується на принципах співпраці, взаємопідтримки та довіри. Викладачі виступають не лише як посередники у процесі навчання, але й як наставники, що допомагають студентам розвивати їхні потенційні можливості та досягати власних професійних цілей.

Компетентнісний підхід у формуванні професійної компетентності майбутнього вихователя є важливим принципом у сучасній педагогічній науці та освіті (Богуш, 2022). Цей підхід базується на ідеї того, що освіта має сприяти розвитку конкретних компетентностей та навичок, які необхідні для ефективного виконання професійних обов'язків у сучасному освітньому середовищі (Ашиток, 2023; Czepil, 2021; Мисик, 2014; Telychko, 2022). Однією з основних переваг компетентнісного підходу є його фокус на практичному застосуванні знань. У підготовці педагогів це означає, що студенти не лише засвоюють теоретичні концепції та педагогічні методи, але й навчаються застосовувати їх у реальних ситуаціях з дітьми. Це дозволяє їм отримати практичний досвід та навички, які необхідні для успішної роботи з дітьми. Крім того, компетентнісний підхід сприяє розвитку широкого спектру фахових компетентностей у майбутніх педагогів. Освітньо-професійні програми, побудовані на цьому підході, включають розвиток таких компетентностей, як комунікація, співпраця, критичне мислення, проблемне вирішення, лідерство та інші, стимулюють саморозвиток та самореалізацію студентів, допомагаючи їм стати компетентними та впевненими в собі педагогами. Ці навички є важливими для успішного виконання різних ролей педагога та взаємодії з різними групами дітей. Цей підхід передбачає оцінку досягнень студентів на основі їхньої здатності виявляти, розуміти та застосовувати свої компетентності у реальних ситуаціях. Оцінка базується на кон-

кретних критеріях, які визначаються відповідно до вимог професійної діяльності педагога.

Однією з особливостей компетентнісного підходу є активна роль студента у власному навчанні (Вдовічен & Кифяк, 2022). Він не просто отримує знання від викладача, але і самостійно шукає і аналізує інформацію, використовує різні джерела та розвиває критичне мислення. Це сприяє його професійному зростанню та готовності до викликів сучасного освітнього середовища. Компетентнісний підхід також підтримується за допомогою сучасних технологій. Використання інтерактивних платформ та онлайн-ресурсів допомагає студентам ефективно засвоювати знання та розвивати вміння, необхідні для успішної роботи в ЗВО. Отже, цей підхід у підготовці педагога є важливим напрямом, який сприяє розвитку сучасного освітнього процесу та підготовці висококваліфікованих та компетентних фахівців.

Креативність сприяє розвитку інноваційного мислення, адаптації до змін у суспільстві та створенню розвивального освітнього середовища. У цьому контексті креативний підхід у формуванні професійної ідентичності стає основним для формування майбутніх педагогів, здатних до впровадження новаторських методик та стратегій в освітній процес (Cheril, 2021; Telychko, 2022). Він ґрунтується на стимулюванні та розвитку творчого мислення майбутніх педагогів, сприяє виявленню та розвитку їхнього потенціалу для пошуку нових, нестандартних рішень у вихованні та навчанні дітей. Креативні педагоги володіють здатністю до інновацій, гнучкістю мислення та здатністю до адаптації до індивідуальних потреб кожної дитини, створюють відкрите середовище для розвитку та самореалізації дитини, вони активно впроваджують різноманітні методики та підходи, що допомагають краще відповідати на виклики сучасності. Це сприяє активізації освітнього процесу та підвищенню мотивації студентів, розвитку творчого мислення, інноваційних підходів та гнучкості в роботі.

Праксеологічний підхід у підготовці педагогів акцентує увагу на практичній діяльності, реальних ситуаціях та використанні отриманих знань у педагогічній практиці (Мисик, 2014;

Hnizdilowa, Czepil & Karpenko, 2023). Він базується на переконанні, що навчання повинно бути спрямоване на підготовку студентів до практичної роботи у сфері виховання та навчання. Цей підхід акцентує увагу на розвиток практичних навичок, умінь та компетенцій, необхідних для успішної роботи педагогом, стимулює студентів до активної практичної діяльності, експериментів та вирішення реальних педагогічних завдань.

Однією з переваг праксеологічного підходу є збагачення педагогічного досвіду студентів через активну практичну діяльність (Листопад & Мардарова, 2022; Романишина, 2016). Вони мають можливість випробувати свої знання та навички у реальних умовах, що сприяє їхньому професійному зростанню та розвитку. Крім того, праксеологічний підхід дозволяє студентам навчитися ефективно взаємодіяти з дітьми та їхніми батьками, розробляти та впроваджувати індивідуальні підходи до навчання та виховання, а також є важливим інструментом для формування професійних компетенцій та практичних навичок майбутніх педагогів. Він сприяє збагаченню педагогічного досвіду, розвитку практичних умінь та ефективній підготовці до роботи в сфері освіти та виховання.

Культурологічний підхід у сфері підготовки педагогів є важливим напрямком, спрямованим на розуміння важливості культурного контексту у вихованні та навчанні. Цей підхід акцентує увагу на вивченні культурних особливостей та традицій, які впливають на процеси навчання та виховання дітей (Атрощенко & Коврей, 2023). Педагоги повинні розуміти різноманітні культурні контексти, з якими зіштовхуються їхні вихованці. Це означає вивчення та врахування культурних традицій, цінностей, мови та етнічних особливостей у плануванні та здійсненні навчальних заходів. Культурологічний підхід підтримує розвиток толерантного ставлення до різних культур та міжкультурного взаєморозуміння серед дітей (Кондратюк & Бутенко, 2021). Педагоги стимулюють дітей ділитися своїм культурним досвідом та навчають їх цінність різноманітності. Педагоги, застосовуючи культурологічний підхід, використовують різноманітні культурні ресурси, такі як традиційна музика, народні казки, народні об-

ряди тощо, для збагачення освітнього процесу та виховання. Цей підхід у підготовці педагогів може бути успішно впроваджений через культурно-орієнтовані навчальні програми, міжкультурні тренінги, семінари, спрямовані на підвищення культурної компетентності педагогів та їхню готовність до роботи в багатокультурному середовищі.

Історичний аспект вивчення систем цінностей є надзвичайно важливим для розуміння еволюції суспільства та його культурного розвитку (Ткачова, 2004). Процеси зміни цінностей у різні епохи відображають глибинні перетворення в уявленнях та переконаннях людей, а також впливають на їхнє сприйняття світу навколо. Цей підхід відображає основні пріоритети та ідеали суспільства, системи цінностей визначають його етичні стандарти, моральні принципи та соціокультурні норми. Кожна епоха має свої унікальні ідеології та світогляди, які формуються під впливом історичних подій, соціальних та культурних трансформацій (Винничук & Кравченко, 2019). Ці ідеології не лише відображають дух часу, але й відіграють пріоритетну роль у формуванні та розвитку соціальних структур, визначаючи межі дозволеного та прийнятного в суспільстві. Розуміння цих систем цінностей допомагає нам краще усвідомити еволюцію наших цінностей та моральних уявлень, а також зрозуміти вплив історичних факторів на формування нашої культури і суспільства в цілому. Такий аналіз сприяє глибшому розумінню сучасних викликів і тенденцій, а також допомагає налагодити конструктивний діалог між поколіннями та культурними спільнотами.

Впроваджуючи такі освітні компоненти, як «Історія культури» та «Історія мистецтва», ЗВО підкреслюють важливість глибокого розуміння студентами світу культури. Ці дисципліни не лише передають інформацію про історичні та сучасні культурні явища, але й спонукають студентів до критичного мислення, аналізу та обговорення різноманітних аспектів культури. Студенти отримують можливість поглиблено вивчити розвиток культурних течій, відслідкувати зв'язки між культурними періодами, вивчити вплив різних культурних рухів та подій на формування суспільства та мистецтва. Це дозволяє майбутнім педагогам от-

римати комплексне уявлення про культурні процеси та їх вплив на розвиток людства. Крім того, ці освітні компоненти сприяють розширенню культурного кругозору та поглибленню розуміння різноманітності культурних виявів. Вони надають студентам можливість досліджувати різні форми мистецтва, літературні твори та інші культурні артефакти, що розширює їхні горизонти та сприяє творчому розвитку. Таким чином, вивчення таких освітніх компонентів є важливим кроком у підготовці студентів до роботи в культурній сфері та формуванні їхньої культурної компетентності. Вони допомагають студентам розуміти та цінувати культурну спадщину, розвивати креативність та вміння вирішувати складні завдання в галузі культури та мистецтва.

У сучасному світі, де суспільство стикається зі складними викликами та змінами, важливо зберігати і розвивати цінності, що сприяють підтримці гармонії та позитивного розвитку. Проте, зрозуміло, що цінності не є статичними і можуть зазнавати еволюції під впливом суспільних, культурних та технологічних змін. У такому контексті вибір цінностей для розвитку педагогічної освіти набуває особливого значення. Сьогодні важливо зберігати та передавати традиційні цінності, які вже довгий час слугують як опора для суспільства. Проте, разом із цим, необхідно також відкрито дивитися на нові тенденції та інновації, щоб забезпечити адаптацію освітніх підходів до потреб і вимог сучасного світу. Такий баланс між традиціями та інноваціями у розвитку педагогічної освіти допомагає створити ефективну та гармонійну систему виховання, яка не лише передає цінності минулого, але й готує нове покоління до викликів майбутнього. Сучасні підходи до розвитку педагогічної освіти націлені на врахування актуальних потреб суспільства та держави. В цьому контексті важливо зберігати цінності минулого, які відображають традиції та культурний доробок, одночасно бути відкритими до нових ідей і технологій, що можуть принести користь сучасному світу. Отже, вибір ціннісних орієнтацій у педагогічній освіті є не лише важливим завданням, але й стратегічно важливою складовою, яка визначає майбутній розвиток суспільства та формування його основних цінностей.

Антропологічний підхід у підготовці педагога базується на розумінні людини як складного соціокультурного об'єкта. Цей підхід спрямований на вивчення різноманітних аспектів людської природи, культури, соціальних взаємодій та ідентичності (Cheril & Karpenko, 2014; Ткачова, 2012). Використання антропологічних знань у педагогічній практиці дозволяє педагогам краще розуміти особистість кожної дитини, її потреби, інтереси та можливості, що є ключовими у формуванні індивідуального підходу до кожної дитини. Основні принципи антропологічного підходу полягають у визнанні різноманітності культур та соціальних практик, а також у пошуку спільних аспектів існування людини. Педагогам надається можливість вивчати різні аспекти культури, традицій, мови, релігії та інших аспектів соціального життя, що сприяє розширенню їхнього культурного розуміння та поглибленню знань про соціокультурні контексти виховання.

Антропологічний підхід у підготовці педагога надає можливість розглядати кожну дитину як унікальну особистість з власними особливостями та потребами. Педагоги, які використовують антропологічний підхід, стимулюють розвиток індивідуальних здібностей та талантів кожної дитини, створюючи сприятливе середовище для самовираження та самореалізації. Цей підхід є важливим компонентом сучасної педагогічної практики, оскільки він дозволяє пристосовувати виховний процес до потреб кожної дитини та розвивати її як унікальну особистість в контексті культурного та соціального середовища.

Сучасне виховання вимагає комплексного підходу, яке орієнтується не лише на педагогічних аспектах, але й на соціальні реалії та потреби суспільства (Кравченко, 2022; Лялюк, 2017). Саме тому соціологічний підхід стає невід'ємною складовою у підготовці педагога. У цьому контексті важливо розглядати виховання як процес, що взаємодіє з соціальним середовищем та визначається соціальними умовами. Соціологічний підхід у підготовці педагога передбачає глибоке розуміння соціального контексту, в якому відбувається процес виховання. Це означає аналіз соціокультурного середовища, в якому діють діти та мо-

лодь, розуміння соціальних проблем, з якими вони зіштовхуються, та врахування соціальних норм та цінностей, які впливають на їхнє становлення. Наприклад, в сучасному світі особливу увагу потребує вивчення впливу інтернету та соціальних мереж на підлітків. Педагог повинен бути усвідомленим щодо цих технологій та їхнього впливу на формування особистості, соціальну адаптацію та міжособистісні взаємини. Розуміння соціальних реалій, адаптація педагогічних методик та використання соціологічних досліджень допомагають педагогу ефективно впливати на розвиток дітей та молоді, сприяючи їхньому успішному виходу у світ.

Соціологічний підхід також передбачає адаптацію педагогічних методик та стратегій до соціальних реалій. Педагог повинен уміти ефективно взаємодіяти з різними соціокультурними групами, враховуючи їхні індивідуальні особливості та потреби (Танько & Тарарак, 2020). Педагог повинен бути готовим працювати з дітьми з різних культурних та етнічних середовищ, надаючи їм можливість вільно виражати свою ідентичність та розвиватися в гармонії зі своїм соціокультурним контекстом, використовувати методики, що сприяють взаєморозумінню та толерантності.

Важливим інструментом у підготовці педагога є соціологічні дослідження. Вони допомагають зрозуміти соціальні тенденції, проблеми та потреби дітей та молоді, а також ефективно адаптувати виховний процес до них. Наприклад, дослідження щодо впливу сімейного середовища на розвиток дітей може допомогти педагогу краще зрозуміти особливості кожної дитини та забезпечити їй оптимальні умови для розвитку.

У контексті сучасного світу, де спілкування та взаємодія відіграють важливу роль, важливим стає розвиток у студентів здатності працювати в системі «Людина – Людина». Ця здатність означає не лише здатність спілкуватися та взаємодіяти з іншими людьми, але й вміння ефективно розв'язувати конфлікти, робити спільні рішення та сприяти побудові здорових міжособистісних відносин (Ковтун, 2014; Telychko, 2022). Цей аспект наголошує на важливості взаємодії та взаєморозуміння

між людьми в освітньому середовищі. Взаємодія студентів з викладачами та один з одним сприяє обміну думками, ідеями та досвідом. Важливим є також розвиток навичок емпатії та вміння бачити ситуацію з позиції іншої людини. Освітні програми повинні бути орієнтовані на розвиток цих здібностей у студентів. Це може включати в себе використання методик активного навчання, де студенти працюють у групах над проектами або вирішують завдання, що спрямовані на спільну діяльність. Також важливо враховувати інтеркультурні аспекти в освітніх програмах, щоб студенти могли розуміти та поважати культурні різноманітності світу.

Сучасні технології та інновації можуть бути важливим інструментом у розвитку навичок взаємодії та взаєморозуміння. Відеоконференції, віртуальні спільноти та інші інтерактивні засоби комунікації дозволяють студентам взаємодіяти та спілкуватися навіть у віддаленому режимі. Також варто використовувати інноваційні методики, такі як рольові ігри, кейс-стаді, що допомагають студентам розкривати свої комунікативні та колективні здібності.

Усвідомлення важливості розвитку здатності до роботи в системі «Людина – Людина» в освіті є основним для формування компетентних, адаптивних та соціально відповідальних фахівців. Акцент на взаємодії та взаєморозумінні, використання нових підходів в освітніх програмах та інноваційних технологій допоможе створити сприятливі умови для розвитку цих важливих компетенцій у майбутніх спеціалістів.

Отже, у формуванні професійної ідентичності та професійної підготовці педагогів ураховуються різноманітні підходи, такі як системний, акмеологічний, особистісно зорієнтований, праксеологічний, компетентнісний, аксіологічний, культурологічний, креативний, антропологічний та соціологічний. Ці підходи спрямовані на формування комплексу знань та навичок, які допоможуть майбутнім педагогам успішно працювати в команді, швидко реагувати на зміни та шукати нові підходи до розв'язання проблем.

2.3. Психологічні аспекти розвитку професійної ідентичності

Становлення професійної ідентичності майбутніх педагогів – це багатогранний процес, що ґрунтується на низці психологічних аспектів. Ця професія висуває високі вимоги до особистісних якостей педагога. Ефективна діяльність неможлива без сформованості рис, що дозволяють налагоджувати емоційний контакт із дітьми, створювати сприятливий мікроклімат у групі та досягати вагомих результатів у вихованні. Орієнтація на концепцію «навчання впродовж життя» стимулює майбутніх педагогів до безперервного самовдосконалення та оновлення професійних компетенцій.

Формування професійної ідентичності майбутніх педагогів є складним процесом, який включає в себе низку психологічних аспектів. Професія педагога ставить високі вимоги до особистісних якостей людини. Ефективна педагогічна діяльність неможлива без наявності у майбутніх педагогів цілої низки рис характеру, які сприяють налагодженню контакту з дітьми, створенню сприятливого мікроклімату в колективі, а також досягненню високих результатів у навчанні та вихованні. Зосередження уваги на постійному навчанні мотивує окремих осіб з різних сфер життя на постійне вдосконалення своїх навичок та знань.

Війна спричинила глибоку трансформацію психологічного стану студентства в Україні. Результати опитування, проведені EdEra і Projector, дозволяють виокремити негативні чинники, що впливають на освітній процес:

- когнітивні труднощі та проблеми з концентрацією: 84% респондентів відчують складнощі із зосередженням на навчальному матеріалі. Це зумовлено хронічним стресом, тривожністю та екзистенційною невизначеністю.
- синдром «провини вцілілого»: 39% опитаних переживають складний емоційний стан через факт власної безпеки на тлі людських втрат. Це почуття суттєво пригнічує загальну мотивацію до діяльності.

– криза ціннісних орієнтирів: 23% респондентів вказують на відчуття «недоречності» навчання під час війни. Виникає внутрішній конфлікт між раціональним розумінням важливості освіти для майбутнього та емоційним знеціненням цивільних завдань у кризових умовах (*Психологічні...*, 2022).

Ці дані свідчать про те, що українські студенти потребують підтримки та розуміння з боку викладачів, батьків та суспільства. Важливо створити безпечне освітнє середовище для навчання, а також забезпечити доступ до психологічної допомоги для тих, хто її потребує. Під час війни важливо приділяти особливу увагу емоційному стану студентів, їх здатності керувати емоціями та збереженню психічного здоров'я (Пиголенко, Пиголенко & Кукса, 2023). Психічне здоров'я є фундаментом для повноцінного та щасливого життя молодой людини (Холостенко, Свіденська & Дациун, 2023, с. 83). Воно пробуджує інтерес до світу, надихає на ініціативність та захоплення діяльністю. Психічно здорова молодь відрізняється активністю, самостійністю, відповідальністю та цілеспрямованістю. Вони впевнені у собі, цінують власну індивідуальність та поважають унікальність інших. Здатність до глибоких почуттів та творчості також є невід'ємною частиною психічного здоров'я.

Сучасні здобувачі освіти мають володіти навичками чіткого та конструктивного аналізу подій, а також вправно застосовувати різноманітні інструментарії в освітньому процесі та повсякденному житті (Книш, Козак & Іванашко, 2022; Піменова & Гапончук, 2023). Формуванню позитивного мікроклімату сприяє створення атмосфери взаємопідтримки, акцент на повазі до особистості кожного студента та толерантність до їхніх індивідуальних психоемоційних реакцій на виклики війни та складні життєві обставини (Войцїх & Польовик, 2022). Такий гуманістичний підхід закладає підґрунтя для взаєморозуміння, емпатії та доброчисливості – якостей, що є важливими для успішного навчання та гармонійного розвитку в умовах воєнного стану.

Соціальна підтримка студентства, що поєднує в собі емоційний та інструментальний компоненти, відіграє стратегічну роль у гарантуванні безпеки та забезпеченні безперервності

РОЗДІЛ 3

МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Предмет, мета і завдання дослідження

Перехід до емпіричної фази дослідження зумовлений необхідністю об'єктивації психолого-педагогічних чинників, що визначають траєкторію становлення майбутнього педагога в умовах сучасних викликів. На даному етапі наукового пошуку ключовим стає не лише фіксація окремих особистісних характеристик студента, а й розкриття внутрішніх механізмів їх трансформації під впливом кризових соціокультурних детермінант. Студент – майбутній педагог розглядається нами як активний суб'єкт професійного самоздійснення, чий ціннісно-смісловий профіль є індикатором готовності освітньої системи до відтворення інтелектуального капіталу нації. Відтак, методологічний каркас розділу вибудовується навколо ідеї цілісного вивчення особистості, де професійні компетенції невіддільні від морально-етичного стрижня та психологічної стійкості.

Методологічна основа пропонованого дослідження базується на засадах системного та суб'єктно-діяльнісного підходів, що дозволяють інтерпретувати динаміку професійного генезу як багатомірний процес. У межах даного розділу концентруємо увагу на розробці та обґрунтуванні діагностичного інструментарію, здатного релевантно відобразити складну структуру ідентичності майбутнього фахівця. Побудова логіки експериментальної роботи вимагає чіткої детермінації цільових орієнтирів, які б узгод-

РОЗДІЛ 4

ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

4.1. Особистісні детермінанти професійної ідентичності

Війна ставить під сумнів багато цінностей, які раніше вважалися незмінними. Це, в свою чергу, може призвести до переосмислення майбутніми педагогами своїх професійних цілей та мотивації. Аналіз особистісних детермінант дозволяє з'ясувати, які саме якості сприяють становленню професійної ідентичності в умовах війни, як змінюються ціннісні орієнтири студентів та що сьогодні мотивує їх обирати педагогічну професію.

У межах дослідження було застосовано короткий п'яти-факторний опитувальник особистості (TIPI-UKR) для діагностики базових рис: екстраверсії, доброзичливості, сумлінності, емоційної стабільності та відкритості новому досвіду. Проаналізуємо результати за кожною з цих шкал.

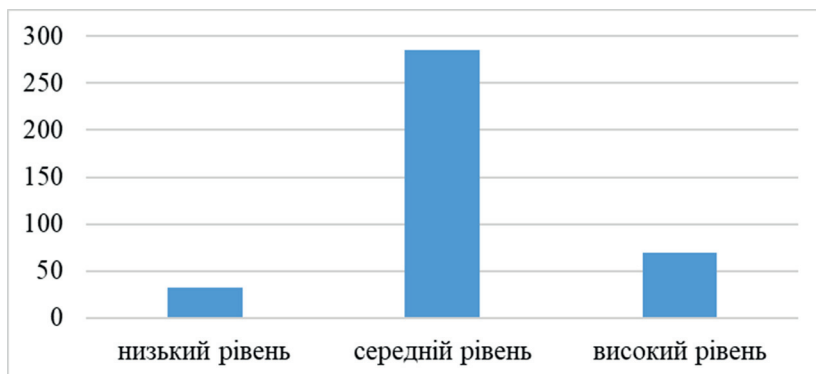

Рис. 4. Схильність студенток до соціальної взаємодії (%)

РОЗДІЛ 5.

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА: МОТИВАЦІЯ ТА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ

5.1. Мотивація до педагогічної професії

Мотивація до педагогічної професії включає в себе широкий спектр внутрішніх і зовнішніх факторів. Для майбутніх педагогів, які обирають цей фах в умовах війни, притаманні специфічні ціннісні установки: прагнення до відбудови держави та формування безпечного освітнього простору для майбутніх поколінь. Виявлення провідних стимулів, що спонукають молодь до вибору професії, є ключовим для окреслення структури їхньої професійної ідентичності та проектування дієвих стратегій підготовки фахівців у ЗВО.

Емпіричний аналіз зазначених аспектів здійснено за допомогою методики «**Мотиви вибору професії**» (за В. А. Семиченко), яка складається із 20 запитань. На основі методики можемо визначити: внутрішні індивідуально значущі мотиви; внутрішні соціально значущі мотиви; зовнішні позитивні мотиви та зовнішні негативні мотиви.

Таблиця 24. Внутрішні індивідуально значущі мотиви студенток

Рівень	Кількість осіб
низький	30
середній	173
високий	185

РОЗДІЛ 6.

ВНУТРІШНІ РЕСУРСИ ЯК ФУНДАМЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

6.1. Комунікативні та організаторські схильності

Комунікативна компетентність педагога виступає тим стратегічним фундаментом, на якому базується успішна та продуктивна взаємодія з дітьми й молоддю. Здатність фахівця проектувати атмосферу психологічної довіри, автентичного розуміння та емоційної підтримки є визначальним чинником цілісного розвитку особистості дитини. Ефективно вибудована комунікація дозволяє педагогу не лише здійснювати трансляцію знань, а й системно формувати у вихованців стійкі соціальні навички, розвивати емпатійність та зміцнювати внутрішню впевненість у собі.

Діагностика комунікативних та організаторських здібностей дозволяє особистості здійснити об'єктивну самооцінку актуального рівня розвитку цих якостей та, за необхідності, спроектувати індивідуальну траєкторію їхнього подальшого вдосконалення. Керуючись цим, для дослідження нами було обрано методику діагностики комунікативних і організаторських схильностей (КОС-2), опитувальник якої структурує 40 запитань. На кожне із запропонованих тверджень респонденту необхідно надати однозначну відповідь: «так» (+) або «ні» (-). Нижче представлено детальний аналіз отриманих результатів.

ВИСНОВКИ

В умовах війни формування професійної ідентичності майбутніх педагогів є актуальним завданням, оскільки сприяє розвитку цілісної особистості, здатної до самореалізації та побудови власної траєкторії професійного зростання. Вибір педагогічної професії зумовлений наявністю в особистості відповідних професійних нахилів, інтересів та сформованих здібностей. Сформована професійна ідентичність характеризується усвідомленням належності до професійної спільноти, розумінням власної компетентності та впевненістю у своїй ефективності. Високий рівень професійної спрямованості є індикатором успішного формування професійної ідентичності майбутнього педагога. На формування професійної ідентичності впливають особистісні характеристики (здібності, цінності, інтереси, мотиви), соціальне середовище (сім'я, друзі, освітні заклади, професійне співтовариство), культурні норми та цінності (уявлення про працю, успіх, професіоналізм), професійний досвід (навчання, робота, стажування, участь у проектах).

Розвиток професійної ідентичності передбачає професійну орієнтацію та самопізнання, отримання освіти та професійної підготовки, набуття практичного досвіду, участь у професійних об'єднаннях, самоаналіз та саморозвиток. Професійна ідентичність відіграє важливу роль у формуванні самооцінки та самосвідомості особистості. Вона впливає на мотивацію, цілеспрямованість та працездатність індивіда, визначає рівень задоволеності роботою та професійним життям загалом, сприяє особистісному зростанню та самовдосконаленню. Війна змусила студентів переосмислити цінності. Їм довелося зіткнутися

з жахливими подіями, які змусили їх по-новому поглянути на життя та смерть, на добро й зло, на сенс життя та його цінність. Вони зрозуміли, що найважливіше в житті – це мир, здоров'я близьких, свобода, любов до ближнього та можливість самореалізації. Вони стали більш цінувати те, що раніше здавалися їм буденними речами. Багато студентів почали ставитися до життя з більшою відповідальністю, стали більш цілеспрямованими, чітко визначилися зі своїми життєвими пріоритетами.

Дослідження особистісних характеристик майбутніх педагогів в умовах війни дозволяє стверджувати, що більшість студенток демонструють високий рівень дружелюбності та середній рівень екстраверсії, що свідчить про їхню соціальну активність та готовність до взаємодії. Високий рівень добросовісності вказує на відповідальність та дисциплінованість студентів. Більшість студенток демонструють середній рівень емоційної стабільності, що свідчить про їхню здатність адаптуватися до стресових ситуацій. Високий рівень відкритості до нового досвіду свідчить про готовність студентів до навчання та розвитку. Ці результати свідчать про те, що майбутні педагоги мають позитивні особистісні характеристики, які сприятимуть їхній професійній діяльності. Однак, важливо враховувати індивідуальні відмінності в рівні екстраверсії та емоційної стабільності при організації освітнього процесу.

Аналіз життєвих орієнтацій майбутніх педагогів засвідчив позитивні емоційні стани. Більшість студентів відчувають радість, задоволення та впевненість у собі. Значна частина студентів демонструє здатність адаптуватися до стресових ситуацій та досягати поставлених цілей. Невелика частина студентів схильна до переживань та труднощів у подоланні негативних емоцій. Ці результати свідчать про те, що більшість майбутніх педагогів мають позитивний життєвий настрій та здатність до адаптації. Однак, важливо надавати підтримку студентам, які відчувають труднощі у регуляції емоцій.

Результати дослідження засвідчили, що більшість студентів демонструють здатність ефективно справлятися зі стресовими ситуаціями, мають помірний та високий рівень адап-

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Амплеєва, О., Таранюк, Г. (2023). Взаємозв'язок емоційного інтелекту та психологічної адаптації особистості до умов війни. *Габітус*, 45, 89–94.

Андронік, О. (2019). Аспекти взаємозв'язку системи вищої освіти та ринку праці. *Причорноморські економічні студії*, 38(2), 59–62.

Андрушко, Я. (2013а). Професійна ідентичність особистості як психологічний феномен. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*, 19, 104–110.

Андрушко, Я. (2013б). Психологічні особливості становлення професійної ідентичності у процесі професіоналізації особистості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*, 1, 215–223.

Анісімова, О. (2022). Підготовка майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до партнерської взаємодії в професійній діяльності в науково-педагогічному дискурсі. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 47(1), 221–226.

Антонова, Н. (2009). Особливості професійної ідентичності студентів психологічного факультету. *Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*, т. XI, ч.4, 16–28.

Антонюк, В. (2019). Сучасні трансформації в сфері вищої і професійної освіти як реакція на потреби ринку праці. *Вісник економічної науки України*, 1, 3–7.

Антонюк, О. (2022). Використання освітнього коучингу для зменшення навчального стресу та посилення академічної мотивації студентів під час війни: теоретичний аспект. *Український педагогічний журнал*, 3, 44–54.

Атрощенко, Т. (2021). Наукові проєкції феномену професійної ідентичності майбутніх педагогів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*, 1, 15–18.

Атрощенко, Т., Коврей, Д. (2023). Вагомість міжкультурної компетентності у професійній діяльності вихователя. *Молодь і ринок*, 5(213), 59–63.

Ашиток, Н. (2023). Підготовка студентів до патріотичного виховання школярів в умовах війни. *Молодь і ринок*, 4, 11–15.

Бадер, С. (2020). Система формування ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у фаховій підготовці: дис. на здобуття наук. ступеня д. пед. н. / Луганський національний університет імені Т. Шевченка. Старобільськ.

Базалук, О., Кравченко, О., Харченко, Л. (2019). Аксіологічні засади сучасної системи освіти України. Переяслав-Хмельницький: Видавництво КСВ.

Баранівський, В. (2013). Вища освіта у вирішенні проблем духовної безпеки українського суспільства. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Філософія*, 41(1), 206–221.

Безпекові виміри освітньої політики: світовий досвід та українські реалії (2017) : аналітична доповідь / Іщенко А.Ю., Зубченко С.О., Карпенко М.М., Лозовий В.С., Черненко Т.В. Київ: НІСД.

Березовська, Л. (2023). Формування професійно-етичної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського*, 3, 128–134.

Березюк, М., Діхтяренко, С. (2023). Трансформації базових компонентів стресостійкості здобувачів вищої освіти під час війни. *Вісник Національного університету оборони України*, 1, 41–47.

Беленька, Г., Волинець, К. (2019). Ціннісно-сміслові орієнтири майбутніх педагогів. *Професійний розвиток педагога в світлі євроінтеграційних процесів* / за ред. Г. Цветкової. Nameln: InterGING, 46–61.

Белова, В. (2023). Організаційні та психосоціальні аспекти організації дистанційного навчання в закладах вищої освіти в умовах війни. *Інноваційна педагогіка*, 57(1), 142–145.

Бельська, Н., Мельник, М. (2022). Дослідження резильєнтності учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*, 2(85), 98–106.

Бигар, Г., Піц, І., Шевчук, К. (2020). Сформована професійна ідентичність – запорука високого рівня педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*, 1, 9–12.

Бигар, Г., Прокоп, І., Піц, І. (2019). Формування професійної ідентичності майбутніх учителів як один із факторів професіоналізму. *Молодий вчений*, 5(2), 399–401.

Блинова, О., Ільницька, І. (2019). Соціально-психологічна безпечність освітнього середовища. *Прикладні проблеми психології*, 1, 298–309.

Богущ, А. (2022). Вихователь – методист закладу дошкільної освіти: компетентісно-професійна парадигма сучасного фахівця. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського*, 2(139), 13–21.

Бойко, Г. (2022). Модель формування соціальної мобільності вихователів закладів дошкільної освіти в процесі професійної підготовки. *Актуальні питання гуманітарних наук*, 47, т.1, 268–275.

Бондаренко, Л., Савін, О. (2010). Акмеологія та аксіологія – нові пріоритети освіти. *Педагогічний вісник*, 2, 22–24.

Бондарчук, О., Карамушка, Л. (2023). Психологічне здоров'я особистості в умовах війни і повоєнний час (Україна-Польща-Ізраїль) для освітян та психологів. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, т.5, 1, 1–4.

Борин, Г. (2022б). Формування художньо-конструктивної діяльності дітей дошкільного віку в системі професійної підготовки майбутніх вихователів : монографія. Івано-Франківськ : Кушнір Г.М. [вид.].

Бурч, О. (2015). Основні чинники розвитку професійної ідентичності майбутніх психологів та їх характеристика. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*, 2, 111–117.

Ваколя, З., Попадич Б. (2023). Вибір технологій навчання для розвитку soft skills у студентів закладів вищої освіти під час воєнного стану. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реальність та перспективи*, 91, 42–48.

Вакун, О. (2022). Особистісно-професійний саморозвиток вихователя закладу дошкільної освіти як показник його фахової компетентності. *Імідж сучасного педагога*, 1(202), 37–40.

Ватаманюк, Г. (2023). Практична підготовка майбутніх вихователів: зміст і шляхи вдосконалення. *Педагогічна освіта: теорія і практика*, 34(1), 200–216.

Вдовічен А., Кифяк В. (2022). Формування універсальних компетентностей студентів в умовах воєнного стану. *Scientia Fructuosa*, 2, 109–118.

Вертугіна, В., Кирієнко, А. (2023). Формування навичок професійної комунікації майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у процесі педагогічної практики. *Перспективи та інновації науки*, 14(32), 79–90.

Винничук, Р. (2019). Педагогічна аксіологія у контекстах гуманітарної професійної освіти. *Витоки педагогічної майстерності*, 24, 33–39.

Винничук, Р., Кравченко, Л. (2019). Аксіологічний підхід у вітчизняній педагогічній науці та практиці: історико-педагогічна ретроспектива. *Витоки педагогічної майстерності*, 23, 22–28.

Вихрущ, В. (2019). Механізми аксіології сучасної педагогіки: спроба системного аналізу. *Педагогічні науки*, 87, 10–15.

Вища освіта в Україні: зміни через війну (2023) : аналітичний звіт / Є. Ніколаєв, Г. Рій, І. Шемелинець. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка.

Відлацька, О. (2018). Педагогічний коучинг як технологія професійного розвитку керівника гуртка в системі позашкільної освіти. Кам'янець-Подільський: Наук.-метод. відділ ЦДЮТ.

Вірна, Ж. (2003). Мотиваційно-смысловая регуляція у професіоналізації психолога: монографія. Луцьк: Вежа.

Вірна, Ж., Чижик, К., Іванашко, О. (2021). Темпоральні ознаки образу майбутнього невротичної особистості. *Габітус*, 29, 127–131.

Войціх, І., Польовик, О. (2022). Психолого-педагогічна та емоційна підтримка студентів в умовах військового стану. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, 6, 117–123.

Гаврилук, Н. (2020). Генезис психолого-педагогічного поняття «професійна ідентичність». *Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Педагогіка і психологія*, 1, 18–26.

Галів, М., Свйонтик, О. (2023). Освіта як складова національної безпеки України в умовах сучасної російсько-української війни: правові засади, проблеми, досвід і завдання. *Молодь і ринок*, 3, 25–31.

Галян, О. (2023). Цінності професії як предиктори формування професійної ідентичності майбутніх вихователів. *Гуманітарний форум*, 1(1), 16–21.

Гаркуша, І., Синець А. (2016). Світоглядні та психологічні передумови формування професійної ідентичності педагогів ВНЗ. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія : Педагогіка і психологія*, 2, 172–181.

Гнатик, К. (2020). Організація та аналіз результатів експериментальної перевірки педагогічних умов та структурно-функціональної моделі формування професійної ідентичності майбутніх бакалаврів іноземної мови, *Інноваційна педагогіка*, 25(2), 32–35.

Гончаренко, С. (2008). Цілісність педагогічної системи і процесу: методологічний аспект. *Філософія педагогічної майстерності* / редкол.: Неллі Ничкало та ін. Київ-Вінниця: ДОВ „Вінниця”, 13–24.

Граб, О. (2023). Екологічна парадигма як методологічне підґрунтя професійної підготовки майбутніх вихователів до формування в дошкільників первинних уявлень про природне довкілля. *Інноваційна педагогіка*, 61(1), 137–143.

Гуляс, І. (2020). Аксіопсихологічне проектування життєвих досягнень особистості: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2020.

Гуманітарна педагогічна парадигма вищої освіти (2007) : монографія / Ганна Онкович, Віктор Андрущенко та ін.; Василь Кремень (гол. ред. кол.). Київ: Педагогічна думка.

Дем'яненко, Н. (2006). Педагогічна парадигма вищої школи України: генеза й еволюція. *Філософія освіти*, 2(4), 256–265.

Денефіль, О., Мусієнко, С., Зьомко Ю. (2022). Психологічна адаптація студентів старших курсів під час війни. *Здобутки клінічної і експериментальної медицини*, 4, 100–104.

Дмитренко, А. (2022). Сутність і структура професійної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*, 1, 80–86.

Дмитренко, Г. (2006). Стратегія розвитку системи освіти в контексті формування громадянського суспільства. *Рідна школа*, 2006, 5, 7–11.

Долинська, Л., Темрук, О. (2005). Професійно-педагогічна спрямованість особистості майбутнього вчителя як показник рівня сформованості його особистісної зрілості. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12*, 7(31), 207–212.

Доманчук, Д., Шапошникова І. (2016). Формування професійної ідентичності випускника вищого закладу освіти: проблеми та перспективи. *Габітус*, 2, 131–137.

Доманюк, О. (2023). Роль педагогічної практики у підготовці здобувачів освіти спеціальності 012 дошкільна освіта до формування базових якостей особистості дошкільника. *Вісник науки та освіти*, 8(14), 517–529.

Доманюк, О. (2021). Створення ціннісного середовища закладу вищої освіти як умова особистісно-професійного зростання майбутніх вихователів. *Український педагогічний журнал*, 2, 41–50.

Донченко, О., Пшенична, Н., Семеняко, Ю. (2022). Особливості організації освітнього процесу в закладі вищої освіти в умовах воєнного стану. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки»*, 2, 113–121.

Доповідь про якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства у 2022 році (2023). / За ред. А. Бутенка, О. Єременко, Н. Стукало. Київ: Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти.

Дубінка, М. (2022). Дослідження питання професійної ідентичності як детермінанти процесу професійного самовизначення у працях зарубіжних учених. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки*, 206, 113–121.

Євдотюк, А. (2014). Аксіологічні засади сучасної системи освіти в Україні. *Педагогічний пошук*, 2(82), 12–15.

Єременко, І. (2018). Інтернаціоналізація забезпечення якості вищої освіти в Україні: історія і сучасність. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4, 43–55.

Єфімова, О., Жицька С. (2017). Коучинг як складова особистісно-орієнтованого навчання у професійній підготовці студентів вищих навчальних закладів. *Науковий огляд*, 4(36), 1–10.

Жадленко, І. (2016). Модель формування професійно-етичної компетентності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі фахової підготовки. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки*, 4, 76–81.

Жара, Г. (2023). Формування психологічної резилентності студентів у подоланні стресу війни: можливості методики проєкційної десенсибілізації. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка*, т.176, 20, 121–125.

Живко, З., Кухарська Л. (2019). Освіта в системі національної безпеки країни. *Вчені записки університету “КРОК”. Серія: Економіка*, 2, 205–211.

Жила, Г. (2023). Вища освіта в умовах війни: виклики, проблеми, перспективи для студентів та науковців. *Молодь і ринок*, 2, 141–145.

Зажарська, Г. (2023). Професійна діяльність вихователя в сучасному закладі дошкільної освіти. *Освіта та педагогічна наука*, 3, 14–25.

Заушнікова, М., Тонкопей, Ю., Петухова, І. (2023). Динаміка рівня тривожності здобувачів вищої освіти у прикордонному регіоні в умовах війни. *Габітус*, 45, 59–63.

Зданевич, Л. (2016). Психолого-педагогічна сутність інтерактивних методів навчання в процесі підготовки майбутніх вихо-

вателів до роботи з дошкільниками. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*, 3/35, 109-117.

Зданевич, Л., Попович, О. (2019). Розвиток творчого потенціалу майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти у процесі професійної підготовки. *Інноваційна педагогіка*, 18(1), 187–190.

Злишков, О., Лукомська, С. (2015). Психологічні особливості волонтерської діяльності в у сучасній Україні: мотиваційний аспект. *Науковий вісник МАУ ім. В.О. Сухомлинського*, №5, 40–46.

Зязюн, І. (2005). Філософія педагогічної якості в системі неперервної освіти. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 25, 13–18.

Іванчук, С. (2021). Методологічні підходи до процесу професійної підготовки майбутніх вихователів до формування екологічно доцільної поведінки у дітей дошкільного віку. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*, 1(1), 179–185.

Інструментарій інтерактивної взаємодії викладача закладу вищої освіти та здобувачів освіти (2023): навч.-метод. посібник для викладачів та здобувачів освіти спеціальності «Дошкільна освіта», «Початкова освіта»; Уклад. Петухова Л.Є, Анісімова О.Е. Херсон – Івано-Франківськ : ХДУ.

Йокоб, А. (2022). Професійний імідж майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти як проблема психолого-педагогічних студій. *Молодь і ринок*, 7-8, 159–162.

Калинюк, Н. (2019). Професійна ідентичність як наукова проблема. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*, 89, 33–38.

Калюжна, Т. (2012). Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійно-педагогічної освіти: монографія. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова.

Каріх, І. (2021). Аксіологічна безпека України як квінтесенція національних цінностей та інтересів. У *Національна безпека: світоглядні та теоретико-методологічні засади*: монографія / за заг. ред. О.П. Дзьобаня. Харків: Право, 374–394.

Карпенко, О. (2017). Європейський вимір модернізації вищої педагогічної освіти України. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*, 5(37), 39–47.

Карпенко, О. (2023). Соціально-педагогічна підтримка студентів в умовах війни. *Перспективи та інновації науки*, 12, 267–276.

Карпенко, О., Прокопів, Л. (2023). Онлайн навчання у закладах вищої освіти в умовах російсько-української війни. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*, 63(2), 203–208.

Карпенко, О., Чепіль, М. (2021). Педагогічне партнерство у закладах дошкільної освіти Польщі. *Інноваційна педагогіка*, 31, 151–154.

Карпенко, О., Чепіль, М. (2023). Якість підготовки вихователів в Австрії та Україні. *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції: збірник тез доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції, 26-27 жовтня 2023 р., Мукачєво / Ред.кол.: Т.Д. Щербан (гол.ред.) та ін. Мукачєво: Вид-во МДУ*, 179–181.

Кирієнко, А., Вертутіна, В. (2023). Формування навичок професійної комунікації майбутніх вихователів у групах дітей раннього віку засобом педагогічної практики. *Grail of Science*, 32, 330–332.

Кічук, А. (2023). Психологічний супровід зміцнення психоемоційного здоров'я студентів: про один із підходів до набуття ознак конструктивності. *Габітус*, 46, 85–89.

Клепак, А. (2023). Освіта в умовах війни: ціннісно-сміслові орієнтири перемоги України. *Сіверянський літопис*, 6, 142–144.

Климчук, В. (2016). Посттравматичне зростання та як йому можна посприяти у психотерапії. *Наука і освіта*, 5, 46–52.

Книш, Т., Козак, А., Іванашко, О. (2022). Психолого-педагогічні особливості адаптації освітнього процесу в закладах вищої освіти в умовах воєнного стану. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 51, 534–541.

Кобрусева, Є. (2022). Проблема адаптації до трансформації навчання студентів в умовах війни. *Габітус*, 44, 78–83.

Ковтун, О. (2014). Єдиний освітній простір для педагогів, батьків та їхніх дітей. *Практика управління дошкільним закладом*, 4, 7–15.

Колосова, С., Сирова, Ю. (2020). Ціннісні орієнтири формування духовної культури в майбутніх вихователів як складова професійного іміджу. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 3(96), 158–167.

Колосович, О. (2016). Психологічні особливості формування професійної ідентичності. *Науковий вісник*, 2, 141–151.

Кондратюк, Ж. (2022а). Проблема генези професійної ідентичності фахівців психолого-педагогічного профілю. *Габітус*, 38, 64–71.

Кондратюк, Ж. (2022б). Сутність поняття «професійна ідентичність» в психолого-педагогічних розвідках. *Габітус*, 37, 122–127.

Кондратюк, С., Бутенко, В. (2018). Підготовка майбутніх вихователів до формування здоров'язбережувальної компетентності дошкільників засобами етнокультури. *Фізико-математична освіта*, 1(15), ч.2, 115–121.

Кондратюк, С., Бутенко, В. (2021). Становлення полікультурної компетентності вихователя в умовах професійної діяльності в закладі дошкільної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4, 342–352.

Коробко, М. (2022). Цінності сучасної університетської спільноти (українські університети під час війни). *Українські культурологічні студії*, 2, 4–7.

Коропецька, О. (2007). Проблема професійної ідентичності в контексті реформи освіти в Україні. *Проблеми загальної та педагогічної психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України*. Т.IX, Ч. 3, 152–158.

Коропецька, О. (2018). Професійна ідентичність майбутнього фахівця в контексті реформування вищої освіти України. *Збірник наукових праць Інституту державного управління та права Академії наук України*, 26, 142–147.

Коструба, Н., Поліщук, З. (2022). Психологічне благополуччя студентів у період війни: емпіричний аналіз. *Психологічні перспективи*, 40, 51–61.

Косьмій, О. (2023). Цифровізація освіти у контексті забезпечення неперервності навчання в умовах війни. *Інноваційна педагогіка*, 58(2), 192–195.

Кочкурова, О., Федорова, О., Єрмак, Г. (2019). Педагогічні умови становлення професійної ідентичності майбутніх педагогів. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка*, 2, 41–46.

Кошель, А., Кошель, В. (2021). Розвиток «м'яких навичок» у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти в процесі професійної підготовки. *New Insertion*, 1-2, 53–57.

Кравець, Н., Потапчук, Т., Пукас, І. (2021). Пріоритетні духовні цінності у професійній підготовці майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 2(101), ч.1, 94–104.

Кращенко, О. (2022). Соціально-виховна робота зі студентською молоддю в умовах дистанційного навчання, зумовленого воєнним станом. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*, 2, 99–108.

Крамаренко, І., Корнішева, Т., Сілютіна, І. (2022). Адаптація дистанційного навчання у вищій школі до умов воєнного стану. *Перспективи та інновації науки*, 4(9), 192–205.

Кремень, В. (2006). Якісна освіта: сучасні вимоги. *Педагогіка і психологія*, 4(53), 15–17.

Кресан, О., Смольянінова, С., Кресан, Т. (2023). Психологічні аспекти навчання студентів ВНЗ у ситуації надзвичайного стану. *Габітус*, 45, 64–68.

Куліков, Г. (2018). Вплив сучасної фінансово-економічної кризи на заробітну плату. *Демографія та соціальна економіка*, 1(15), 86–95.

Курова, А. (2023). Потенціал сучасної української молоді в умовах військового часу. *Габітус*, 45, 232–237.

Левківська, К. (2017). Ціннісні засади діяльності освітніх закладів: навч.- метод. посібн. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка.

Листопад, О., Мардарова, І. (2022а). Підготовка вихователів до впровадження засобів дистанційної освіти в професійній діяльності. *Науковий вісник Ізмайльського державного гуманітарного університету*, 60, 99–111.

Листопад, О., Мардарова, І. (2022б). Формування професійно-педагогічного світогляду майбутніх вихователів. *Вісник Глу-*

хівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. *Педагогічні науки*, 1, 46–55.

Литвиненко, І. (2013). Роль волонтерства у професіоналізації особистості студентів-психологів в умовах ВНЗ. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського*. Серія: *Психологічні науки*, т.2, вип.10, 191–195.

Литвиненко, С., Ямницький, В. (2017). Формування професійної ідентичності майбутніх учителів. *Психологія: реальність і перспективи*, 8, 167–171.

Литвинчук, А., Кир'янов, А., Іриневиц, Ю., Гайдук, І. (2023). Тенденції розвитку дистанційної освіти в Україні як чинника стабільності та безперервності освітнього процесу під час війни. *Освітня аналітика України*, 4, 5–18.

Локшина, О., Глушко, О., Джурило, А., Кравченко, С., Максименко, О., Нікольська, Н., & Шпарик, О. (2022). Організація освіти в умовах війни: рекомендації міжнародних організацій. *Український педагогічний журнал*, (2), 5–18.

Лузік, Е., Хоменко, Л. (2017). Модернізація вищої освіти України в контексті національної безпеки. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія *Педагогіка*. *Психологія*, 1(10), 88–92.

Лукіянчук, А. (2010). Проблема ідентифікації у професійному становленні студентів вищого навчального закладу I-II рівнів акредитації педагогічного профілю. Київ.

Лукомська, С., Чуйко, О. (2013). Термінологічні аспекти професійної ідентичності. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. Серія : *Психологічні науки*, т.2, вип.11, 184–186.

Лучанінова, О. (2022). Патріотизм в умовах воєнного стану: духовне становлення студентства. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 2, 64–74.

Лялюк, Г. (2015). Формування професійно-педагогічної ідентичності майбутніх педагогів. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія*, 20(2), 207–213.

Лялюк, Г. (2017). Соціально-психологічні особливості організації моделі психологічного супроводу розвитку та становлення

професійної ідентичності майбутніх педагогів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*, 1, 98–105.

Ляховець, Л. (2023). Особливості уявлень студентської молоді про щастя в умовах військової агресії. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*, 34(73), 1, 133–139.

Макарова, О., Мілорадова, Н. (2014). Напрямки дослідження професійної ідентичності. *Вісник Національного університету оборони України*, 3, 268–272.

Максименко, О. (2015). Сертифікація у системі освіти як інструмент взаємодії вищої освіти із ринком праці. *Маркетинг в Україні*, 6, 68–69.

Марусинець, М. (2005). Прикладні аспекти дослідження професійної ідентичності особистості. *Соціальна психологія*, 3(11), 90–97.

Матеюк, О. (2014). Психологічні особливості професійної ідентичності майбутніх суб'єктів праці. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*, 1, 131–140.

Машкіна, Л. (2012). Професійна підготовка майбутніх фахівців з дошкільної освіти в процесі педагогічної практики. *Наукові записки кафедри педагогіки*, 1(28), 129–136.

Мельник, І. (2018). Психологічні аспекти професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи. *Молодий вчений*, 3(1), 282–286.

Мельник, І. (2019). Структура та особливості професійної ідентичності майбутнього учителя початкової школи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*, 1, 159–164.

Мельник, І., Заремба, Л. (2021). Домінанти професіоналізму педагогічної діяльності вихователя ЗДО. *Acta Paedagogica Volynienses*, 4, 3–10

Мельничук, І. (2015). Формування професійної ідентичності майбутніх фахівців як педагогічна проблема. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*, 1(1), 92–95.

Мисик, О. (2014) Педагогічна практика як чинник формування фахової компетентності у майбутніх вихователів дітей дошкільного віку. *Молодь і ринок*, 11(118), 121–125.

Миськова, Н., Гончар, Н. (2020). Особливості саморозвитку вихователя закладу дошкільної освіти за умов професійної діяльності. *Інноваційна педагогіка*, 25(1), 163–166.

Москальова, Л. (2013). Цінності педагогічної професії як основа у вихованні майбутніх учителів та вихователів. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*, 2013, 1(10), 28–3.

Мотозюк, Л., Блохіна, І., Москаленко, О. (2023). Особливості впливу війни на стан психологічного здоров'я здобувачів вищої освіти: до питання вибору діагностичного інструментарію (український кейс). *Габітус*, 46, 101–105.

Музичко, Л. (2017). Формування професійної ідентичності як освітнє завдання вищої школи. *Університетська кафедра*, 6, 231–242.

Наумова, І. (2015). Теоретичне обґрунтування педагогічних умов становлення професійної ідентичності майбутніх учителів. *Педагогіка та психологія*, 51, 194–200.

Непорада, І. (2023). Адаптація студентів-першокурсників до дистанційного навчання в умовах воєнного стану. *Імідж сучасного педагога*, 1(208), 39–44.

Ничкало, Н., Гордієнко, В. (2022). Наукова діяльність у добу війни: за камертоном серця і любові до Батьківщини. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 4(1), 1–13.

Ніколаєнко, С. (2006). Стратегія розвитку освіти України: початок ХХІ століття. Київ: Знання.

Огнев'юк, В. (2003). Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. Київ: Знання.

Опачко, М., Дешко, Н. (2023). Діагностування рівнів сформованості патріотизму у студентів університету: теоретичний аспект. *Перспективи та інновації науки*, 14, 348–356.

Орешета, Ю. (2013). Професійна ідентифікація і професійна ідентичність: сутність, види та значення для фахівця. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*, 2(3), 114–120.

Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) (2007). Київ.

Освіта і наука України в умовах воєнного стану: виклики, розвиток і повоєнні перспективи (2023). Інформаційно-аналітичний збірник. Київ: Інститут освітньої аналітики МОН України.

Освіта України в умовах воєнного стану (2022). Інформаційно-аналітичний збірник. Київ: Інститут освітньої аналітики.

Осередчук, О. (2022). Формування позитивної мотивації студентів до самомоніторингу навчальних досягнень з метою самовдосконалення. *Наукові записки Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки*, 203, 107–114.

Османова, А., Співак, Л. (2022). Національна ідентичність української студентської молоді у воєнний час. *Збірник наукових праць РДГУ*, 18, 132–140.

Павлюк, М. (2009). Особливості емоційно-ціннісного компонента професійної ідентичності вчителя основної школи. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Філософія. Психологія. Педагогіка, 3(27), ч.2, 56–60.

Панченко, В. (2013). Культурна ідентичність педагога в сучасних умовах. (Професійна ідентичність в системі педагогічної освіти): методичний посібник. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих.

Передерій, Л., Крамаренко, С. (2020). Професійний саморозвиток вихователя дошкільного закладу як необхідний складник його професійної компетентності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 73, т.1, 82–85.

Пивоварчик, І. (2022). Розвиток резильєнтності як фактор успішної адаптації тимчасово переміщених осіб. *Scientific Collection “InterConf”*, 134, 181–183.

Пиголенко, І., Пиголенко, Ю., Кукса, М. (2023). Вплив воєнного конфлікту на психічне здоров'я українців. *Габітус*, 45, 243–248.

Піменова, О., Гапончук, М. (2023). Мотивація до навчання студентів в умовах воєнного стану. *Габітус*, 47, 36–39.

Погрібна, В. (2008). Соціологія професіоналізму : монографія. Київ : Алерта: КНТ: ЦУЛ.

Поллої, К., Маркош, В., Фейнеш, Г. (2023). Волонтерська діяльність закарпатських студентів під час російсько-української війни 2022 року. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Педагогіка та психологія*, 38, 153-167.

Припуляк, Л. (2020). Діалогічна взаємодія викладача й студента як умова особистісно-професійного зростання майбутнього вихователя. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*, 20, 45–49.

Припуляк, Л. (2023). Застосування компетентнісного підходу у викладанні дисципліни «Методика формування елементарних математичних уявлень у дітей дошкільного віку». *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*, 20, 46–49.

Пріб, Г., Бегеза, Л. (2020). Теоретичне підґрунтя моделі професійної ідентичності особистості. *Проблеми сучасної психології*, 1, 95–100.

Продан, В. (2023). Освіта в умовах війни та надзвичайних ситуацій: досвід країн та перспективи для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 78(1), 126–132.

Психологічна енциклопедія: [А–Я] / авт.-упоряд. О.М. Степанов. Київ: Академвидав, 2006. 424 с.

Радчук, Г. (2014). Аксіопсихологія вищої школи: монографія. Тернопіль: ТНПУ.

Романишина, Л., Зданевич, Л., Миськова, Н. (2023). Готовність майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до професійної самореалізації: акмеологічний підхід. *Молодь і ринок*, 5, 39-43.

Романишина, О. (2012). Професійна ідентичність як наукова категорія. *Вісник Національного університету оборони України*, 6, 129–134.

Романишина, О. (2013). Особливості формування професійної ідентичності майбутніх учителів. *Вісник Національного університету оборони України*, 4, 120–124.

Романишина, О. (2015а). Компоненти, критерії та показники сформованості професійної ідентичності в майбутніх учителів нематематичних спеціальностей. *Молодий вчений*, 8(1), 134–138.

Романишина, О. (20156). Основні чинники і концепції формування професійної ідентичності студентів у процесі навчання у ВНЗ. *Наукові записки Чернівецького університету. Серія : Педагогіка і психологія*, 748, 136–142.

Романишина, О. (2016). Праксеологічна спрямованість формування професійної ідентичності майбутніх учителів. *Молодий вчений*, 10, 282–285.

Романюк, Г. (2017). Теоретичні основи вивчення професійної ідентичності студентської молоді. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*, 2, 174–182.

Рудіна, М. (2023). Самостійна робота у вимірі дистанційної освіти: дослідження думки студентів університету. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського*, 2, 53–60.

Савчук, З. (2016). Психологічні особливості професійної ідентичності майбутнього психолога в аспекті його професіоналізації. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 5(59), 175–184.

Сігаєва, Л. (2008). Професійна кар'єра. *Енциклопедія освіти / АПН України*; гол. Ред. В.Г. Кремень. Київ: Юрінформ Інтер, 722.

Слюсарук-Літвін, С. (2019). Готовність майбутніх вихователів до педагогічної діяльності як результат професійної підготовки. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки: реалії та перспективи*, 72(2), 162–166.

Созонюк, О. (2019). Психологічні особливості становлення професійної ідентичності майбутніх педагогів. *Психологія: реальність і перспективи*, 13, 136–141.

Соколова, І. (2012). Професійна ідентифікація майбутнього вчителя. *Професійна підготовка майбутніх фахівців*, 4, 40–46.

Солдатенко, М. (2006). Теорія і практика самостійної пізнавальної діяльності: монографія. Київ: В-во НПУ ім. М. Драгоманова.

Соціолого-педагогічний словник (2015). / За ред. В.В. Радула, вид. 2-е. Харків: Мачулін.

Стріха, М. (2023). Наука, освіта, війна – виклики часу. *Сенсорна електроніка і мікросистемні технології*, т.20, 2, 4–9.

Танько, Т., Тарарак, Н. (2020). Соціально-педагогічні аспекти формування загальнолюдських цінностей у майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*, 50, 100–114.

Теличко, Т. (2022). Професійна підготовка майбутніх вихователів закладу дошкільної освіти: психолого-педагогічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*, 2, 171–174.

Титаренко, Т. (2009). Постмодерні концептуалізації понять «особистість» та «життєвий шлях». *Психологія і суспільство*, 4, 83–96.

Титаренко, Т. (2012). Пошук шляху: майбутнє у мріях, цілях, домаганнях, завданнях. *Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості* : [наук. моногр.] / [Т. Титаренко, О. Злобіна, Л. Лепіхова та ін.]; за наук. ред. Т. Титаренко; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 47–58.

Титаренко, Т., Ларіна, Т. (2009). Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека. Київ: Марич.

Ткаченко, О., Тураєва, О. (2023). Особливості навчальної мотивації студентів в умовах збільшення частки дистанційного навчання у складі комбінованого. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*, 13, 97–108.

Ткачова, Н. (2004). Історія розвитку цінностей в освіті: монографія. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Ткачова, Н. (2012). Аксіологічний підхід. *Наукові підходи до педагогічних досліджень* : колективна монографія / за заг. ред. В.І. Лозової. Харків: Вид-во Віровець А.П. «Апостроф», 126–146.

Толок, Д., Сіра, І. (2022). Мотивація студентів до навчання в умовах воєнного стану. *Матеріали XX науково-методичної конференції здобувачів вищої освіти та молодих учених «Наумовські читання», присвяченої 300-річчю з дня народження Григорія Сковороди* [Електронний ресурс] (3-4 листопада 2022 р., м. Харків) / за заг. ред. Жерновникової О.А. / ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Харків : ХНПУ, 358–360.

Троян, Г. (2018). Поняття професійної ідентичності майбутнього вчителя у вітчизняних та зарубіжних психолого-педагогічних розвідках. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 51, 407–411.

Удалова, О., Дзюбинська, Х., Ревка, Т. (2022). Організація освітнього процесу в умовах війни. *Перспективи та інновації науки*, 7(12), 441–449.

Устименко, В., Джабраїлов, Р. (2023). Ринок праці та ринок освітніх послуг в Україні в умовах війни та повоєнного відновлення: правове забезпечення усунення дисбалансу. *Економіка та право*, 2, 3–12.

Федорович, А. (2022). Педагогічний артистизм як ознака професійної майстерності вихователя. *Інноваційна педагогіка*, 45, 52–55.

Федотова, Т. (2018). Резильєнтність як одна із метакомпетенцій розвитку професійної ідентичності майбутнього фахівця початкових класів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, 8(1), 159–164.

Хараджи, М., Труніна, Г. (2023). Емоційно-психологічний стан студентської молоді під час війни. *Перспективи та інновації науки*, 12, 793–801.

Харькова, Є., Павлуценко, Н. (2019). Формування професійно-етичної компетентності майбутніх вихователів дошкільних освітніх закладів. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*, 1, 247–252.

Холостенко, Ю., Свіденська, Г., Дацун, Г. (2023). Вплив війни в Україні на психологічне здоров'я здобувачів вищої освіти. *Габітус*, 45, 80–84.

Хоменко-Семенова, Л., Алпатова, О., Прохоренко, Я. (2020). Адаптація студентів гуманітарних спеціальностей до дистанційного навчання як проблема сучасної педагогіки в умовах пандемії. *Вісник Національного авіаційного університету*, 2 (17), 90–99.

Хомутиннікова, Н. (2015). Особливості становлення професійної ідентичності вихователя дошкільного навчального закладу. *Молодий вчений*, 2(6), 443–447.

Чепелева, Н., Пов'якель, Н. (1998). Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога. *Психологія*, 3, 35–41.

Чепіль, М. (2022). Безпека життєдіяльності вихователів закладів дошкільної освіти: виклики сьогодення. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*, 14(46), 56–62.

Чепіль, М. (2023). Мотивація студентів до досягнення кар'єрних та життєвих цілей. *Дитинство XXI століття: інноваційна освіта: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (27 жовтня 2023 р.)*. Кременчук, 264–266.

Чепурна, Г., Саргош, В. (2022). Вплив повномасштабної війни на уявлення про майбутнє у студентської молоді. *Габітус*, 43, 200–203.

Черушева, Г., Плазова, Т., Андрущенко, Н. (2023). Психологічна підтримка учасників освітнього процесу: аналіз викликів воєнного часу. *Габітус*, 47, 153–157.

Шамлян, К. (2008). Професійна ідентичність особистості. *Соціогуманітарні проблеми людини*, 3, 137–142.

Шаповалова, О., Бутенко, В., Бойченко М. (2020). Упровадження технології наставництва у процес професійного розвитку майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Інноваційна педагогіка*, 25(1), 167–170.

Шахрай, Т. (2012). Професійна ідентичність майбутніх педагогів: теоретичний аспект. *Вісник Національного університету оборони України*, 4, 115–118.

Шахрай, Т. (2016). Становлення професійної ідентичності майбутніх педагогів: історико-педагогічний аспект. *Гірська школа Українських Карпат*, 14, 148–153.

Шевчук, Г. (2023). Освітній процес в умовах війни: завдання і компетентності сучасного викладача. *Інноваційна педагогіка*, 61(2), 168–171.

Шемелинець, І.; Ніколаєв, Є.; Рій, Г. Організація освітнього процесу в Херсонському державному університеті в умовах воєнного стану: проблеми і пропозиції за результатами анкетування викладачів та студентів. Київ, Київський ун-т ім. Бориса Грінченка, 2023.

Шестопад, І., Ткаченко, Д., Сайко, Д. (2022). Дослідження стану тривоги студентської молоді в період російсько-української війни. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Психологія, 15, 72–77.

Шулигіна, Р. (2023). Готовність майбутнього вихователя до інноваційної педагогічної діяльності: шлях від професійного успіху до професійного досвіду. *Освітньо-науковий простір*, 4(1), 171–181.

Bańka, A. (2007). *Psychologiczne doradctwo karier*. Poznań: Print B.

Bera, R. (2012). Wartość pracy i otwartość na karierę międzynarodową młodych pedagogów [w:] Denek, K., Kamińska, A., & Oleśniewicz, P. (red.), *Edukacja Jutra. Problemy edukacji jutra w dobie globalizacji* (pp. 95–108). Sosnowiec: WSzH. Oficyna Wyd. "Humanitas".

Chepil, M. & Karpenko O. (2014). Konstytantyn Ushynsky's pedagogical anthropology (1824–1870). *Pedagogika dziecka / red. nauk. M. Jurewicz, A. Pawluk-Skrzypek*. Lublin : Polihymnia, 73–80.

Chepil, M. (2021). Professional Competence of Preschool Teachers in the Works of Ukrainian Scholars. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J. Paedagogia-Psychologia*, 34(1), 25–34.

Hnizdilowa O., Czepil M. & Karpenko O. (2023). Practical training as a necessary component of future preschool teacher's professional training. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J. Paedagogia-Psychologia*, 36 (3), 145–155.

Łobocki, M. (2009). *Teoria wychowania w zarysie*. Kraków : Impuls.

Lux, K. (2010). Professional identity as a criterion of professional development. *International Journal of Scientific and Social Studies*, 1(1), 14–20.

Panfilov, O. & Savchenko, O. (2021). Education as a factor to support the national security of the state. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*, 1(48), 146–159.

Piorunek M., Kasperek E. Proces kształtowania się planów zawodowo-edukacyjnych młodzieży. *Wyniki badań*. Poznań: Neodidagmata XX, 1991, 101–112.

Sarzyńska-Mazurek, E. (2013). Perspektywa przypadkowych zdarzeń w karierach doradców zawodowych. Lublin.

Skowrońska, A. (2009). Planowanie przyszłości edukacyjno-zawodowej przez uczniów szkół publicznych i niepublicznych w Polsce [w:] M. Piorunek (red.). Człowiek w kontekście pracy. Teoria – Empiria – Praktyka. Toruń.

Slay, H. & Smith, D. (2009). Professional identity: A concept for nursing? *Journal of Nursing Education and Practice*, 29(4), 238–244.

Slay, H. & Smith, D. A. (2011). Professional identity construction: Using narrative to understand the negotiation of professional and stigmatized cultural identities. *Human Relations*, 64, 85–107.

Telychko, T. (2022). Professional training of future preschool teachers: psychological and pedagogical aspect. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*, 2(51), 171–174.

Timoszyk-Tomczak, C. (2003). Strategie konstruowania własnej przyszłości, Szczecin.

Wierzejska, J. (2014). Absolwenci studiów pedagogicznych UMCS na rynku pracy. Lublin : UMCS.

Wierzejska, J., Karpenko, O. (2015). Wizja kariery zawodowej młodzieży polskiej i ukraińskiej kończącej studia pedagogiczne. Kraków : Impuls.

Wołk Z. Rozwój zawodowy na tle życia. Życie jako proces rozwojowy, 2005, nr1, 35–47.

Інтернет-джерела

Відбудова України: принципи та політика. Паризький звіт 1 (2022). URL: [https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book Ukrainian 0.pdf](https://cepr.org/system/files/2022-12/reconstruction%20book%20Ukrainian%200.pdf).

Вплив війни на вищу освіту в Україні: виклики та перспективи (2022). URL: <https://cedos.org.ua/events/vplyv-vijny-na-vyshhu-osvitu-v-ukrayiny-vyklyky-ta-perspektyvy/>

Закон України «Про національну безпеку України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>

Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

Закон України «Про основи національної безпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>

Закон України «Про вищу освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 37 – 38. https://zakononline.com.ua/documents/show/357262_552664

Зруйновані будівлі Миколаївських університетів. Що відомо. URL: <https://suspilne.media/260977-zruynovani-budivli-mikolaivskih-universitetiv-so-vidomo/>.

Єрмоленко В. (2021). Університет – це не тренінговий клуб. URL: <https://theukrainians.org/iermolenko-universytet-ne-treninhovyj-klub/>

Костенкова С. (2022). В Острозькій академії говорили про європейські цінності та культурну дипломатію під час війни. URL: <https://www.oa.edu.ua/ua/info/news/2022/24-05-03>

Лісовий О. МОН має стати частиною стратегії оборони України. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2023/03/23/oksen-lisovyy-mon-maie-staty-chastynoiu-stratehii-oborony-ukrainy>

Найбільший виш країни постраждав від ракетного обстрілу: як оговтується КНУ імені Тараса Шевченка. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/najbilshij-vish-krajini-postrazhdav-vid-raketnoho-obstrilu-jak-ohovtujetsja-knu-imeni-tarasa-shevchenka.html>

Освіта, що укріплює національну безпеку: досвід Ізраїлю для України. URL: <https://od.org.ua/uk/osvita-sho-ukriplyue-nazionalnu-bezpeku/>

План заходів з реалізації Стратегії людського розвитку на 2021–2023 роки. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-realizaciyi-strategiyi-lyudskogo-rozvitku-na-20212023-roki-1617-091221?fbclid=IwAR089Z0HKKaKq7nsHrqb_vfajBmYvKmgH1N8ovXfkuzyoLAT9g07JYHaWo

Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n12>

Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію людського розвитку». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text>

Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#Text>

Психологічні труднощі, мотивація та відновлення (2022). Як викладати в умовах війни. Vector. (2022). Retrieved July 29, 2022, protokół dostępu: <https://vctr.media/ua/yak-vikladati-v-umovah-vijni-139460/> (22.08.2022)

Цар, Х. (2022). Бути лідером в час війни – це бути з людьми. URL: <https://ucu.edu.ua/news/buty-liderom-v-chas-vijny-tse-buty-z-lyudmy-hrystyna-tsar-pro-te-yak-komanda-uku-pratsyuye-v-period-kryzy-i-zmin/>

Education: Impact of the War in Ukraine. URL: <https://reliefweb.int/attachments/049e4189-c707-43dc-be5e-f1c95094885b/education - impact of the war in ukraine.pdf>

Kurapov, A., Pavlenko, V., Drozdov, A., Bezliudna, V., Reznik, A. & Isralowitz R. (2022). Toward an Understanding of the Russian-Ukrainian War Impact on University Students and Personnel. <https://doi.org/10.1080/15325024.2022.2084838> .

Lavrysh, Y., Lytovchenko, I., Lukianenko, V. & Golub, T. (2022). Teaching during the wartime: Experience from Ukraine. <https://doi.org/10.1080/00131857.2022.2098714>.

Rebuilding Ukraine: Principles and Policies. Paris Report 1. URL: <https://cepr.org/system/files/publication-files/178114-paris-report-1-rebuilding-ukraine-principles-and-policies.pdf>

Halstead J.M. & Taylor M.J. (2000). Learning and teaching about values: a review of recent research. Cambridge Journal of Education. Vol. 30. №2. Pp.169–202.

Paolicchi P. Values-Education in Context. URL: <http://good-id-inschools.eu/artikel/values-education-context>

Parra-Luna F. Axiological Systems Theory. Encyclopedia of Life Support Systems. URL: <https://www.eolss.net/Sample-Chapters/C02/E6-46-01-07.pdf>

Weimer L. 10 trends changing global higher education. URL: <https://www.eaie.org/blog/10-trends-changing-global-higher-education/>

Veugelers W., Groot I., Stolk V. Teaching Common Values in Europe. 2017. URL: <https://research4committees.blog/2017/03/15/teaching-common-values-in-europe-2/>

ДОДАТКИ

Додаток А Статистичні дані та розмір ефекту Descriptives

			Statistic	Std. Error
P1	Mean		44,3299	,28979
	95% Confidence Interval for Mean	Lower Bound	43,7601	
		Upper Bound	44,8997	
	5% Trimmed Mean		44,4994	
	Median		45,0000	
	Variance		32,583	
	Std. Deviation		5,70819	
	Minimum		22,00	
	Maximum		56,00	
	Range		34,00	
	Interquartile Range		7,00	
	Skewness		-,580	,124
	Kurtosis		1,040	,247
P2	Mean		14,9639	,17766
	95% Confidence Interval for Mean	Lower Bound	14,6146	
		Upper Bound	15,3132	
	5% Trimmed Mean		15,0286	
	Median		15,0000	
	Variance		12,247	
	Std. Deviation		3,49954	
	Minimum		2,00	
	Maximum		24,00	
	Range		22,00	

SUMMARY

In the context of war, the development of the professional identity of future educators is a task, as it facilitates the development of an integrated personality capable of self-actualization and the construction of an individual trajectory for professional growth. The choice of the teaching profession is predetermined by the presence of corresponding professional inclinations, interests, and developed aptitudes within the individual. A well-developed professional identity is characterized by an awareness of belonging to a professional community, an understanding of one's own competence, and confidence in one's self-efficacy. A high level of professional orientation serves as an indicator of the successful development of the future educator's professional identity. The formation of professional identity is influenced by personality characteristics (aptitudes, values, interests, motives), the social environment (family, friends, educational institutions, the professional community), cultural norms and values (conceptions of labor, success, and professionalism), and professional experience (education, employment, internships, and participation in projects).

The development of professional identity entails professional orientation and self-knowledge, the acquisition of education and vocational training, the attainment of practical experience, participation in professional associations, as well as self-analysis and self-development. Professional identity plays a vital role in the formation of an individual's self-esteem and self-consciousness. It influences the individual's motivation, goal-directedness, and work capacity; determines the level of satisfaction with work and professional life in general; and fosters personal growth and self-improvement. The war has compelled students to re-evaluate their values. They have been forced to confront

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Ореста Карпенко, Марія Чепіль

**ПРОФЕСІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ
МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ
В УМОВАХ ВІЙНИ:
ДОСВІД УКРАЇНИ**

Монографія

Редактор

Ірина Паласевич

Макетування та верстка

Василь Герман

Дизайн обкладинки

Олег Лазебний

Здано до набору 02.03.2026 р. Підписано до друку 17.03.2026 р.

Гарнітура Minion Pro. Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Папір офсетний.

Ум. друк. арк. 16,04. Зам. № 14867.

Наклад 300 примірників.

Свідцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК № 2509 від 30.05.2006 р.

Друк ПП «ПОСВІТ»

Адреса: вул. І. Мазепи, 7, м. Дрогобич, 82100 Україна

e-mail: posvitdruk@gmail.com